

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛІТВІНЧУК ІРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 343.9:343.102

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ УМИСНИМ
ВИПУСКОМ НА РИНОК УКРАЇНИ НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 І.С. Літвінчук

Науковий керівник

Гумін Олексій Михайлович,
доктор юридичних наук, професор

Львів–2017

АНОТАЦІЯ

Литвінчук І.С. Методика розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2017.

Дисертація є самостійною завершеною працею, у якій розроблено окрему криміналістичну методику розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, в результаті чого на захист вноситься низка положень, які визначають наукову новизну дисертації, а саме:

вперше: наведена криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних з умисним випуском на ринок України небезпечної продукції. До основних її елементів віднесено предмет посягання, спосіб вчинення, місце і час, особу злочинця та сліди злочину. Це дозволяє накопичувати криміналістично значущу інформацію про вказаний злочин та в подальшому удосконалювати окрему криміналістичну методику; запропоновано алгоритм дій слідчого у різних ситуаціях, що виникають на початковому та наступних етапах розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. Першим кроком у цьому алгоритмі є встановлення факту небезпечності продукції, її виробника та місць поширення. Наступні кроки розподілені на підкомплекси: 1) слідчі (розшукові) дії; 2) оперативно-розшукові заходи; 3) процесуальні рішення.

удосконалено: поняття «небезпечна продукція», «випуск та введення в обіг», «ринок України», «криміналістична характеристика», котрі сприяють правильному розумінню змісту досліджуваного злочину, пошуку доказової інформації, висуненню версій та вирішенню завдань розслідування;

розуміння типових способів підготовки, безпосереднього вчинення та приховування злочинів; систему даних щодо матеріальних слідів, які характеризують слідові картину злочину; систему засобів криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, що полягає у визначення тактичних завдань та поєднанні тактичних прийомів, що використовуються під час проведення слідчих (розшукових) дій;

отримало подальший розвиток: теоретичні положення щодо поняття слідчої ситуації та версії, їх значення для розслідування злочинів; положення щодо організації й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду, обшуку, допиту, пред'явлення для впізнання), спрямованих на збирання та перевірку вже отриманої доказової інформації; форми та способи взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час розслідування злочинів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені у роботі висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– практичній діяльності – положення і висновки дисертації використовуються для формування фахової правосвідомості студентів юридичних вузів, курсантів, працівників органів досудового розслідування Національної поліції України;

– науково-дослідній сфері – сформульовані та викладені теоретичні положення, узагальнення та рекомендації мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення для наук кримінально-процесуального права, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Вони в сукупності утворюють підґрунтя для подальшого удосконалення й розвитку методики розслідування окремих видів злочинів;

– освітньому процесі – при викладанні навчальних дисципліни «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів злочинів», а також при підготовці підручників, посібників, лекцій і методичних матеріалів, проведенні семінарських і практичних занять з криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

Перший розділ дисертації «Теоретико-прикладна характеристика умисного випуску на ринок України небезпечної продукції» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Гене́за наукової думки про «небезпечну продукцію» та відповідальність за її умисний випуск на ринок України» вказується, що більшість науковців дотримуються думки, що вимоги до якості продукції визначаються споживачами, а саме підвищення якості продукції – явище дострокове, безперервне і є найбільш об'єктивним показником наукового, технічного, економічного та соціального прогресу людства. Розкрито зміст стандартів ISO, діяльності EFSA (Європейського органу з безпеки харчових продуктів) та RASFF (Системи швидкого попередження про якість продукції і наявність ризиків для здоров'я людини), які використовуються у всіх розвинених країнах світу для контролю за якістю та безпекою продукції. Вказано, що в Україні продовжують користуватися старими механізмами контролю за якістю, які не відповідають вимогам СОТ та призводять до невизнання частини випущеної в Україні продукції якісною.

У підрозділі 1.2 «Криміналістична характеристика умисного випуску на ринок України небезпечної продукції» як основні її елементи детально розглянуто: 1) предмет посягання; 2) спосіб вчинення злочину у його широкому розумінні; 3) місце, час та обстановку вчинення злочину; 4) особу злочинця; 5) слідову картину.

Предметом посягання є продукція, різновидом якої є товари та послуги. Аналізується шість випадків, коли продукція визнається небезпечною. Розглядається класифікації продукції за місцем виготовлення (на Україні чи за її межами) та місцем розповсюдження (на ринках України, за кордоном, транзит). Детально розглядаються типові способи підготовки, безпосереднього вчинення на приховування злочину. Наголошується, що введення в обіг продукції на ринок України може виражатися: 1) у безпосередній її передачі споживачеві; 2) у передачі її суб'єктам господарювання, що діють на ринку України, для розповсюдження.

Доводиться теза про те, що серед типових слідів цього злочину важливе місце займають сама небезпечна продукція (впливає на початок розслідування) та документи (дають можливість з'ясувати походження продукції, час її виготовлення тощо).

Другий розділ дисертації «Організація розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового й наступного етапів розслідування» типова слідча ситуація розглядається як сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обстановку, яка склалася на відповідному етапі розслідування.

На початковому етапі розслідування типові слідчі ситуації доцільно формулювати з урахуванням повноти інформації про обставини вчинення злочину (про подію, особу злочинця, предмет посягання, місце вчинення злочину) та джерела надходження цієї інформації (від контролюючих органів, від оперативних підрозділів, від громадян чи посадових осіб). На наступному етапі розслідування типові слідчі ситуації більше залежать від наявності чи відсутності особи підозрюваного (і місця її перебування), її ставлення до вчиненого злочину та зібраної доказової бази (достатньої чи такої, що потребує доопрацювання).

У підрозділі 2.2 «Планування і взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування» обстоюється теза, що організація розслідування та виконання його завдань залежить від належного планування, що в загальному передбачає формулювання основної цілі розслідування та визначення напрямів її досягнення. На початковому етапі розслідування слідчий може обмежитися складанням усного плану, коли відчувається брак часу і слідчі (розшукові) дії та інші заходи необхідно виконати у найкоротший час. На наступному етапі розслідування план рекомендується складати якщо: 1) потрібно провести низку взаємопов'язаних слідчих

(розшукових) дій (тактичних операцій); 2) є потреба залучення для участі в слідчих (розшукових) діях різних спеціалістів; 3) розслідування проходить у конфліктній ситуації; 4) у кримінальному провадженні є кілька підозрюваних чи виявлено кілька фактів злочинної діяльності; 5) необхідно дослідити різноманітні докази та отримати їх з різних джерел (наприклад, документи знаходяться у різних фізичних та юридичних осіб).

Як важливий засіб виконання завдань розслідування розглядається взаємодія, що поділяється на спеціалізовану та неспеціалізовану. До спеціалізованої відноситься взаємодія тих суб'єктів, для яких виявлення, розслідування злочинів є головним завданням (оперативні підрозділи, експертні установи). До неспеціалізованої – взаємодія державних та недержавних структур, для яких протидія злочинності не є їх головним завданням (підприємства, організації, ЗМІ, громадськість). На сьогодні форми взаємодії слідчого та працівників оперативних підрозділів можна поділити на нормативно-правові та організаційно-тактичні.

Третій розділ дисертації «Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Особливості тактики проведення невербальних слідчих (розшукових) дій» до групи невербальних слідчих (розшукових) дій віднесено всі види оглядів, обшук, отримання зразків для експертизи, призначення експертиз для дослідження матеріальних слідів. До групи вербальних – допит, одночасний допит та пред'явлення для впізнання.

Враховуючи, що сутність огляду полягає у виявленні та фіксації відомостей, які у подальшому використовуються для встановлення обставин події злочину та особи, яка його вчинила, до особливостей його проведення віднесено: 1) потребу залучення спеціаліста; 2) специфіку об'єкта огляду (супермаркет, склад тощо); 3) методи огляду; 4) специфіку предмета посягання та документи щодо нього. Під час проведення обшуку основну увагу потрібно звернути на пошук небезпечної продукції, документів, а також обладнання, на

якому вона виготовлялася чи пакувалася. До обшуку доцільно залучати відповідно спеціаліста та використовувати техніко-криміналістичні засоби.

У підрозділі 3.2 «Особливості тактики проведення вербальних слідчих (розшукових) дій» детально проаналізовано тактику допиту. Особливістю підготовчого етапу його проведення є залучення спеціаліста. Також обов'язковим елементом підготовки є вивчення матеріалів кримінального провадження, що дозволяє правильно сформулювати мету допиту та підібрати необхідні матеріали для пред'явлення у ході допиту. Належну увагу слідчий повинен звернути і на формулювання запитань допитуваній особі. Рекомендується дотримуватись таких правил: 1) застосовувати нейтральні запитання замість навідних; 2) уникати запитань у негативній формі; 3) уникати запитань з підпитаннями; 4) уникати граматично складних запитань; 5) уникати професійного сленгу; 6) використовувати відкриті та закриті запитання.

У підрозділі 3.3 «Використання спеціальних знань під час розслідування» обстоюється думка про те, що вирішення завдань розслідування без використання спеціальних знань неможливе. Характеризується зміст спеціальних знань та описуються форми їх використання під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. Використання спеціальних знань розглядається у двох площинах: 1) спеціальні знання, якими володіють експерти (і спеціалісти) та які є базовими для їх професійної діяльності; 2) спеціальні знання, якими, у певному обсязі, повинні володіти представники правових професій (слідчі, прокурори та судді). Під час розслідування досліджуваного злочину спеціаліста слід залучати у таких випадках: 1) для застосування на основі спеціальних знань технічних або інших засобів; 2) для надання консультаційної допомоги; 3) для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, відбору зразків для проведення експертизи тощо).

Проведення судових експертиз під час розслідування досліджуваного злочину є обов'язковим. Їх умовно розділено на традиційні, криміналістичні

та спеціальні, що пов'язано з особливостями продукції, яка може бути визнана небезпечною, її видами, специфікою розповсюдження. До спеціальних судових експертиз віднесено товарознавчу, ветеринарно-санітарну та експертизу матеріалів, речовин і виробів. Специфічною особливістю досліджуваного виду злочину є те, що сама небезпечна продукція може бути різних видів. Тому слідчому потрібно про це пам'ятати й адаптувати формулювання запитань стосовно продукції, яку необхідно дослідити. Нерідко слідчому необхідно прийняти рішення про потребу призначити комплексну експертизу та надати на дослідження необхідну кількість продукції, що в окремих випадках важко зробити (наприклад, харчова продукція швидко псується).

Ключові слова: досудове розслідування, злочин, криміналістична характеристика, методика розслідування, небезпечна продукція, ринок України, слідча (розшукова) дія, судова експертиза.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тімченко І. С. Тактика допиту під час розслідування випуску на ринок України небезпечної продукції. *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 10. С. 145–150.

2. Тімченко І. С. Умисний випуск на ринок України небезпечної продукції: криміналістична характеристика. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 5. Т. 3. С. 219–223.

3. Тімченко І. С. Огляд місця події під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 281–286.

4. Тімченко І. С. Використання спеціальних знань під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. *Актуальні питання публічного і приватного права*. 2016. № 3 (14). С. 98–103.

5. Тимченко І. С. Взаимодействие следователя с оперативными подразделениями при расследовании умышленного выпуска на рынок Украины опасной продукции. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. № 3 (19). С. 202–205.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Тімченко І. С. Небезпечна продукція як елемент криміналістичної характеристики злочину, передбаченого ст. 227 КК України. *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин»* (м. Донецьк, 7–8 листопада 2014 р.). Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2014. С. 107–109.

7. Тімченко І. С. Спосіб вчинення умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Права та обов'язки людини у сучасному світі»* (м. Одеса, 14–15 листопада 2014 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2014. Ч. II. С. 130–132.

8. Тімченко І. С. Особливості допиту свідка під час розслідування випуску на ринок України небезпечної продукції. *Матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет конф. «Правове регулювання суспільства та проблеми юридичної техніки»* (м. Івано-Франківськ, листопад-грудень 2014 р.). Івано-Франківськ: Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. С. 67–73.

9. Тімченко І. С. Типова слідова картина умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. *Збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. «Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах реформування кримінального законодавства»* (м. Львів, 28 жовтня 2016 р.). Львів: ННІПП НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 116–120.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

10. Тімченко І. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15). С. 289–292.

ANNOTATION

Litvinchuk I.S. The method of investigation of crimes connected with the deliberate release of dangerous products on the Ukrainian market. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis submitted to the Polytechnic National University of Lviv for a degree of the Candidate of Judicial Sciences, speciality 12.00.09 «Criminal process and criminal investigation; forensic examination; operatively-search activity». – Lviv Polytechnic National University the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2017.

The dissertation is an independent completed work in which a separate forensic methodology for investigating crimes connected with the deliberate release of dangerous products into the market of Ukraine is developed, as a result of which a number of provisions are laid down in the protection that determine the scientific novelty of the dissertation, i.e.:

Firstly: a forensic description of crimes connected with the intentional release of dangerous products on the Ukrainian market is given. Its main elements include the subject of the offense, the method of commission, place and time, the perpetrator's personality and traces of the crime. It allows to accumulate forensic meaningful information about the specified crime and in the further improvement of a separate forensic methodology; the algorithm of the investigator's actions is offered in various situations that arise at the initial and subsequent stages of the investigation of the deliberate release into Ukraine of dangerous products. The first step in this algorithm is to establish the fact of the danger of the product, its manufacturer and distribution sites. The following steps are divided into sub

complexes: 1) investigative (wanted) actions; 2) operational search activities; 3) procedural decisions.

Areas which were improved : the notion of "dangerous products", "release and putting into circulation", "the market of Ukraine", "forensic characteristics", which contribute to a correct understanding of the content of the crime under investigation, the search for evidence, the introduction of versions and the resolution of the tasks of the investigation; understanding of the typical methods of preparation, direct commission and concealment of crimes; a system of data on material tracks that characterize the trace of a crime; a system of forensic provision of crime investigation, which consists in defining tactical tasks and combining tactical methods used during investigation (search) actions;

Areas which were developed: theoretical provisions regarding the concept of the investigative situation and the version, their significance for the investigation of crimes; the position regarding the organization and tactics of conducting separate investigative (search) actions (inspection, search, interrogation, presentation for identification), aimed at collecting and verifying the evidence already obtained; forms and methods of interaction between investigators and operational units during the investigation of crimes.

The practical value of the results obtained is that the conclusions and suggestions outlined in the work can be used in:

- practical activity - the provisions and conclusions of the dissertation are used to form the professional justice of students of legal universities, cadets, employees of the bodies of pre-trial investigation of the National Police of Ukraine;

- in the field of research - the theoretical positions, generalizations and recommendations formulated and outlined are both general theoretical and applied for the sciences of criminal-procedural law, forensics and operative-investigative activities. They together form the basis for further improvement and development of the methodology for investigating certain types of crimes;

- educational process - in the teaching of discipline "Criminology", "Methods of investigation of certain types of crimes", as well as in the preparation of

textbooks, manuals, lectures and methodological materials, seminars and practical classes in forensic science and operative and investigative activities.

The first section of the dissertation, The Theoretical and Applied Characteristic of Intentional Issue on the Ukrainian Market of Dangerous Products, consists of two divisions.

In Section 1.1. "Genesis of scientific thought about" dangerous products "and responsibility for its deliberate release to the Ukrainian market" it is indicated that most scientists believe that the requirements for the quality of products are determined by consumers, namely, improving the quality of products - the phenomenon is premature, continuous and is the most objective indicator of scientific, technical, economic and social progress of mankind. The content of ISO standards, the activities of the EFSA (European Food Safety Authority) and RASFF (Rapid Warning System for Product Hazards and Human Health Risks) used in all developed countries to monitor the quality and safety of products are disclosed. It is indicated that in Ukraine, the old quality control mechanisms that do not meet the requirements of the WTO continue to be used and lead to the non-recognition of a part of the quality products produced in Ukraine.

In section 1.2 "Forensic characteristics of intentional release on the Ukrainian market of dangerous products" as its main elements in detail are considered: 1) the subject of an attack; 2) the method of committing a crime in its broadest sense; 3) place, time and circumstances of the commission of a crime; 4) the identity of the offender; 5) a trace picture.

The object of the attack is products, the kind of goods and services. Six cases where products are considered dangerous are analyzed. The classification of products at the place of manufacture (in Ukraine or abroad) and place of distribution (on the markets of Ukraine, abroad, transit) are considered. Detailed consideration is given to the typical ways of preparing, direct committing to concealing a crime. It is noted that the introduction into circulation of products on the Ukrainian market may be expressed: 1) in its direct transmission to the consumer; 2) in the transfer to its business entities operating in the Ukrainian

market for distribution. The thesis is that among the typical traces of this crime, the most dangerous products occupy the most important place (affecting the beginning of the investigation) and the documents (give an opportunity to find out the origin of production, the time of its manufacture, etc.).

The second section of the dissertation "Organization of Investigation of Intentional Issue on the Ukrainian Market of Dangerous Products" consists of two divisions.

In section 2.1 "Typical Investigative Situations and Investigatory Versions of the Initial and Next Steps of Investigation", a typical investigative situation is considered as an abstract artificial model formulated on the basis of the analysis of the practice of investigating a certain category of crimes, which reflects the state of the investigator's information on the circumstances of the crime and the situation existing on the relevant stage of the investigation.

At the initial stage of the investigation, it would be advisable to formulate typical investigative situations in the light of the completeness of the information about the circumstances of the commission of the crime (about the event, the person of the offender, the subject of the offense, the place where the crime was committed) and the source of this information (from the controlling bodies, from the operational units, from citizens or officials) At the next stage, the investigation of typical investigative situations depends more on the presence or absence of the suspect's person (and place of his stay), his attitude to the crime and the gathered evidence base (sufficient or in need of further elaboration).

Section 2.2 "Planning and interaction of the investigator with the operational units during the investigation" argues that the organization of the investigation and the accomplishment of its tasks depends on proper planning, which generally involves formulating the main purpose of the investigation and determining the directions for its achievement. At the initial stage of an investigation, the investigator may restrict the preparation of an oral plan when there is a lack of time and investigative (wanted) actions and other actions must be performed as soon as possible. At the next stage of the investigation, a plan is recommended if: 1) a

series of interconnected investigative (search) actions (tactical operations) are required; 2) there is a need to involve various specialists in the investigation (investigatory) actions; 3) the investigation takes place in a conflict situation; 4) there are several suspects in the criminal proceedings or several facts of criminal activity are revealed; 5) It is necessary to investigate various evidence and obtain them from different sources (for example, documents are available to different individuals and legal entities).

Interaction, which is divided into specialized and non-specialized, is considered as an important means of performing the tasks of the investigation. Specialized is the interaction of those entities for which detection, investigation of crimes is the main task (operational units, expert institutions). Unfinished - the interaction of state and non-state structures for which counteraction to crime is not their main task (enterprises, organizations, mass media, and the public). Today, the forms of interaction between the investigator and the employees of operational units can be divided into normative and legal and organizational and tactical.

The third section of the dissertation "The tactics of conducting separate investigatory (search) actions during the investigation of a deliberate release on the Ukrainian market of dangerous products" consists of three subdivisions.

In Chapter 3.1 "Features of the tactics of non-verbal investigation (search) actions", a group of non-verbal investigators (searches) includes all kinds of reviews, searches, obtaining samples for examination, appointment of examinations for the study of material traces. To group verbal - interrogation, simultaneous interrogation and presentation for identification.

Taking into account that the essence of the review is the identification and fixing of information that is subsequently used to determine the circumstances of the crime and the person who committed it, the peculiarities of its carrying out are as follows: 1) the need for attracting a specialist; 2) the specifics of the object of inspection (supermarket, warehouse, etc.); 3) methods of inspection; 4) the specifics of the subject of the encroachment and documents relating to him. During the search, the focus should be on searching for dangerous products, documents, as

well as equipment on which it was manufactured or packed. It is expedient to involve a specialist in the search and use the technical and forensic means.

In section 3.2 "Features of the tactics of carrying out verbal investigations (investigations)", the tactics of interrogation are analyzed in detail. The peculiarity of the preparatory stage of its conduct is the involvement of a specialist. Also, an obligatory element of preparation is the study of materials of criminal proceedings, which allows to correctly formulate the purpose of interrogation and to select the necessary materials for presentation during the interrogation. The investigator should pay due attention to the questioning of the questioning person. It is recommended to follow the following rules: 1) apply neutral questions instead of guiding ones; 2) to avoid questions in a negative form; 3) avoid questioning questions; 4) avoid grammatically complex questions; 5) Avoid professional slang; 6) use open and closed questions.

Section 3.3, "The Use of Specialist Knowledge During the Investigation" argues that the resolution of the investigation tasks without the use of special knowledge is impossible. Characterizes the content of special knowledge and describes the forms of their use during the investigation of the deliberate release of dangerous products on the Ukrainian market. The use of specialist knowledge is considered in two areas: 1) special knowledge possessed by experts (and specialists) and which are basic for their professional activity; 2) special knowledge, which, to a certain extent, should be represented by representatives of legal professions (investigators, prosecutors and judges). In the investigation of the investigated crime specialist should be involved in the following cases: 1) for use on the basis of specialist knowledge of technical or other means; 2) for the provision of advisory assistance; 3) to provide direct technical assistance (taking photographs, selecting samples for examination, etc.).

The conducting of forensic examinations during investigation of the investigated crime is obligatory. They are conventionally divided into traditional, forensic and special, which is connected with features of products, which can be considered dangerous, its species, specificity of distribution. Special legal

assessments include commodity, veterinary and sanitary and examination of materials, substances and products. A specific feature of the investigated type of crime is that the most dangerous products can be of different types. Therefore, the investigator needs to remember this and adapt the formulation of questions regarding the products that need to be explored. Often, an investigator needs to decide on the need for a comprehensive examination and to provide the necessary amount of products to study, which in some cases it is difficult to do (for example, food is damaging).

Key words: pre-trial investigation, crime, forensic characterization, investigation methodology, dangerous products, Ukrainian market, investigative (search) action, forensic examination.

List of publications by the subject of the dissertation

Scientific papers, in which the main scientific results of the dissertation are published:

1. Timchenko I.S. Tactics of questioning during the investigation into the release of dangerous products on the Ukrainian market. *Journal of Eastern European Law*. 2014. № 10. p. 145–150.

2. Timchenko I.S. Conceived release of dangerous products on the Ukrainian market: forensic characteristics. *Scientific Herald of Kherson State University* 2014. Vol. 5. T. 3. p. 219–223.

3. Timchenko I.S. An overview of the scene of an investigation into a deliberate release of dangerous products on the Ukrainian market. *Law and Society*. 2015. № 2. p. 281–286.

4. Timchenko I.S. Use of special knowledge during investigation of intentional release to the Ukrainian market of dangerous products. *Actual questions of public and private law*. . 2016. № 3 (14). P. 98–103.

5. Timchenko I. S. Interaction of the investigator with the operational units in the investigation of the deliberate release to the Ukrainian market of hazardous

products. National Law Magazine: Theory and Practice. 2016. No. 3 (19). Pp. 202-205.

Scientific works certifying the testing of the dissertation materials:

6. Timchenko I.S. Dangerous products as an element of forensic characteristics of the crime provided for in Art. 227 of the Criminal Code of Ukraine. Internship materials science-practice conf. "The value of law as the most effective regulator of social relations" (Donetsk, November 7-8, 2014). Donetsk: East-Ukrainian Scientific Law Organization, 2014. P. 107-109.

7. Timchenko I. S. A way to commit a deliberate release to the Ukrainian market of dangerous products. Internship materials science-practice conf. "Rights and duties of a person in the modern world" (Odessa, November 14-15, 2014). Odessa: NGO "Black Sea Fund of Law", 2014. Ч.II. Pp. 130-132.

8. Timchenko I. S. Features of the questioning of a witness during the investigation of the release of dangerous products on the Ukrainian market. Internship materials science-practice internet conference "Legal regulation of society and problems of legal technology" (Ivano-Frankivsk, November-December 2014). Ivano-Frankivsk: Laboratory for Academic Studies in Legal Regulation and Legal Technology, 2014. pp. 67-73.

9. Timchenko I.S. A typical trace of a deliberate release of hazardous products on the Ukrainian market. Collection of international materials. science-practice conf. "Improvement of the legal mechanism for the protection of human and civil rights and freedoms in the context of reforming criminal legislation" (Lviv, October 28, 2016). Lviv: NIIPP NU "Lviv Polytechnic", 2016. p. 116-120.

Scientific works, which additionally reflect the scientific results of the dissertation:

10. Timchenko I. S. Typical investigative situations of the initial stage of the investigation of the deliberate release of dangerous products on the Ukrainian market. Young scientist 2014. No. 12 (15). Pp. 289-292.

ЗМІСТ

ВСТУП	19
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	26
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО ВИПУСКУ НА РИНОК УКРАЇНИ НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ	27
1.1 Генеза науково-правової думки про «небезпечну продукцію» та відповідальність за її умисний випуск на ринок України	27
1.2 Криміналістична характеристика умисного випуску на ринок України небезпечної продукції	47
Висновки до розділу 1	80
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ВИПУСКУ НА РИНОК УКРАЇНИ НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ	84
2.1 Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового і наступного етапів розслідування	84
2.2 Планування і взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування	108
Висновки до розділу 2	127
РОЗДІЛ 3 ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ВИПУСКУ НА РИНОК УКРАЇНИ НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ	129
3.1 Особливості тактики проведення невербальних слідчих (розшукових) дій	129
3.2 Особливості тактики проведення вербальних слідчих (розшукових) дій	155
3.3 Використання спеціальних знань під час розслідування	174
Висновки до розділу 3	195
ВИСНОВКИ	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	206
ДОДАТКИ	231

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Важливою складовою функціонування будь-якої держави є забезпечення її населення життєво необхідною якісною продукцією. Державна політика у цій сфері повинна ґрунтуватися на поєднанні інтересів держави, товаровиробників і споживачів продукції, що в кінцевому результаті може стати гарантом добробуту населення, сталого економічного розвитку, національної безпеки та формування конкурентного середовища. В Україні продовжуються реформаційні процеси, частина з яких безпосередньо пов'язана з намаганням забезпечити населення безпечною, якісною харчовою та нехарчовою продукцією. Основним пріоритетом при цьому виступають конституційні положення про те, що людина, її життя та здоров'я є найважливішими соціальними цінностями держави, а також потреба впровадження міжнародних стандартів якості. Суттєвий вплив на проблеми споживання якісної продукції мають глобалізація ринку, вступ України до Світової організації торгівлі, бажання приєднатися до Європейського Союзу та стати її повноправним членом.

Внесення у 2010 -2011 р.р. змін до Кримінального кодексу України, що стосуються встановлення відповідальності за умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції, прийняття у 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України зумовили потребу критично проаналізувати та оцінити напрацювання науки криміналістики, привести їх у відповідність до нових вимог та положень.

Проблему забезпечення суспільства якісною продукцією досліджували представники економічної науки Т. І. Барановська, З. П. Борецька, О. Є. Єфімов, В. І. Клименко, П. Л. Леськів, Т. В. Маланчук, А. С. Тельнов та ін. З юридичної точки зору питання трактування якості продукції з'ясовували О. М. Готін, О. О. Дудоров, М. М. Кузьміна, Г. М. Курілов, Н. В. Наумчук, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк та А. М. Цюра. Значний внесок у розробку

теоретико-прикладних засад криміналістичної методики, які були взяті за основу під час наукового пошуку, належить таким знаним ученим-криміналістам як Р. С. Белкін, О. Я. Баєв, В. П. Бахін, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, І. В. Гора, В. А. Журавель, Є. П. Іщенко, В. П. Колмаков, В. І. Комісаров, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, М. О. Селіванов, М. В. Салтевський, В. В. Тіщенко, Ю. А. Чаплинська, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков тощо. Разом із тим, методика розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції, за вчинення якого передбачена відповідальність у ст. 227 КК України, на науково-теоретичному рівні комплексно не досліджувалася, а сама проблема лише частково розглядалася у окремих наукових статтях.

Усе вищевикладене у своїй сукупності обумовлює актуальність окресленої проблематики, її наукову, теоретичну та практичну значущість та породжує необхідність проведення наукового дослідження із зазначеної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано на кафедрі кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» у межах науково-дослідної роботи «Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах розбудови правової держави» (номер державної реєстрації 0112U001217) та «Шляхи вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах розбудови правової держави» (номер державної реєстрації 0117U004015).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вирішення конкретного наукового завдання з розроблення окремої криміналістичної методики розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. Комплексність мети та її багатоплановість зумовили необхідність вирішення таких завдань:

– з'ясувати зміст поняття «небезпечна продукція» та узагальнити його розуміння у юридичній науці;

- розробити криміналістичну характеристики умисного випуску на ринок України небезпечної продукції та охарактеризувати її основні елементи;
- типізувати слідчі ситуації й слідчі версії початкового та наступного етапів розслідування такого виду злочинів;
- визначити особливості планування та взаємодії слідчих з оперативними підрозділами під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції;
- охарактеризувати особливості тактики проведення невербальних та вербальних слідчих (розшукових) дій, що проводяться слідчим, під час розслідування такого виду злочинів;
- розкрити особливості та значення використання спеціальних знань під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції;
- розробити пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства, що регламентує порядок досудового розслідування.

Об'єктом дослідження є специфічні суспільні відносини, що виникають під час розслідування злочинів у сфері господарської діяльності.

Предметом дослідження є окрема методика розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектико-матеріалістичний та формально-логічні методи наукового пізнання соціально-правових явищ і загальнонаукові та спеціальні методи, що базуються на них. Це дозволило досліджувати проблему в єдності її соціального змісту та юридичної форми.

У ході написання роботи використовувався *діалектичний метод*, який дозволив скласти цілісне уявлення про становлення та організаційно-тактичне забезпечення розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції (підрозділи 1.1–1.2). Порівняльно-правовий та формально-юридичний методи застосовувалися при аналізі норм чинного кримінального процесуального законодавства України (підрозділ 1.1, під підрозділ 1.2).

Методи формальної логіки дозволили детально усвідомити сутність криміналістичної характеристики злочину, визначити її основні структурні елементи, а також висунути слідчі версії та окреслити тактичні завдання (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2). Системно-структурний метод застосовувався для визначення змісту слідчих ситуацій (підрозділ 2.1). Документальний та статистичний методи дозволили визначити прогалини як в організаційному, так і в тактичному забезпеченні проведення окремих слідчих (розшукових) дій (розділ 3). На основі синтезу сформульовані висновки і пропозиції за темою дослідження.

Правовою базою дослідження є Конституція України, закони України, Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, нормативно-правові акти, що регламентують організацію й діяльність правоохоронних органів у сфері протидії злочинності у сфері господарської діяльності.

Емпіричну базу дослідження складають: результати узагальнення анкетування 270 практичних працівників підрозділів досудового розслідування Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Київської та Одеської областей; статистичні дані за 2001–2016 рр., матеріали вивчення судової практики.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є одним із перших у вітчизняній науці криміналістиці монографічним, комплексним дослідженням окремої методики розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку положень, висновків і рекомендацій, що характеризуються науковою новизною та мають важливе теоретичне і практичне значення, зокрема:

вперше:

– наведена криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних з умисним випуском на ринок України небезпечної продукції. До основних її елементів віднесено предмет посягання, спосіб вчинення, місце і час, особу злочинця та сліди злочину. Це дозволяє накопичувати криміналістично значущу інформацію про вказаний злочин та в подальшому удосконалювати окрему криміналістичну методику;

- запропоновано алгоритм дій слідчого у різних ситуаціях, що виникають на початковому та наступних етапах розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. Першим кроком у цьому алгоритмі є встановлення факту небезпечності продукції, її виробника та місць поширення. Наступні кроки розподілені на підкомплекси: 1) слідчі (розшукові) дії; 2) оперативно-розшукові заходи; 3) процесуальні рішення;

удосконалено:

– поняття «небезпечна продукція», «випуск та введення в обіг», «ринок України», «криміналістична характеристика», які сприяють правильному розумінню змісту досліджуваного злочину, пошуку доказової інформації, висуненню версій та вирішенню завдань розслідування;

– розуміння типових способів підготовки, безпосереднього вчинення та приховування злочинів;

– систему даних щодо матеріальних слідів, які характеризують слідову картину злочину;

– систему засобів криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, що полягає у визначення тактичних завдань та поєднанні тактичних прийомів, що використовуються під час проведення слідчих (розшукових) дій;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні положення щодо поняття слідчої ситуації та версії, їх значення для розслідування злочинів;

– положення щодо організації і тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляду, обшуку, допиту, пред'явлення для впізнання), спрямованих на збирання та перевірку вже отриманої доказової інформації;

– форми та способи взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час розслідування злочинів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– практичній діяльності – положення й висновки дисертації використовуються для формування фахової правосвідомості студентів

юридичних вузів, курсантів, працівників органів досудового розслідування Національної поліції України;

– науково-дослідній сфері – сформульовані та викладені теоретичні положення, узагальнення та рекомендації мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення для наук кримінально-процесуального права, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Вони в сукупності утворюють підґрунтя для подальшого удосконалення й розвитку методики розслідування окремих видів злочинів;

– освітньому процесі – при викладанні навчальних дисципліни «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Методика розслідування окремих видів злочинів», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, текстів лекцій і методичних матеріалів, проведенні семінарських і практичних занять з кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

Особистий внесок здобувача. Дослідження дисертантом виконано самостійно. Усі положення й висновки, що викладені в дисертації, складають її новизну та розроблені автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації в цілому та окремі її аспекти неодноразово доповідались та обговорювались на засіданні кафедри та міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародна науково-практична конференція «Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин» (м. Донецьк, 7–8 листопада 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Права та обов'язки людини у сучасному світі» (м. Одеса, 14–15 листопада 2014 р.); Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Правове регулювання суспільства та проблеми юридичної техніки» (м. Івано-Франківськ, листопад–грудень 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах реформування кримінального законодавства» (м. Львів, 28 жовтня 2016 р.).

Основні результати дисертації викладено у десяти наукових публікаціях, з яких 5 статей – у виданнях, що входять до переліку фахових, зокрема одна стаття – у міжнародному науковому виданні, чотири публікації – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та одна стаття в інших виданнях України.

Структура та обсяг дисертації. Структурно дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (274 найменування на 25 сторінках) і 4 додатків на 9 сторінках. Загальний обсяг дисертації 239 сторінок, у тому числі основного тексту 186 сторінок.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГОСТ	Государственный стандарт
ДСТУ	Державний стандарт України
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	Європейський Союз
КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
МВС України	Міністерство внутрішніх справ України
ОРС	оперативно-розшукова справа
СБУ	Служба безпеки України
СОТ	Світова організація торгівлі
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
EFSA	Європейське агентство по безпеці продуктів харчування
FAO	Продовольча та сільськогосподарська організація ООН
ISO	Міжнародна організація по стандартизації
TQM	Всеохоплююче управління якістю
RAPEX	Система швидкого обміну інформацією про потенційно небезпечні нехарчові продукти
RASFF	Система швидкого оповіщення про якість харчування і кормів
HACCP	Система аналізу небезпек і критичних точок контролю

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО ВИПУСКУ НА РИНОК УКРАЇНИ НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

1.1 Генеза науково-правової думки про небезпечну продукцію та відповідальність за її умисний випуск на ринок України

Продукція як результат праці людини у конкретному виробничому процесі тісно пов'язаний із її якістю. Найпершими встановити сутність категорії «якість» намагалися філософи. Ще у III ст. до н.е. Аристотель визначав якість як істотну визначеність об'єкта, через яку він є тим, а не іншим об'єктом. Він пропонував диференціювати продукцію за ознакою «гарна–погана» та приписував якості продукції чотири можливих контексти: наявність або відсутність природжених, вихідних властивостей та характеристик; наявність перехідних і стабільних властивостей; властивості та стани, які притаманні речам, явищам у процесі їхнього існування; зовнішній вигляд речей чи явищ [259, с. 151]. Гегель, визначаючи «якість» з філософської точки зору вказував, що «... якість ототожнюється із визначеністю, так само як щось перестає бути тим, чим воно є, коли воно втрачає свою якість» [48, с. 588].

З розвитком науки і техніки уявлення про якість змінювалося. А. В. Фейгенбаум під якістю розумів загальну сукупність технічних, технологічних і експлуатаційних характеристик, за допомогою яких виріб або послуга відповідатимуть вимогам споживача при їх експлуатації [245, с. 201]. Ф. Б. Кросбі у якості вбачав узгодженість продукції з певними визначеними вимогами [138, с. 30]. М. Г. Лапушта переконаний, що якість – це визначеність продукції, яка проявляється через сукупність її властивостей відносно до інших потреб [145, с. 71].

З приводу розуміння поняття «якість» можна навести ще ряд визначень, однак варто зауважити, що в науковій літературі це поняття має багато

аспектів – філософський, соціальний, економічний, правовий тощо. Тому у кожному з визначень, запропонованих науковцями різних галузей, переважає один із аспектів, який їм найбільш близький, і тому жодне з них не володіє необхідною повнотою. Коротко хотілося б зупинитися на думках економістів, цивілістів, адміністративістів, представників науки кримінального права та криміналістики з цього приводу.

Історія управління якістю, пишуть економісти Т. І. Балановська та З. П. Борецька, бере свій початок від виникнення виробництва товарів та послуг і пройшла ряд еволюційних етапів, що в першу чергу пов'язані з поглибленням поділу праці. До кінця XIX ст. на виробництві діяв індивідуальний контроль якості продукції. Це означало, що відповідальність за виготовлення продукції та її якість лежала на одному працівникові чи групі, яка була задіяна у виробництві. Тому у деяких авторів перший етап розвитку керування якістю має назву індивідуального контролю. У 1905 р. Ф. Тейлор розробив теорію системного підходу до якості, яка почала широко застосовуватися на підприємствах, що й є початком другого етапу. Він тривав до 20-х років минулого століття і на цьому етапі були розроблені шкала допусків (прохідні та непрохідні калібри). На третьому етапі, який тривав до середини XX ст., системи якості ускладнюються завдяки використанню методів статистичного контролю, який базується на теорії ймовірності та математичній статистиці. Виробники починають орієнтуватися на відповідність продукції стандартам та стабільність процесу виробництва. У цей час на виробництві зароджуються підрозділи для забезпечення перевірки якості виробленої продукції. Четвертий етап, який охоплював 1950–1980 роки, охарактеризувався подальшою еволюцією ідей управління якістю. Особливістю цього періоду є забезпечення якості на етапі планування, здійснюється вибіркова перевірка партії продукції, підвищується роль керівництва організації у вирішенні проблем якості, проходить зміщення акцентів із простого виявлення дефектів продукції до запобігання браку. З 1980 по 1990 роки проходить п'ятий етап, який ознаменувався впровадженням загального менеджменту якості (TQM – total

quality management, тобто всеохоплююче управління якістю), в основу якого лягли 14 постулатів В. Е. Демінга та популяризація міжнародних стандартів (ISO 9000). Із 1990-х років і донині триває шостий етап управління якістю [6, с. 369–371].

Схожу періодизацію розвитку управління якістю наводить у своєму навчально-методичному посібнику з менеджменту Т. Г. Мазур. Він виокремлює: 1) індивідуальний (механічний) контроль якості (до 1900 р.); 2) цеховий контроль якості (контроль майстра) (1900–1920 р.р.); 3) приймальний (інспекційний) контроль якості (1920–1940 р.р.); 4) статистичний контроль якості (1940–1960 р.р.); 5) забезпечення якості шляхом вибіркової перевірки (1960–1980 р.р.); 6) комплексне управління якістю (1980–2000 р.р.); 7) інтегровані системи якості (з 2000 р. до наших часів) [155, с. 14].

Досить ґрунтовно проблему «якості», «безпечності» чи «небезпечності» продукції досліджував ще один представник економічної науки Т. К. Вознюк. Він вважає, що при визначенні якості продукції слід враховувати той факт, що в ринковій економіці вимоги визначаються споживачами. Тому під якістю слід розуміти ступінь відповідності властивих характеристик об'єкту вимогам споживачів [36, с. 26]. О. В. Глічев вважає, що під якістю слід розуміти ступінь відповідності її властивостей конкретній суспільній потребі в конкретних, заздалегідь визначених умовах споживання. На його думку, проблему покращення якості важливо пов'язувати з вирішенням завдань зростання ефективності суспільного виробництва, досягнення найкращих кінцевих результатів [49, с. 42].

Погоджуємося з думкою О. В. Єфімова та Л. І. Тютюник з приводу того, що підвищення якості продукції задача, безумовно, довгострокова та безперервна. Рівень якості продукції не може бути постійною величиною. На кожному часовому етапі свого розвитку продукція повинна бути оптимальною, тобто такою, що максимально задовольняє потреби споживачів при відносно мінімальних затратах її досягнення. З розвитком науково-технічного прогресу проблема якості не спрощується, а, навпаки, стає складнішою. У 60–70-ті роки

минулого століття вважали, що для успіху виробника достатньо, щоб продукції було багато і вона була дешевою. У 80–ті роки стало очевидним, що виникла конкуренція не цін, а якості, оскільки 80 % покупців приймали рішення про покупку, звертаючи увагу, в першу чергу, на якість продукції. На неї впливає значна кількість факторів, які науковці згрупували в 4 групи: технічні, організаційні, екологічні та суб'єктивні. Об'єктивні закони розвитку техніки та промисловості ведуть до стандартизації. Стандартизація є унікальною сферою суспільної діяльності, що синтезує в собі наукові, технічні, господарські, економічні, юридичні, естетичні і політичні аспекти [82, с. 60–62].

Якість і безпека, на думку Г. Буканова, є найбільш об'єктивними показниками наукового, технічного, економічного та соціального прогресу. Тому шляхом до економічного розквіту країни є виробництво високоякісної продукції, що відповідає світовим стандартам і вимогам. При цьому безпека продукції – це відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна споживача й навколишнього природного середовища при звичайних умовах використання, зберігання, транспортування, виготовлення й утилізації продукції. Якість харчової продукції – це ступінь досконалості властивостей та характерних рис харчового продукту, які здатні задовольнити потреби (вимоги) та бажання тих, хто споживає або використовує цей харчовий продукт. Науковець переконаний, що ефективними правовими методами управління з питань якості продукції є стандартизація, сертифікація та метрологічна діяльність – три складові єдиного поняття, що, починаючи з 90–х р.р. ХХ ст. у країнах ЄС та деяких інших, а з 2002 р. в Україні, отримало назву «технічне регулювання» [23, с. 45–47].

Л. А. Жураковська, досліджуючи стан забезпечення якості та безпечності продукції, окреслює основні організаційно-економічні проблеми у цій сфері. Автор зазначає, що в питаннях правового забезпечення якості продукції у національному законодавстві існує ряд проблем. Вони пов'язані з тим, що частина нормативно-правових актів суперечать один одному та породжують дублювання функцій контролюючих органів, що призводить до неефективності

системи контролю, а більшість санітарних вимог з часу розпаду СРСР у 1991 році не переглядалися взагалі. Л. А. Жураковська вказує на те, що багато країн, які є учасниками Світової організації торгівлі (далі – СОТ) (Україна приєдналася у 2008 р.), виконуючи принципи щодо прозорості регуляторних процедур у цій сфері, переглянули свої системи регулювання на основі низки загальноприйнятих підходів. Зокрема, управління безпеністю продуктів харчування, яке раніше зводилося до контролю готової продукції, тепер полягає у здійсненні низки заходів на різних етапах постачання харчових продуктів. Основна відповідальність за дотримання правил безпеки покладається на приватний сектор, тоді як держава виконує дорадчі, наглядові та регуляторні функції. Крім того, самі виробники контролюють якість та безпеність продукції, запровадивши системи контролю якості, такі як ISO, НАССР (Системи аналізу небезпек і критичних точок контролю) та інші. Заохочення до впровадження системи управління якістю, які регулюють весь виробничий процес, є набагато ефективнішим способом забезпечення безпеності продуктів, ніж сертифікація вже готової продукції. Україна ж продовжує користуватися старими механізмами контролю за якістю, які не відповідають вимогам СОТ. Це призводить до того, що частина випущеної в Україні продукції не визнаються країнами світу, спостерігається масовий випуск фальсифікованої, неякісної та небезпечної продукції [92, с. 230–233].

Щодо концепції НАССР, то вона була розроблена в 60-х роках минулого століття спільними зусиллями компанії «Пілсбурі», лабораторії збройних сил США і Національним управлінням з авіації й космонавтики та спрямована на виключення появи токсинів у харчовій продукції і, як наслідок, запобігти харчовим отруєнням. Отримані результати були настільки вражаючими, що з 1985 р. Управління США з контролю за харчовими продуктами й лікарськими засобами стало вимагати обов'язковості застосування цієї концепції при виробництві, а Національна академія наук США рекомендувала всім регулятивним установам прийняти підхід НАССР і обов'язкове застосування системи для виробників харчових продуктів. Всесвітня організація з охорони

здоров'я та міжнародна продовольча і сільськогосподарська організація (FAO) також схвалили використання НАССР і вона набула поширення майже по всьому світові [185, с. 523].

Б. А. Заплотницький та В. М. Тупкало сучасне управління якістю в усіх галузях народного господарства визначають як «... прийняття і реалізацію управлінських рішень стосовно якості продукції з першочерговою орієнтацією на споживача». Така орієнтація передбачає, насамперед, актуальність і доступність продукції, забезпечення потрібних параметрів, а також встановлення прийнятної ціни для споживача. Науковці виокремлюють чотири узагальнені категорії продукції: 1) послуги (комунальні, побутові, інформаційні, перевезення); 2) інтелектуальна продукція (наукові звіти, статті, комп'ютерні програми, словники); 3) технічні засоби (прилади, обладнання, механізми); перероблені матеріали (паливо, добрива, продукти харчування і т.д.). У підготовленому ними курсі лекцій наводиться формування підходів до розуміння категорії «якість»:

ГОСТ 15467	Сукупність властивостей, що зумовлюють їх придатність задовольнити певні потреби у відповідності з їх призначенням.
Українська асоціація якості	Це процес безперервного вдосконалення, спосіб ведення бізнесу, коли необхідно бути краще, досконаліше інших, а не просто мати продукцію кращої якості.
ISO 8402–86	Сукупність властивостей і характеристик продукції або послуги, що надають їм можливість задовольняти обумовлені або передбачувані потреби споживачів.
ISO 9000:2000	Ступінь, до якого сукупність власних характеристик продукції, процесу або системи задовольняє сформульовані потреби або очікування, загальнозрозумілі чи обов'язкові.
Найпоширеніше на практиці	Здатність продукції задовольняти потреби споживача.

Крім того, всі фактори якості об'єднані у 4 групи: технічні, організаційні, економічні й суб'єктивні. До технічних факторів належать: конструкція, схемні вирішення, технологія виготовлення, засоби технічного обслуговування й ремонту, технічний рівень бази проектування, виготовлення та експлуатації. Організаційні фактори включають розподіл праці, спеціалізацію, форми організації виробничих процесів, ритмічність виробництва, форми і методи контролю, способи транспортування тощо. До економічних факторів належать: ціна, собівартість, форми і рівень зарплати, рівень витрат на якість, ступінь підвищення продуктивності праці та ін. До них додається четвертий, людський (суб'єктивний) фактор, який по-різному, але впливає на всі розглянуті вище фактори. Якщо цю складову належним чином не врахувати, можна звести нанівець усі зусилля щодо поліпшення якості [96, с. 7, 11–12].

О. В. Тарасова у якості вбачає комплексне поняття, що характеризує ефективність усіх сторін діяльності: розробка стратегії, організація виробництва, маркетинг та ін. Найважливішою складовою цієї системи є якість продукції. Управління якістю продукції є, на її думку, наскрізним аспектом управління підприємством. Саме це положення знаходиться в основі базових принципів створення сучасної системи менеджменту якості. Сучасне управління якістю продукції повинне прямо орієнтуватися на характер потреб, їхню структуру і динаміку, ємність і кон'юнктуру ринку, стимули, обумовлені економічною та технічною конкуренцією [233, с. 27].

До проблематики забезпечення населення якісною продукцією долучилися також представники цивільного права. Так, Т. В. Маланчук досліджувала питання вилучення з обігу неякісної і небезпечної продукції. Вона вказує, що у всіх можливих випадках неякісні продукти завжди несуть ризик та загрозу для здоров'я і життя споживача. На даний час в Україні існує проблема дублювання функцій – вони збігаються по закладах санітарно-епідеміологічної служби та ветеринарної медицини, санепідемстанції, органів стандартизації та метрології, управління з захисту прав споживачів. Ст. 5 Закону України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної і

небезпечної продукції» передбачає обов'язкове вилучення небезпечної та неякісної продукції з обігу. Таке вилучення здійснюється власником продукції за його рішенням або рішенням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади відповідно до їх повноважень. Вимоги про необхідність здійснення процедури вилучення містяться у міжнародному стандарті ISO 22000:2005 (національний стандарт ДСТУ ISO 22000:2007, затверджений наказом Держспоживстандарту України від 02.04.2007 р. № 72). На думку автора, слід вдосконалювати нормативно-правове забезпечення та прийняти комплексну програму гарантування продовольчої безпеки [159, с. 30]. В іншій своїй роботі науковець вказує на неузгодженість Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» із вимогами вітчизняних та міжнародно-правових стандартів щодо якості молока та молокопродуктів. Т. В. Маланчук пропонує з метою забезпечення права споживача на придбання безпечної для життя та здоров'я продукції закріпити на законодавчому рівні за адміністрацією продовольчого ринку обов'язок створення та забезпечення діяльності лабораторій, обладнаних сучасними приладами і відповідними реактивами для визначення показників якості молока, молочної сировини та молочних продуктів, що могло б стати єдиним шансом споживача придбавати натуральний, без харчових добавок продукт [158, с. 66].

О. М. Язвінська з'ясувала питання цивільно-правової відповідальності у випадках передання продукції неналежної якості під час купівлі-продажу. Спираючись на положення Закону України «Про захист прав споживачів» науковець доходить висновку, що правовою підставою для застосування цивільно-правової відповідальності виробника є сукупність таких умов: наявність шкоди; протиправна поведінка порушника; наявність причинного зв'язку між діями та заподіяними збитками; вина порушника. Цивільна відповідальність у цьому випадку полягає у застосуванні до порушника таких примусових санкцій: стягнення збитків, завданих потерпілому; стягнення з порушника штрафних фінансових санкцій; присудження обов'язку виконати зобов'язання в натурі; вилучення майна порушника на користь потерпілого для

покриття збитків; застосування інших заходів до порушника, спрямованих на відновлення попереднього майнового стану потерпілого [272, с. 260].

Значний внесок у розв'язання питання забезпечення споживача якісною продукцією належить представникам адміністративно-правової науки. Це, в першу чергу, пов'язано з тим, що Кодекс України про адміністративні правопорушення містить ряд статей, які мають безпосереднє відношення до цього. Так, до них відносяться ст. 1561 «Порушення законодавства про захист прав споживачів» та ст. 16622 «Порушення вимог законодавства про безпечність та окремі показники якості харчової продукції» (Глави 12), ст. 167 «Введення в обіг або реалізація продукції, яка не відповідає вимогам стандартів» та ст. 1721 «Порушення процедури оцінки відповідності» (Глави 13 КУпАП) [116].

Серед представників цієї галузі права у першу чергу варто назвати дослідження В. Ю. Волкова та С. М. Орехова. С.М.Орехов, розглядаючи питання адміністративно-правового регулювання у галузі стандартизації, якості продукції, метрології і сертифікації, якість продукції визначає як сукупність властивостей продукції, юридично закріплених у національній і міжнародній нормативно-технічній документації та (або) передбачених умовами договору, що належать до її здатності задовольняти встановлені та передбачувані потреби споживачів. Якість окремої одиниці продукції визначається її технічними характеристиками та потрапляє під дію технічних норм. Технічні норми визначають науково обґрунтовані методи, прийоми, способи поводження з природними та штучними об'єктами, технологічними операціями та процесами. [184, с. 4, 9].

На думку В. Ю. Волкова, забезпечення безпеки та якості продукції, процесів та послуг, одноманітності вимірів, відповідності об'єктів стандартизації їх функціональному призначенню, підтвердження відповідності об'єктів сертифікації установленим вимогам стандартів, технічних регламентів та інших нормативних документів є головною метою адміністративно-правового регулювання у галузі стандартизації та сертифікації. Також науковець

вказує на потребу приведення національної системи технічного регулювання до міжнародних стандартів, а також необхідність проведення організаційно-правової роботи з метою усунення дублювання існуючих інфраструктур та оптимізації чинних процедур, які здійснюються державними органами виконавчої влади у сфері технічного регулювання та споживчої політики [37, с. 14, 16].

Є. Галкіна, досліджуючи зміст і структуру механізму адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення безпеки та якості харчових продуктів, прийшла до висновку, що суттєвою ознакою цього механізму є наявність цілей такого регулювання – забезпечення прав споживачів і національних інтересів держави та суспільства в цілому у цій сфері, досягнення яких дозволяє говорити про ефективність забезпечення безпечності та якості продуктів. Важливою умовою цього є ступінь досконалості законодавства, яке знаходиться у прямій залежності від адаптації національного законодавства до законодавства ЄС, імплементації положень відповідних міжнародних правових актів, використання досвіду правового регулювання у цій сфері інших країн світу. У структуру механізму адміністративно-правового регулювання цієї сфери Є. Галкіна включає адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини й акти реалізації суб'єктивних прав та обов'язків [46, с. 18, 20].

Форми адміністративно-правового регулювання забезпечення якості товарів, які ввозяться в Україну, досліджує І. М. Сорокун. До них автор відносить державне нормування, реєстрацію товарів, ліцензування імпорту товару, сертифікацію товарів, застосування заходів дозвільної системи. З їх допомогою здійснюється впорядкований вплив на суспільні відносини, що приводить до забезпечення належного рівня якості та безпечності товарів на стадіях надходження продукції на ринок, введення її в обіг та розповсюдження [228, с. 327, 333].

С. Бугера, вивчаючи досвід ЄС у забезпеченні якості сільськогосподарської продукції, описує діяльність Європейського органу з безпечності харчових

продуктів (EFSA), а також створення системи швидкого попередження про якість продукції та наявність ризиків для здоров'я людини (RASFF), яка підтримується не тільки країнами ЄС, а й країнами, що перебувають на стадії вступу до нього. Науковець приходять до висновку, що інтеграція України до ЄС та світового економічного простору вимагає вирішення значних за обсягом завдань щодо вдосконалення національного законодавства, адже асоційоване членство в ЄС вимагає врахування у національному законодавстві України не менше 80 % директив ЄС щодо вимог до якості продукції. Однак, в Україні так і не сформувався єдиний, цілісний підхід до регулювання якості продукції, а чинні нормативно-правові документи регламентують якість продукції, не дотримуючись принципів гарантування здоров'я людини, безпеки довкілля та держави [22, с. 128, 130]. М. М. Кузьміна, порівнюючи правове забезпечення якості продукції в ЄС та Україні, зробила такі висновки. У рамках ЄС та СОТ на даний час функціонують основні тенденції забезпечення якості продукції:

- 1) гармонізація законодавства у сфері якості продукції країн-членів ЄС, які характеризуються суттєвими вимогами до безпеки продукції;
- 2) добровільність стандартів, що передбачає не відмову від їх прийняття, а інтерпретується як необхідність і навіть зобов'язання виробника чи постачальника добровільно покласти на себе відповідальність за виконання та навіть перевищення вимог стандартів на продукцію, процес чи послугу;
- 3) впровадження процедур відповідності – сертифікати та знаки відповідності, результати тестування, декларація відповідності, інші засоби, що не суперечать директивам;
- 4) встановлення контролю та відповідальності за неякісну продукцію – зобов'язання виробника виводити на ринок тільки безпечну продукцію; визначення повноважень контролюючих органів щодо будь-якої продукції; функціонування системи швидкого обміну інформацією між контролюючими органами RAPEX;
- 5) чітке розмежування діяльності органів у сфері якості.

Щодо України, то на правовому регулюванні якості наша держава робить акценти: 1) на забезпеченні безпеки продукції для споживачів та довкілля; 2) на нагляді за безпекою продукції на стадії, коли товар уже перебуває на ринку,

надаючи виробникам певну свободу на стадії виробництва, що сприяє впровадженню інновацій [140, с. 117–118, 124].

Продовжуючи тему правового регулювання діяльності у сфері якості та безпеки продукції, що випускається в обіг на ринок України, хочемо назвати декілька законодавчих актів, що мають суттєвий вплив на регулювання відносин у цій сфері: Закони України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р., «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14.01.2001 р., «Про підтвердження відповідності» від 17.05.2001 р., «Про загальну безпечність нехарчової продукції» від 02.12.2010 р., «Про метрологію та метрологічну діяльність» від 05.06.2014 р., «Про стандартизацію» від 05.06.2014 р. Крім того, до цього часу продовжує діяти державний стандарт «Медико-біологічні вимоги та санітарні норми якості продовольчої сировини та харчових продуктів», які були затверджені ще 01.08.1989 р. [165].

Як показують результати проведеного анкетування, абсолютно всі опитані нами респонденти (270 осіб) підтримують тезу про те, що якість продукції, яка випускається на ринок України, потрібно контролювати. Однак, лише 122 із них (45 %) висловили думку, що правове регулювання контролю за якістю продукції в Україні на даний час є ефективним [див. Додаток В].

Д. Ф. Крисанов з цього приводу вказує, що фактично лише у 2000–х р.р. в Україні була сформована законодавча база для забезпечення реформування національної системи технічного регулювання згідно з вимогами СОТ та ЄС. Законодавча практика пішла шляхом, по-перше, розроблення законопроектів загальнодержавного значення чи комплексних міжгалузевих нормативних актів; по-друге, прийняття вузькоспеціалізованих законів (за видами харчових продуктів і продовольчої сировини); по-третє, доповнення та уточнення чинних законів, а також підготовки підзаконних актів. Автор аналізує основні передумови і чинники, що провокують виробництво й реалізацію неякісної та небезпечної продукції. Д. Ф. Крисанов розмістив дані чинники у наступній послідовності:

- 1) документи, що регулюють створення та виробництво продукції в Україні поділяються на нормативні (стандарти, технічні умови, методичні вказівки тощо) та технологічну документацію (рецептури, технологічні регламенти та інструкції, технічні описи тощо). Цим самим фактично поставлено в рамки закону існування нормативних документів, що регулюють показники якості та безпечності продукції, кількох рівнів та з різним ступенем правової відповідальності за їх дотриманням;
- 2) основні зусилля щодо контролю за випуском продукції перенесено на кінцеву ланку – вироблену готову продукцію, коли практично уже нічого виправити неможливо; затрачена сировина, праця, енергія та інші складники виробничого процесу повинні бути компенсовані фінансово, шляхом реалізації товару;
- 3) чинна база національних стандартів зорієнтована переважно на оцінку показників якості й безпечності кінцевої продукції, а не на забезпечення стандартизації та дотримання технологій їх виробництва;
- 4) вимоги чинної бази вітчизняних стандартів непорівнянні, а нерідко і несумісні з вимогами нормативної бази ЄС та СОТ;
- 5) висока зношеність технологічного устаткування на багатьох вітчизняних підприємствах харчової промисловості та тривалий термін використання застарілих технологій об'єктивно гальмує впровадження інноваційних методів перероблення аграрної сировини та випуску сучасного асортименту харчової продукції;
- б) не діють статті КК України (ст. 227) і КУпАП (ст. 167 і 1701) щодо покарання за випуск фальсифікованої, неякісної та небезпечної продукції. Відсутність жодних показових випадків своєчасного та адекватного реагування на такі випадки в пресі не висвітлювалися [137, с. 109, 113–115].

Питання якості та безпечності продукції, яка випускається на ринок України, досліджують такі представники кримінально-правової науки як О. М. Готін, У. В. Гулявська, О. О. Додуров, В. С. Кайдашов, В. А. Клименко, Н. В. Наумчук, Т. В. Одинцова, М. І. Хавронюк та А. М. Цюра.

Кримінальний кодекс, який був прийнятий ще у 1960 р., після отримання Україною незалежності діяв до 2001 року. Ст. 147 цього кодексу відносилася до господарських злочинів та передбачала кримінальну відповідальність за випуск або реалізацію недоброякісної продукції. Вона мала дві частини. У першій частині передбачалася відповідальність за випуск на товарний ринок або іншу реалізацію споживачам недоброякісної або некомплектної продукції і товарів, здійснені відповідальними за це особами, вчинені після накладення адміністративного стягнення за такі ж порушення. Друга частина передбачала відповідальність за ті ж дії, якщо вони вчинені у великих розмірах або завдали шкоди здоров'ю чи призвели до смерті споживача [174, с. 536].

Прийняття 05.04.2001 р. нового Кримінального кодексу України (далі – ККУ), на думку переважної більшості науковців у галузі кримінального права, стало відображенням досягнень сучасної науки кримінального права, а його дія повинна була поліпшити ситуацію в суспільстві, створити умови для нормального здійснення правосуддя і розвитку України на шляху до соціальної, правової держави. У ст. 227 ККУ передбачалася кримінальна відповідальність за випуск або реалізацію недоброякісної продукції. Її структура та диспозиція (у порівнянні з тією, що діяла раніше) зазнали певних змін. Нова редакція статті, яка також входила у розділ господарських злочинів, мала лише одну частину та передбачала відповідальність за випуск на товарний ринок або іншу реалізацію споживачам недоброякісної або некомплектної продукції та товарів, якщо такі дії вчинені у великих розмірах [175, с. 564]. У подальшому диспозиція цієї статті у 2010 р. була змінена, а до її санкції були внесені зміни у 2011 р. [201, 203].

Таким чином, до внесення вищевказаних змін, законодавець називав продукцію «недоброякісною» та передбачав відповідальність у вигляді штрафу або виправних робіт, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років. Зараз стаття має назву «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції». Як бачимо, законодавець змінив назву продукції на «небезпечну». Крім того, покарання за такі дії стали більш суворими (збільшилася сума штрафу). Однак

дискусії з приводу правильності формулювання диспозиції статті, визначення предмета злочину та розміщення у структурі КК України самої статті, продовжують точитися й до сьогодні.

Так, Н. В. Наумчук предметом злочину, передбаченого ст. 227 ККУ, називає небезпечну продукцію, але приходять до висновку, що на законодавчому рівні він визначений недосконало, оскільки відсутня, у першу чергу, єдність термінології. На його думку, найбільш прийнятним для характеристики предмета злочину, передбаченого досліджуваною статтею, є визначення «продукції», що закріплене у Законі України «Про захист прав споживачів», оскільки охоплює будь-які товари, як харчові, так і нехарчові, а також роботи і послуги [177, с. 244–245]. Автор цілком слушно зауважує, що диспозиція статті хоч і є бланкетною, вона відсилає не до стандартів, норм, правил і технічних умов, а лише до нормативно-правових актів, що є дещо невдалим та потребує змін. Крім того, пропонується виключити з назви статті вказівку лише на ринок України, що зробить можливим застосовувати цю статтю до небезпечної продукції, призначеної на експорт.

О. М. Готін вказує на те, що у діяльності правоохоронних органів відсутня практика застосування ст. 227 ККУ. Науковець пов'язує це з недосконалістю самої статті, оскільки: відсутні чітко окреслені межі конкуренції норм про відповідальність за надання споживачам товарів неналежної якості, що передбачені різними галузями законодавства; невиправдане завищення законодавцем обсягу необхідної до заборони ст. 227 ККУ поведінки; недооцінка законодавцем мети, яку ставить суспільство при застосуванні заходів юридичної відповідальності до осіб, що скоїли випуск або реалізацію недоброякісної продукції тощо. Проте не треба скидати з терезів і суб'єктивні фактори, зокрема небажання практичних працівників розслідувати такі види злочинів тощо [59, с. 69–70]. О. М. Готін переконаний, що види та розмір покарання за вчинення злочину, передбаченого ст. 227 ККУ показовий приклад неналежного коригування санкції за злочини, які за багатьма ознаками є однорідними.

Аналізуючи чинне законодавство, автор виокремлює низку дискусійних аспектів з приводу обґрунтованості санкції цього злочину:

- 1) простежується диспропорція у видах покарань за випуск і реалізацію недоброякісної продукції та за злочини, які є близькі до нього за характером та ступенем суспільної небезпеки;
- 2) включення до санкції злочину видів покарань здійснено з порушенням одного з найважливіших принципів законодавчої техніки побудови норм: «чим ширше в диспозиції норми окреслено коло ознак злочинного посягання, тим ширшими повинні бути межі санкції» [58, с. 196, 199].

Крім того, родовим об'єктом цього злочину необхідно визначити здоров'я населення, оскільки, здійснюючи реалізацію небезпечної продукції, винна особа посягає на здоров'я населення, порушуючи саме правовідносини, установлені з метою його охорони від негативного впливу зазначеної продукції. О. М. Готін пропонує розмістити цей склад злочину у Розділі XIII Особливої частини України «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення», у межах якого і здійснюється охорона здоров'я населення. Також пропонується змінити і безпосередній об'єкт злочину, під яким слід вважати структурно організовану систему відносин між людьми, їх об'єднаннями та спільнотами, яка спрямована на забезпечення безпеки населення при споживанні товарів, робіт або послуг [60, с. 66–67].

О. О. Дудоров також вказує на необхідність викладення у новій редакції об'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 227 ККУ. Він пропонує чітко прив'язати кримінальну відповідальність за реалізацію недоброякісної продукції, товарів, робіт, послуг з порушенням встановлених вимог безпеки для життя і здоров'я споживачів. Використовуючи формулювання «створення небезпеки для життя і здоров'я споживача», як пропонує автор, основний склад злочину міг би бути побудований як делікт поставлення у небезпеку, а кваліфіковані види злочину дозволили диференціювати кримінальну відповідальність залежності від тяжкості фактично заподіяної шкоди життю або

здоров'ю людини (людей). В інших випадках реалізації такої продукції підстав для застосування заходів кримінально-правової репресії не буде [78, с. 820]. М. І. Хавронюк пропонує визначити родовим об'єктом досліджуваного злочину громадську безпеку, а відповідний склад злочину розмістити у межах розділу IX Особливої частини ККУ «Злочини проти громадської безпеки». Основним безпосереднім об'єктом кримінально-караного порушення права споживачів на безпечність продукції науковець визначає життя чи здоров'я невизначеної кількості людей, а додатковим – життя чи здоров'я конкретної людини, а за умови, наприклад, загибелі об'єктів тваринного чи рослинного світу, знищення чи пошкодження майна – довкілля, власність [247, с. 138]. Науковець слушно зазначає, що в такій ситуації законодавець змушує суб'єкта відповідного діяння турбуватися не стільки про те, щоб випустити на ринок продукцію, небезпечну для споживачів, скільки про те, щоб при випуску такої продукції не перейти певної кількісної мети. Як наслідок, відсутність, фактично, випадків притягнення до кримінальної відповідальності суб'єктів такого злочину (як приклад, наводиться статистика за 2005–2009 року, коли за цей злочин була засуджена лише одна особа і то – лише до штрафу). Що ж до нової редакції статті від 2010 р., то вона, на думку М.І. Хавронюка, не містить жодних принципових новел, які б дозволили суттєво підвищити рівень кримінально-правового захисту прав споживачів на безпечність продукції [248, с. 35–36].

Ілюстративними у цьому сенсі є результати проведеного анкетування. Респонденти підтримали думку, що кримінальна відповідальність за умисний випуск на ринок України небезпечної продукції повинна бути (100 % опитаних), а також те, що таку відповідальність необхідно посилювати, а саму диспозицію статті 227 ККУ вдосконалити (100 % опитаних) [див. Додаток В].

Ґрунтовно до дослідження проблем кримінальної відповідальності за випуск небезпечної продукції та визначення об'єкта цього злочину підійшов А. М. Цюра. Проаналізувавши законодавство Республіки Білорусь, Республіки Молдова, Азербайджанської республіки, РФ, Швеції, Іспанії, Аргентини, Туреччини, Нідерландів, Данії, Республіки Узбекистан, Грузії, Республіки

Болгарії, Естонської Республіки, де у кримінальному законодавстві існує відповідальність за випуск недоброякісної (небезпечної) продукції, автором зроблено висновок про те, що в законодавстві різних країн простежується неоднорідність розуміння природи цього злочину [252]. Щодо прийняття у 2001 р. ККУ у порівнянні з КК 1960 р., то, на думку науковця, законодавцем було видозмінено ознаки складу злочину, а перш за все – трансформовано його безпосередній об'єкт. У КК України від 1960 р. місце цього злочину було визначене у розділі ІV «Злочини у сфері господарської діяльності». Це базувалося на політичних та соціально-економічних умовах, в яких існувало тогочасне суспільство. Оскільки приватної власності на засоби виробництва не існувало, усі підприємства, що займалися виготовленням товарів, виконанням робіт чи наданням послуг мали державну форму власності, то інтерес держави у забезпеченні випуску якісної продукції зумовлювався тією обставиною, що у разі випуску недоброякісної продукції псувалася сировина, витрачалися енергоресурси, марнувалася людська праця, а усі витрати покривалися за рахунок державних коштів. Тому метою встановлення кримінальної відповідальності було, насамперед, забезпечити нормами кримінального права охорону господарських відносин від зазначеної вище шкоди. У ККУ 2001 р., віддаючи данину традиції, також було збережено кримінальну відповідальність у цьому ж розділі та не було змінено його родовий об'єкт. А. М. Цюра зазначає, що у вітчизняній науці кримінального права переважно отримала підтримку ідея про зміну спрямованості охорони кримінальним правом у разі випуску чи реалізації недоброякісної продукції суто з господарських відносин, які забезпечують виготовлення та поставку на ринок якісної продукції, на право споживачів на безпечну продукцію. Зміни у ст. 227 ККУ з 2010 р. призвели до того, що, хоча родовим об'єктом цього злочину і надалі визнаються господарські відносини, безпосереднім об'єктом цього злочину є право споживачів на безпечну продукцію. Питання полягає в тому, чи повною мірою законодавцем вирішено цю проблему та чи є право споживачів на безпечну продукцію складовою саме господарських відносин. Те, що це право

забезпечується в рамках господарських відносин – сумніву немає, але самі відносини, які виникають з приводу здійснення споживачами цього права, входять у іншу, ніж господарські відносини, групу. Автор статті вважає, що дійсний стан кримінально-правової охорони прав споживачів у рамках ст. 227 ККУ є далеким від бажаного. Попри безліч фактів появи на ринку недоброякісної, а часом і небезпечної для споживача продукції, кількість порушених кримінальних справ є незначною, а справ з обвинувальним вироком – ще менше [253, с. 416–417, 420].

В. С. Кайдашов вказує, що кримінальна відповідальність за найбільш серйозні порушення законодавства про якість продукції була встановлена вже у першому КК РРФСР 1922 р., що, в свою чергу, підкреслювало важливість боротьби з цим небезпечним явищем. Проте, на думку автора, сучасне трактування законодавцем цього злочину не позбавлене недоліків. По-перше, автор не розуміє позиції законодавця щодо розміщення цього складу злочину у Розділі злочинів у сфері господарської діяльності. Вказану статтю доцільно було б розмістити у Розділі IX «Злочини проти громадської безпеки» або Розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи». По-друге, не покращує захист споживачів від продукції неналежної якості й вказівка на відповідальність «лише за випуск або реалізацію у великих розмірах». По-третє, В. С. Кайдашов вважає значним недоліком відсутність у статті кваліфікуючих ознак, що вказують на відповідальність у разі спричинення шкоди життю чи здоров'ю особи, що споживали (використовували) цю продукцію [105, с. 422–424].

Т. В. Одинцова вказує ще на одну проблему – несправедливість покарання за вчинення злочину, передбаченого ст. 227 ККУ, що виникла у 2004 р. у зв'язку зі змінами у чинному законодавстві. Розмір штрафу, передбаченого ст. 227 ККУ, становить від 100 до 200 н.м.д.г., що у перерахунку на гривню становить 1700–3400 грн. У зв'язку з прийняттям Закону України «Про податок з доходу фізичних осіб» від 27.11.2003 р. сума неоподаткованого мінімуму доходів громадян у частині кваліфікації злочинів значно зросла і продовжує зростати щороку. З прийняттям Податкового кодексу України в 2010 році, ситуація не

змінилася. Це призвело до того, що великі розміри випуску або реалізації недоброякісної продукції мають перевищувати 141 150 грн. Це, в свою чергу, не відповідає ступеню суспільної небезпеки діяння, передбаченого диспозицією даної статті [182, с. 357–359].

Представники науки криміналістики також вдавалися до дослідження окремих проблем розслідування злочинів, пов'язаних із випуском на ринок України небезпечної (недоброякісної, фальсифікованої) продукції. Так, Р. Д. Дарага, аналізуючи злочинну діяльність щодо організації обігу фальсифікованої продукції, виокремлює два основні напрямки вчинення злочинів: 1) виготовлення фальсифікованої продукції на легально діючих підприємствах та 2) виготовлення фальсифікованої продукції на нелегальних виробництвах (підпільних цехах). Він також наводить об'єктивні та суб'єктивні чинники, що погіршують криміногенну ситуацію в цій сфері відносин та утруднюють виявлення злочинів вказаної категорії. До об'єктивних чинників віднесено високий рівень рентабельності такого бізнесу та недоліки чинного законодавства. До суб'єктивних чинників - відсутність нормативно врегульованої взаємодії між органами, що здійснюють контроль за обігом продукції на споживчому ринку, та оперативними підрозділами, які безпосередньо виявляють факти незаконного обігу фальсифікованої продукції; відсутність сучасних методик документування цих злочинів; виготовлення більшої частки такої продукції саме на нелегальних підприємствах, що унеможлиблює використання державних важелів у зв'язку з «не потраплянням до поля зору» контролюючих органів місць виробництва вказаної продукції [70, с. 224–225].

Досліджуючи питання протидії незаконному обігу продовольчої продукції, І. П. Жига пропонує у формуванні процесу боротьби з цим злочином в Україні зважати на особливості системи продовольчого ринку, яка має координуватися не тільки з національною системою законодавства та економічним розвитком держави, а й з міжнародною системою протидії, яка сформувалася і має свої принципи функціонування [85, с. 346]. В. В. Лисенко та

Г. М. Курілов, намагаючись створити криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із незаконним обігом товарів в Україні, беруть за основу дослідження О. Д. Максимюка, який застосовував під час класифікації злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів такі критерії: 1) характер та природу предмета посягання; 2) якість предмета злочину; 3) місце вчинення злочину; 4) місце збуту; 5) кількісний критерій; 6) критерій повторюваності; 7) ступінь приховування [148, с. 130–131].

Н. Л. Швець намагався сформулювати криміналістичну характеристику злочинів, що пов'язані з випуском чи реалізацією недоброякісної продукції. Автор вказує на малу кількість випадків притягнення до кримінальної відповідальності за цей вид злочину та пропонує виокремлювати основні елементи його криміналістичної характеристики: 1) спосіб вчинення; 2) особу злочинця; 3) предмет посягання; 4) особу потерпілого [260].

Як бачимо, проблема споживання якісної продукції для сучасного суспільства є однією з основних. Тому її дослідженню приділяють увагу представники різних галузей знань, кожен із яких намагається її вивчити зі своєї точки зору та надати корисні пропозиції задля ефективних змін як у розуміння цього явища, так і у процесі створення продукції, контролю за його якістю та притягнення до відповідальності винних у наданні споживачам небезпечної продукції.

1.2 Криміналістична характеристика умисного випуску на ринок України небезпечної продукції

Основним завданням науки криміналістики є сприяння своїми специфічними засобами та методами ефективній протидії злочинності. Одним із таких специфічних засобів є окрема криміналістична методика розслідування злочину. Для її розробки важливим є визначення елементного складу та формування відповідної криміналістичної характеристики. Загалом поняття та

елементи криміналістичної характеристики були предметом досліджень у працях Р. С. Белкіна, В. П. Бахіна, Л. Я. Драпкіна, О. Н. Колесніченка, І. М. Лузгіна, В. О. Образцова, М. В. Салтевського, М. П. Яблокова. Останнім часом це питання вивчали Г. В. Завгородня, А. В. Іваниця, С. О. Книженко, В. О. Малярова, Н. М. Місюра, Д. А. Сафонов, Ю. М. Черноус та інші.

У цілому під «характеристикою» розуміють опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак кого -, чого-небудь [28, с. 1556]. В юридичну літературу цей термін був введений у другій половині 60-х років ХХ ст. науковцями О. Н. Колесніченком та Л. А. Сергєєвим. До цього часу дана категорія не втратила актуальності, а тому продовжують точитися наукові дискусії щодо її призначення, структури та складових елементів. Одні вбачають у криміналістичній характеристиці «систему даних», інші – «сукупність ознак», треті розглядають її як «наукову категорію». Однак усі вони єдині в тому, що криміналістична характеристика відноситься до четвертого розділу науки криміналістика «Криміналістична методика» та є основою для формування окремих криміналістичних методик, а інформація, що в ній міститься, носить для слідчого орієнтуючий характер та допомагає йому під час розслідування.

У 2001 р. Р. С. Белкін критично висловився з приводу призначення криміналістичної характеристики. У праці «Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня» науковець висловив переконання, що криміналістична характеристика злочинів не виправдала покладених на неї вченими і практиками надій та з реальності перетворилася в ілюзію, криміналістичний фантом [15, с. 223]. М. П. Яблоков заперечував Р.С.Белкіну, аргументуючи, що криміналістична характеристика не перетворилася на ілюзію чи фантом, а є категорією криміналістичною зі своєю змістовною специфікою. Слідчий повинен вміти зіставляти виявлену криміналістично значущу інформацію про злочинну діяльність з її типовою криміналістичною характеристикою і на цій підставі висувати конкретні слідчі версії, обирати оптимальні методи розслідування [270, с. 3].

Зараз більшість науковців-криміналістів схилиються до думки, що ця криміналістична категорія необхідна, і розвивати її потрібно. Як вказує А. Ю. Головін, сьогодні існують усі передумови подальшого розвитку вчення про криміналістичну характеристику як систему типових даних про механізм вчинення та елементи окремого виду злочину, що сприяє визначенню основних напрямів розслідування та служить емпірико-інформаційною основою для розробки окремих криміналістичних методик [52, с. 133]. С. О. Книженко називає криміналістичну характеристику основою для формування методики розслідування окремих видів злочинів і також дотримується позиції М. П. Яблокова та Г. А. Густова про те, що ця категорія не перетворилася на ілюзію, а є категорією зі своєю змістовною специфікою, елементи якої реально існуючі об'єкти, процеси реального світу з усіма притаманними їм закономірностями [113, с. 57–58].

В. О. Малярова вважає криміналістичну характеристику основною категорією науки криміналістики. Вона розглядає її як системний опис криміналістично значущих ознак, що формують уявлення про злочин та забезпечують його успішне розслідування, розкриття, а також запобігання йому. Саме ця категорія, на її думку, акумулює опис характерних, типових якостей, властивостей та ознак злочинів і слугує основою для розробки науково-практичних рекомендацій щодо їх розслідування та розкриття. Автор переконаний, що напрям роботи з криміналістичною характеристикою не вичерпав себе, навпаки, це є новітнє конструктивне завдання, яке зумовлює не відмову від зазначеної категорії, а її трансформацію до реалій сьогодення з одночасним «визволенням» від усього кон'юнктурного, необґрунтованого та зайвого [161, с. 33, 35–36]. Наукова спроможність криміналістичної характеристики злочинів, вказує О. М. Литвинов, є науковою парадигмою, адже вона акумулює, систематизує дані про типові та нетипові якісні характеристики й ознаки злочинів, а також дає змогу зробити на цій основі переконливі висновки про наявність певних кореляційних зв'язків [149, с. 26].

На відсутність єдності у розумінні поняття, значення і місця криміналістичної характеристики у системі науки криміналістики вказує В. А. Журавель. Автор переконаний у тому, що криміналістична характеристика має не менше, якщо не більше практичне значення, оскільки вона розглядається як робочий інструментарій здійснення процесу розслідування злочинів, як своєрідний орієнтир, на який потрібно рівнятися при вирішенні конкретних слідчих завдань, висуненні робочих версій. Науковець приходять до висновку, що різноманітність поглядів науковців на цю криміналістичну категорію ще раз доводить необхідність продовження наукового пошуку в цій галузі знань. Сам В. А. Журавель розглядає криміналістичну характеристику як інформаційну модель, у якій відбиваються типові ознаки, тобто ті, що притаманні даному масиву злочинів, і специфічні, які дозволяють відокремити його від інших груп злочинів. При цьому головною відмінністю даної моделі є те, що всі елементи, які входять до її складу, становлять певну систему і розглядати їх у відриві один від одного недоцільно. Кожний елемент даної системи здатний впливати на вирішення загальних питань досудового слідства [91, с. 203–204, 213].

На думку С. О. Торопова та Д. А. Сафонова, криміналістична характеристика є інформаційно-дієвою системою, орієнтованою на вирішення практичних потреб правоохоронних органів [241, с. 758]. Г. В. Завгородня переконана, що лише на підставі даних криміналістичної характеристики існує можливість розробки типових версій, слідчих ситуацій початкового та наступного етапів розслідування, а також визначення особливостей проведення окремих слідчих дій. До основних елементів криміналістичної характеристики вона відносить: 1) характеристику предмета злочинного посягання та обстановку вчинення злочину; 2) характеристику способів, слідів та наслідків злочинної діяльності або бездіяльності; 3) характеристику особи злочинця та його особистісні якості. [94, с. 201, 204]. Ю. М. Чорноус до елементів криміналістичної характеристики включає: 1) предмет злочинного посягання; 2) спосіб вчинення злочину; 3) обстановку вчинення злочину;

4) «слідову картину» злочину; 5) характеристики особи злочинця та особи потерпілого з урахуванням їх взаємозв'язку [258, с. 35].

В. П. Корж основне призначення криміналістичної характеристики вбачає у реалізації її складових у методиці розслідування. На практиці криміналістична характеристика злочинів сприяє правильному вибору слідчим найоптимальніших напрямів розслідування як у цілому, так і на окремих його етапах [120, с. 58, 101]. Підсумовуючи, А. О. Антощук приходить висновку, що криміналістична характеристика є своєрідною системою даних (відомостей), які описують злочини, сприяють правильному визначенню ефективних криміналістичних методів, прийомів і засобів виявлення, розслідування і часткової профілактики злочинів. До її основних елементів він відносить предмет безпосереднього замаху, спосіб скоєння злочину, слідову картину, обстановку скоєння злочину, особу злочинця [2, с. 431–432].

У структурному відношенні А. В. Іваниця виокремлює існування криміналістичної характеристики загального та конкретного злочину. Як оптимальну структуру загальної криміналістичної характеристики, автор вважає, зроблений М. В. Салтевським її поділ на шість інформативних елементів: 1) предмет посягання; 2) спосіб вчинення злочину; 3) слідова картина; 4) обстановка вчинення злочину; 5) особа злочинця; 6) особа потерпілого [99, с. 305–308]. Дещо іншу позицію щодо структури криміналістичної характеристики висловлює Н. М. Місюра. Вона виокремлює міжвидову, видову (групову) та індивідуальну криміналістичні характеристики. Міжвидова криміналістична характеристика – це узагальнення загальних рис, притаманних злочинам, що мають значення для розслідування всіх злочинів. Видова (групова) криміналістична характеристика розробляється на підставі узагальнення слідчої та судової практики про криміналістичні ознаки певного виду чи групи злочинів. Значення полягає в тому, що така характеристика дозволяє розробляти методики розслідування окремих злочинів, визначати криміналістичну характеристику злочину. Індивідуальна криміналістична

характеристика відображає ознаки та взаємозв'язки між елементами конкретного злочину. Саме на її основі можна виділити ті найбільш типові елементи, ознаки, обставини, відношення, відомості, які, будучи об'єднані в систему, і складають криміналістичну характеристику виду (групи) злочинів. На думку автора, вдалою структурою криміналістичної характеристики є наступна: 1) предмет посягання; 2) спосіб вчинення злочину в його широкому розумінні; 3) слідова картина в її широкій інтерпретації; 4) особа злочинця. Н. М. Місюра обстоює думку про те, що неможливо відмовитися від криміналістичної характеристики, оскільки навіть будучи системою зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину, вона відображає закономірні зв'язки між цими ознаками і слугує побудові типових версій, що беруться за основу при плануванні розслідування [169, с. 245–247].

На схожі елементи криміналістичної характеристики вказував В. П. Бахін. Науковець пропонував під криміналістичною характеристикою розуміти систему узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, що виявляються у механізмі діяння, обстановці його вчинення, особи злочинця та інших обставинах, закономірний зв'язок яких слугує основою наукового та практичного вирішення завдань розкриття та розслідування злочинів. З урахуванням цього, в криміналістичній характеристиці слід виокремлювати теоретичну концепцію (як основу формування окремих методик розслідування злочинів) та робочий, практичний інструмент (як систему зібраних та узагальнених даних про криміналістично значущі ознаки злочину, що враховуються під час розслідування нового злочину). Якщо криміналістичну характеристику розглядати як практичний інструмент, то до її складу повинні входити лише ті елементи, які відрізняються чіткою пошуково-розшуковою спрямованістю. До них В. П. Бахін відносить: 1) предмет злочинного посягання; 2) спосіб вчинення злочину; 3) слідову картину; 4) характеристику особи злочинця [9, с. 177–179].

Ми підтримуємо позицію криміналістів щодо потреби подальшого розвитку цієї криміналістичної категорії та існування загальної

криміналістичної характеристики (як теоретичної концепції) та криміналістичної характеристики окремих видів злочинів (як прикладної, видової (чи групової) характеристики). При визначенні елементів криміналістичної характеристики не слід забувати про її тісний зв'язок з кримінально-правовою характеристикою злочину та кримінологічною характеристикою особи злочинця. Крім того, повинен чітко простежуватися взаємозв'язок між її структурними елементами.

Під час проведення дослідження, респондентам ми поставили запитання з приводу того, характеристика якого з елементів криміналістичної характеристики злочину найбільш важлива з огляду на практичну діяльність слідчого. За результатами аналізу більш ніж третина опитаних вказали, що ними є типовий спосіб вчинення злочину (36 %) та типові сліди злочину (слідова картина) (38 %). Також 14 % опитаних як один із важливих елементів криміналістичної характеристики відзначили предмет посягання [див. Додаток В].

У науковій літературі досить часто можна зустріти вказівку на зв'язок кримінально-правової та криміналістичної характеристик. Він, у першу чергу, полягає у тому, що основні структурні елементи криміналістичної характеристики конкретного виду злочину можна встановити шляхом аналізу диспозиції злочину. У ст. 227 ККУ зазначено наступне: «Умисне введення в обіг (випуск на ринок України) небезпечної продукції, тобто такої продукції, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами, якщо такі дії вчинені у великих розмірах» [131]. Отже, до структури криміналістичної характеристики повинні відноситися предмет посягання та спосіб вчинення злочину. Крім того, логічно виникає питання щодо того, хто допустив випуск такої продукції (особа злочинця), оскільки злочин або злочинна поведінка є актом людської діяльності, який має місце в об'єктивних умовах – певний час, у певному місці та за певних обставин. Відповідно кожен із вищеназваних елементів залишає сліди в оточуючому середовищі чи сліди залишаються на ньому (типові сліди злочину). Тому

криміналістичну характеристику умисного випуску на ринок України небезпечної продукції слід вважати видовою характеристикою, а до основних її елементів, на нашу думку, доцільно віднести: 1) предмет посягання; 2) спосіб вчинення злочину (у широкому розумінні); 3) місце, час та обстановку вчинення злочину; 4) особу злочинця; 5) типову слідову картину злочину [235, с. 221]. Ще одним аспектом криміналістичної характеристики, що має прикладне значення, є логічне поєднання інформаційних показників різних її елементів, встановлення між ними взаємозв'язків. Зробити це можливо завдяки використанню методу виявлення кореляційних зв'язків.

З цього приводу ми погоджуємося з думкою В. Л. Синчука, який сутність такого методу вбачає в аналізі залежностей між елементами криміналістичної характеристики, що дозволяє на основі дедукції зробити припущення щодо наявності ще невідомих фактів, які стосуються події злочину. Іншими словами, виявлення у ході розслідування будь-якого елемента системи з тим чи іншим ступенем ймовірності, може вказувати на існування іншого, ще не встановленого елемента, і визначити напрямки і засоби його пошуку. Кореляційні зв'язки, вказує В. Л. Синчук, можуть проявлятися між такими елементами криміналістичної характеристики: 1) способом вчинення злочину і обстановкою його вчинення; 2) знаряддями вчинення злочину та слідами їх застосування; 3) особистими властивостями особи злочинця і способом вчинення злочину; 4) особою злочинця та особою потерпілого; 5) місцем і часом вчинення злочину та особою злочинця; 6) мотивом злочинного діяння та особою злочинця; 7) способом вчинення злочину, знаряддями злочину та наслідками [221, с. 12].

Видова криміналістична характеристика злочину повинна розглядатися як динамічна система, що постійно розвивається. Такій системі буде притаманне поповнення новими криміналістично значущими відомостями (характерними ознаками), джерелом яких виступатиме судово-слідча практика. Такі ознаки повинні піддаватися науковому аналізу, класифікуватися та відноситися до відповідного елемента криміналістичної характеристики.

Як зазначалося вище, одним із основних елементів криміналістичної характеристики умисного випуску на ринок України небезпечної продукції є предмет посягання. У практичному аспекті знання його особливостей дає можливість слідчому з високою ймовірністю змодельовати процес вчинення злочину, звернути увагу на ті місця, де могли залишитися сліди злочину.

Аналізуючи цю криміналістичну категорію, О. В. Одерій наголошує на тому, що у криміналістиці є дві діаметрально протилежні точки зору. Представники однієї з них (В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, М. В. Салтевський) виступають за розгляд предмета посягання як елемента криміналістичної характеристики, а іншої – не вбачають у цьому потреби (М. О. Духно та Ю. Г. Корухов, Є. П. Іщенко, А. О. Топорков і М. П. Яблоков). Сам науковець дотримується першої точки зору. Він впевнений, що саме предмет посягання дозволяє із загальної групи злочинів виокремити, визначити конкретні види та детально їх дослідити [181, с. 255–256]. У дослідженні ми також дотримуємося першої точки зору.

В. О. Образцов, даючи характеристику предмету конкретного злочину, наголошує на тому, що він відбиває його загальні та окремі ознаки, внутрішні й зовнішні зв'язки та відносини. При цьому до уваги беруться не всі ознаки, а лише ті з них, які є більш істотними, значущими з точки зору прийняття й реалізації криміналістичних і правових рішень [178, с. 41]. Характеристика предмета злочину, зауважували О. Н. Колесніченко та В. Є. Коновалова, має значення також і для подальшого встановлення особи злочинця. Так, по тому чи іншому предмету можна зробити, наприклад, висновки про мету крадіжки. Встановлення відносин і взаємозв'язків між предметом посягання з суб'єктом злочину має безпосереднє значення для розшуку злочинця та встановлення його особи. Предмет безпосереднього посягання закономірно пов'язаний із особою злочинця, його віком, фахом, деякими особливостями особистості [117, с. 44].

У науці кримінального права поняття «предмет злочинного посягання» розглядається як річ матеріального світу, на яку спрямоване злочинне діяння винного. До ознак таких речей відноситься економічна вартість, необхідність

затрати людської праці на їх виробництво та спроможність задовольнити матеріальні та культурні потреби людей [41, с. 56]. А. Е. Жалінський зазначає, що об'єкт злочину, за існуючою думкою, визначається як те, на що посягає суб'єкт злочину, що йому протистоїть, чому злочином заподіяна чи може бути заподіяна конкретна шкода. У свою чергу «предметний зміст об'єкта кримінально-правової охорони» – це частина дійсності, яка має певні матеріальні та нематеріальні форми, межі, стани, закономірності існування, вресіті, цінність. Тому об'єкт злочину одночасно характеризується предметним вираженням і ціннісними властивостями для суспільства, як і весь злочин в цілому [243, с. 370–371].

Криміналісти також за основу беруть об'єкт злочину, однак криміналістичне розуміння цієї категорії інше. Так, О. М. Асташкіна та М. О. Марочкін сформулювали «предмет злочинного посягання» як деяку частину об'єктивного світу, якій властиве матеріальне виявлення і споживча цінність, що виявляє злочинний інтерес у злочинця [4, с. 22]. В. М. Юрін запропонував під цим поняттям розуміти річ, що має численні властивості, ознаки, що сприяють виявленню, розкриттю та розслідуванню злочинів [269, с. 17].

Під час формулювання характеристик злочинів, вказує О. В. Одерій, у криміналістичних дослідженнях здебільшого використовується поняття «предмет злочину», під яким розуміють речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи конкретного складу злочину, тобто, він відображає матеріальну сутність слідів злочину, які вивчає криміналістика. Поряд із цим поняттям у такому ж сенсі «об'єкт і предмет злочинного посягання», «безпосередній предмет посягання», «предмет безпосереднього вчинення злочину», «предмет посягання». Звертаючись до етимологічного аналізу та враховуючи, що криміналістику цікавить злочинне діяння як реальна подія в динаміці, автор доводить некоректність вживання таких словосполучень та переконаний, що найбільш адекватним буде термін «предмет посягання» [181, с. 257–258].

На сучасному етапі розвитку суспільства багато відносин виникають з приводу нематеріальних благ (інформації, прав і свобод людини, її волі, честі та гідності). Однак, на думку О. Р. Лужецької, предметом посягання необхідно вважати лише об'єкти матеріального походження, тобто ті об'єкти, які мають властивість сприйматися людиною будь-яким чином [150, с. 204]. З цим погодитися досить важко. Тому за орієнтир пропонуємо взяти визначення П. П. Андрушка: предметом злочину (посягання) можуть бути не тільки матеріальні речі, але й інші явища об'єктивного світу, які мають зовнішній вияв чи можуть набути його і сприйматися органами чуття людини [1, с. 34–35].

Предмет посягання у криміналістичній характеристиці досліджуваного нами злочину має важливе значення, оскільки впливає на всі інші її елементи, адже умисний випуск на ринок України небезпечної продукції належить до злочинів, у яких предмет посягання є обов'язковою ознакою, оскільки він безпосередньо вказується у ст. 227 ККУ.

У загальному поняття «продукція» трактується як «сукупність продуктів (товарів), що випускаються окремим підприємством, певною галуззю промисловості, сільського господарства або всім народним господарством країни» [28, с. 747, 1152].

Закон України «Про захист прав споживачів» у п. 19 ч. 1 ст. 1 тлумачить продукцію як будь-який виріб (товар), роботу чи послугу, що виготовляються, виконуються чи надаються для задоволення суспільних потреб. «Безпека продукції» визначається як відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна споживача і навколишнього середовища при звичайних умовах використання, зберігання, транспортування, виготовлення і утилізації продукції (п. 1 ч. 1 ст. 1) [193]. Дещо інше визначення дається у Законах України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» (ч. 1 ст. 1) [204] та «Про загальну безпечність нехарчової продукції» (ч. 1 ст. 1) [202], а саме: продукція – це речовина, препарат або товар, виготовлений у ході виробничого процесу. У Законі України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної

продукції» продукція визначається як будь-яка продукція (товари) вітчизняного виробництва або імпортована на митну територію України, призначена для споживання та (або) виробництва іншої продукції, у тому числі напівфабрикати і сировина, а також матеріали, які використовуються у процесі її виробництва, зберігання, транспортування, реалізації, пакування та маркування [199].

Як бачимо, в національному законодавстві існує як мінімум три різних визначення поняття «продукція», що на практиці не сприятиме ефективному розслідуванню такого виду злочинів, оскільки певною мірою заважатиме правильному визначенню самого предмета посягання. На наш погляд, найбільш повним виглядає останнє з наведених визначень.

Різновидом продукції є товар, під яким розуміють будь-який продукт праці, що має споживчу вартість, призначений для задоволення потреб людини і при цьому вироблений для відчуження шляхом продажу, обміну, здавання на комісію тощо, а не для власного споживання чи використання. Це можуть бути продовольчі чи непродовольчі товари, у т.ч. транспортні засоби, лікарські засоби і вироби медичного призначення, гладкоствольна мисливська зброя та бойові припаси до неї, друкована продукція, промислові вироби [175, с. 564]. Товар може постачатися як окрема одиниця, так і в упаковках. Одиниця упаковки – це будь-яка упаковка, включаючи обгортку, незалежно від матеріалу і форми, яка частково або повністю покриває продукт, для його постачання як окремої одиниці (контейнер може містити кілька упаковок). Одиницею упаковки не вважається одиниця (частина) продукту, ізольована від іншої частини пакувальним матеріалом з технологічною метою (запобігання злипанню, заморожуванню, перемішуванню частин продукції між собою), а також пакування, яке є елементом сервірування у закладах громадського харчування. Партія – це будь-яка визначена оператором ринку кількість продуктів з однаковою назвою та властивостями, який вироблений за визначений цим оператором період часу за однакових умов виробництва на одній і тій самій потужності [198].

Поняття «продукція» включає в себе: 1) послуги та роботи; 2) харчові продукти, харчові добавки, ароматизатори, дієтичні добавки та допоміжні матеріали для переробки харчових продуктів; 3) продукти тваринного походження; 4) корми, кормові добавки та префікси; 5) живі рослини і тварини; б) продукція людського, рослинного і тваринного походження, що безпосередньо використовується як репродуктивний матеріал, призначений для відтворення; 7) спирт, алкогольні напої та тютюн; 8) лікарські засоби та ветеринарні препарати; 9) наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги і прекурсори; 10) ядерні матеріали, спеціальні матеріали, що розщеплюються, інша продукція у сфері використання ядерної енергії; 11) вироби військового призначення; 12) об'єкти містобудування; 13) продукція, що була у вжитку, поставлена як предмет антикваріату або як продукція, що підлягає ремонту чи відновленню перед її використанням за умови, що постачальник надає інформацію особі, якій ця продукція постачається, про необхідність її ремонту чи відновлення [202].

Загалом під поняттям «небезпечний» розуміють «той, що може заподіяти кому-небудь щось неприємне, якесть нещастя; той, що загрожує чиєму-небудь життю, здоров'ю». Щодо визначення самого поняття «небезпечна продукція», то у національному законодавстві можна зустріти випадки, коли дається або визначення, що таке безпечна продукція, або ж визначення того, що таке неякісна та небезпечна продукція.

Законодавець у загальному визначає шість випадків, коли продукція визнається неякісною або небезпечною: 1) продукція, яка не відповідає вимогам чинних в Україні нормативно-правових актів і нормативних документів стосовно відповідних видів продукції щодо її споживчих властивостей; 2) продукція, яка не відповідає обов'язковим вимогам чинних в Україні нормативно-правових актів і нормативних документів щодо її безпеки, для життя і здоров'я людини, майна і довкілля; 3) продукція, якій з моменту збуту споживачам виробником (продавцем) навмисно надано зовнішній вигляд та (або) окремих властивостей певного виду продукції, але яка не може бути

ідентифікована як продукція, за яку вона видається; 4) продукція, під час маркування якої порушено встановлені законодавством вимоги щодо мови маркування та (або) до змісту й повноти інформації, яка має при цьому повідомлятися; 5) продукція, строк придатності якої до споживання або використання якої закінчився; 6) продукція, на яку немає передбачених законодавством відповідних документів, що підтверджують якість та безпеку продукції [199]. Як бачимо, і тут наявні недоліки, що на практиці можуть перешкоджати розслідуванню. Це пов'язано з неоднозначним тлумаченням випадків, коли продукція є неякісною, а коли – небезпечною.

Одним із прикладів, що демонструє наведену вище у пп. 4 і 6 порушення, є наступний випадок із практики Алчевського суду Луганської обл. Між ОСОБА_3 та ОСОБА_1 був укладений договір оренди № 15/2012, згідно якого ОСОБА_3 передав в оренду ОСОБА_1 приміщення морозильних камер площею 20 м², розташоване АДРЕСА_2. 24.01.2012 року працівниками державної інспекції ветеринарної медицини спільно з працівниками СБУ була проведена перевірка складських приміщень розташованих за АДРЕСА 2. У ході проведення перевірки у морозильній камері, переданої в оренду ОСОБА 1 було встановлено зберігання та реалізацію продукції тваринного надходження з відсутністю маркування на державній мові України загальною вагою 4912,5 кг, на суму 254 097 грн. Згідно з відповіддю начальника Управління ветеринарної медицини від 25.03.2013 р. – вилучена продукція, вказана в акті перевірки від 24.01.2012 року є небезпечною, оскільки порушені вимоги щодо маркування та інформації про походження продукції [81].

Безпечна нехарчова продукція, відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про загальну безпечність нехарчової продукції», – це будь-яка продукція, яка за звичайних умов або обґрунтовано передбачуваних умов використання (у тому числі щодо строку служби та за необхідності звернення в експлуатацію вимог стосовно встановлення і технічного обслуговування) не становить жодного ризику чи становить лише мінімальні ризики, зумовлені використанням такої продукції, які вважаються прийнятними і не створюють загрози суспільним

інтересам, а «небезпечна нехарчова продукція» – це будь-яка продукція, що не відповідає даному визначенню [202].

Харчовими продуктами вважаються об'єкти тваринного чи рослинного походження, що використовуються в харчуванні в натуральному чи переробленому вигляді у якості джерела енергії, харчових та харчоароматних речовин. Для їх виробництва використовується продовольча сировина. Харчові продукти поділяються на: 1) продукти масового споживання традиційної технології, призначені для регулярного використання в харчуванні основної маси населення; 2) продукти масового споживання зі зміненим хімічним складом, включаючи вітамінізовані, знежирені, низькокалорійні та інші; 3) лікувальні (дієтичні) продукти; 4) продукти дитячого харчування. Безпечний харчовий продукт – це харчовий продукт, який не створює шкідливого впливу на здоров'я людини безпосередньо чи опосередковано за умов його виробництва та обігу з дотриманням вимог санітарних заходів та споживання (використання) за призначенням (ст. 1) [165]. Доказом безпечності продукції є її відповідність національним стандартам, що гармонізовані з відповідними європейськими стандартами (перелік формується та оприлюднюється станом на 1 січня поточного року шляхом опублікування у засобах масової інформації). Небезпечний харчовий продукт – харчовий продукт, що є шкідливим для здоров'я та/або непридатним для харчування. Під час встановлення небезпечних харчових продуктів враховуються: а) звичайні умови використання харчового продукту споживачем, кожна стадія його виробництва, переробки та обігу; б) інформація, надана споживачеві, зокрема про маркування виключно з інформацією про дату кінцевого продажу, та інша загальнодоступна споживачеві інформація про уникнення негативних для здоров'я наслідків, пов'язаних із харчовим продуктом чи категорією харчових продуктів. Під час встановлення шкідливості харчового продукту для здоров'я враховуються: а) можливий короткостроковий чи достроковий вплив харчового продукту на здоров'я людини, яка його споживає, та на майбутні покоління; б) можливий накопичувальний ефект токсичності; в) особлива чутливість окремої категорії

споживачів, якщо харчовий продукт призначений тільки для цієї категорії споживачів [197].

З диспозиції ст. 227 ККУ уявляється, що під небезпечною продукцією слід розуміти продукцію, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами. Такі вимоги встановлюються в основному для кожного з видів продукції, що випускається в обіг на ринок України. Однак, найперше, що повинен зробити слідчий – це пересвідчитися в тому, що виявлений об'єкт (чи об'єкти) підпадає під визначення «продукція», а друге – чи наявний хоча б один із шести випадків, коли продукція вважається неякісною чи небезпечною. Класифікувати її з криміналістичної точки зору можна на декілька груп: 1) за місцем виготовлення небезпечної продукції (на Україні чи за її межами); 2) за місцем розповсюдження небезпечної продукції (на ринках України, за кордоном, транзит); 3) харчову та нехарчову.

В.С. Бондар наголошує, що криміналістика як прикладна наука пов'язана з криміналістичною практикою (діяльністю), для оптимізації якої вона розвивається [18, с. 133]. На оптимізацію процесу розслідування злочинів спрямована і криміналістична характеристика, невід'ємною складовою якої є спосіб вчинення злочину. Спосіб, на думку І. Ш. Жорданія, є центральним моментом у генезі злочинної поведінки. Саме спосіб вчинення злочину є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана з властивостями інших елементів злочинної події. Вивчаючи характер актів поведінки, слідчий може вийти на встановлення мотиву і мети злочину, визначити шляхи встановлення психологічного контакту з особою, обрати для конкретного випадку тактичні прийоми проведення окремих слідчих дій і вирішити багато інших криміналістичних завдань. Спосіб вчинення злочину – не просто сума або якийсь комплекс поведінкових актів, а визначена цілісна структура поведінки, що є певною системою. Тому він утворюється із взаємопов'язаних елементів, актів поведінки, спрямованих на підготовку, вчинення і приховування злочину. Ці акти поведінки – дії, операції, прийоми,

що сполучаються за певною ієрархією та субординацією як частина цілеспрямованої вольової діяльності [87, с. 73].

Повноструктурний спосіб вчинення злочину включає в себе способи підготування, безпосереднього вчинення та приховування злочину. Криміналістична значущість цього елемента криміналістичної характеристики полягає у тому, що знання механізму вчинення злочину, операцій щодо його підготування і приховування дозволяє передбачити типологію слідів та їх локалізацію на певних ділянках місця події, встановити причетність винних осіб до розслідуваного діяння [128, с. 237]. Спосіб вчинення злочину тісно пов'язаний із такою кримінально-правовою категорією, як об'єктивна сторона злочину.

І. М. Гора розглядає спосіб вчинення злочину як складну структуру, в якій відбиваються правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти. Тому автор підкреслює, що криміналістичне розуміння способу вчинення злочину не може цілком збігатися з його розумінням в інших науках. Криміналістика розглядає спосіб вчинення злочину як складне явище дійсності. На основі вивчення закономірностей його формування, причин і форм його повторюваності вона розробляє прийоми та методи виявлення, збирання та дослідження доказів у кримінальному провадженні. Криміналістичне значення способу вчинення злочину визначається специфікою виникнення доказів у процесі відображення події злочину в зовнішньому середовищі. Аналізуючи певний спосіб вчинення злочину, можна висунути версії, де і як сліди можуть бути залишені, а виявивши сліди злочину, можна припустити, яким способом його вчинено. Аналіз і оцінка відомостей, що характеризують злочин з криміналістичних позицій, так чи інакше пов'язана із застосуванням криміналістичної класифікації способів дій злочинця. Така науково обґрунтована класифікація є важливим евристичним засобом у теорії та практиці [56, с. 38]. О. Л. Мусієнко підтримує думку, висловлену ще у 70-х роках минулого століття Г. Г. Зуйковим, та трактує спосіб вчинення злочину як систему взаємопов'язаних дій по підготовці, вчиненню та приховуванню злочину, детерміновану умовами зовнішнього середовища й психофізичними

якостями особи, пов'язаними з вибіркоvim використанням відповідних засобів, умов, місця та часу. У криміналістичному розумінні у способі вчинення певного злочину на перший план виходять ті його інформаційні сторони, які стають результатом прояву зовні закономірностей обраного для досягнення злочинних цілей методу [172, с. 151].

П. Г. Великородний під способом вчинення злочину розуміє детермінований об'єктивними факторами і психофізичними властивостями особистості вибіркоvim комплекс цілеспрямованих дій, пов'язаних із факультативним застосуванням знарядь і засобів та з використанням умов місця, часу та інших обставин, обумовлюючих інтегральну структуру діяння. Науковець розглядає спосіб вчинення як категорію міждисциплінарну, оскільки він являє науковий інтерес для всіх наук, що мають спільний об'єкт пізнання – злочин. Однак ці науки приділяють даній категорії неоднакове значення, яке викликане тим, що кожна юридична дисципліна має свої специфічні завдання наукового пізнання. Порівнюючи розуміння способу вчинення у кримінальному праві, кримінальному процесі та криміналістиці, П. Г. Великородний у кримінальному праві спосіб вчинення злочину визначає як елемент об'єктивної сторони, що характеризує суспільну небезпеку діяння. Повне встановлення об'єктивної сторони неможливе без встановлення способу його вчинення. У кримінальному процесуальному праві спосіб вчинення, разом із часом, місцем та іншими обставинами вчинення злочину, відноситься до числа обставин, що підлягають доказуванню. Значення способу вчинення у цьому випадку полягає в тому, що від ступеня його доказаності, залежить повнота встановлення події та складу кримінально караної події. У криміналістиці спосіб вчинення злочину – це структура дій, що викликають утворення слідів як джерел криміналістично значущої інформації [29, с. 14–15]. Щодо досліджуваного нами злочину, то в структурі його способу вчинення також можна виокремити дії щодо підготовки, безпосереднього вчинення та приховування.

Оскільки у самій назві ст. 227 ККУ вказується про «умисне введення в обіг (випуск на ринок)...» можна говорити про можливу наявність типових способів його підготовки. Ними можуть бути: 1) пошук країни чи конкретного виробника, де можна купити продукцію; 2) вибір готової небезпечної продукції, яку можна буде розповсюджувати самому чи через постачальника; 3) закупівля необхідної сировини та обладнання для виготовлення небезпечної продукції; 4) пошук місць, де небезпечна продукція буде виготовлятися (цехів) або зберігатися (складів); 5) пошук транспортних засобів для перевезення небезпечної продукції; 6) пошук при потребі співучасників, а також розповсюджувачів небезпечної продукції (точок збуту); 7) виготовлення необхідних документів, що свідчать про безпечність продукції та інформацію про її виробника. Основним завданням підготовчого етапу є створення необхідних умов для успішного здійснення усіх заходів подальших етапів вчинення цього злочину.

Безпосередній спосіб вчинення буде виражатися у введенні в обіг небезпечної продукції – першому наданні продукції на ринку України, тобто, будь-якому платному або безоплатному постачанні продукції для її розповсюдження, споживання (використання) на ринку України під час здійснення господарської діяльності. Поняття «уведення в обіг» охоплює собою введення як тієї продукції, що виробляється в Україні, так й імпортованої, а «перше надання продукції» на ринку України може виражатися: 1) у передачі її безпосередньо споживачам (фізичним чи юридичним особам); 2) у передачі її суб'єктам господарювання, що діють на ринку України, для її розповсюдження. Таким чином, безпосередніми способами вчинення цього злочину можна назвати: 1) імпорт небезпечної продукції; 2) виготовлення (випуск) небезпечної продукції; 3) розповсюдження (постачання) небезпечної продукції.

Постачання продукції - будь-які операції, що здійснюються згідно з договорами купівлі-продажу, міни, поставки та іншими цивільно-правовими договорами, які передбачають передачу права власності на продукцію за компенсацію незалежно від строків її надання, а також операції з безоплатної поставки

продукції (результатів робіт) та операції з передачі майна орендодавцем на баланс орендаря згідно з договорами фінансової оренди або поставка майна згідно з будь-якими іншими договорами, умови яких передбачають відстрочення оплати та передачу права власності на таку продукцію не пізніше дати останнього платежу. Під розповсюдженням продукції слід розуміти її появу на ринку України після введення в обіг, а розповсюджувачем – будь-яку іншу, ніж виробник або імпортер, фізичну чи юридичну особу в ланцюжку постачання продукції, яка пропонує продукцію на ринку України [202].

У Законі України «Про захист прав споживачів» введення продукції в обіг тлумачиться як дії суб'єкта господарювання, спрямовані на виготовлення або ввезення на митну територію України продукції з подальшою самостійною або опосередкованою реалізацією на території України. Реалізація – це діяльність суб'єктів господарювання з продажу товарів (робіт, послуг) (с. 1) [193]. У Законі України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» обіг продукції тлумачиться як рух продукції шляхом переходу права власності на неї, починаючи з моменту введення її в обіг і закінчуючи споживанням, використанням або вилученням з обігу. Введення продукції в обіг – це виготовлення або ввезення на митну територію України продукції з наступною її реалізацією на території України (ст. 2) [199]. На відміну від вищевказаного Закону, у Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчової продукції» вживається термін не виготовлення, а виробництво, під яким розуміється діяльність, пов'язана з виробництвом об'єктів санітарних заходів, у тому числі всі стадії технологічного процесу, а саме: первинне виробництво, підготовка, змішування та пов'язані з цим процедури, обробка, наповнення, пакування, переробка, відновлення або інші зміни стану об'єкта. Реалізація – це передача, обмін, поставка за договором та відчуження іншим шляхом продуктів від однієї особи до іншої безвідносно від того, чи відбулася реалізація платно та/або в іншій формі [198].

Підсумовуючи наведене, вважаємо за доцільне навести узагальнюючі визначення, що наведені у Науково-практичному коментарі до КК України за загальною редакцією О. М. Джужі, А. В. Савченка та В. В. Чернея. Введення в обіг – це дії, спрямовані на виготовлення або ввезення на митну територію України продукції з подальшою самостійною або опосередкованою реалізацією на території України. Випуск на ринок України – поява на товарному ринку України виготовленої певним виробником продукції, тобто, передача її для реалізації (продажу) або ж їх передачу в будь-якій формі безпосередньо від виробника споживачеві. Випуск здійснюється виробником (виготовлювачем) або суб'єктом, якого виробник уповноважив збувати свою продукцію [176, с. 517–518].

У криміналістичному аспекті приховування злочину – це здійснення низки дій, спрямованих на те, щоб він не був виявлений, залишилася у таємниці його підготовка чи безпосереднє вчинення. Нерідко вдале приховування призводить до того, що злочин залишається поза увагою правоохоронних органів і переходить до категорії латентних. Як свідчить судово-слідча практика, типовими способами приховування аналізованого нами злочину можуть бути: 1) знищення самої небезпечної продукції; 2) знищення сировини, з якої вона виготовлялася; 3) знищення чи приховування устаткування (обладнання), на якому небезпечна продукція виготовлялася чи фасувалася (упаковувалася); 4) знищення документації, у якій вказувалося походження продукції чи фіксувалися пов'язані з нею процеси господарської діяльності; 5) внесення змін у документи про результати перевірки продукції; 6) заява про те, що особа не знала про те, що продукція є небезпечною; 7) приховування транспортних засобів, якими відбувалося транспортування небезпечної продукції.

Наведені нами типові способи умисного випуску на ринок України небезпечної продукції дозволяють створити основу для більш швидкого розпізнавання слідчим у первинних інформаційних даних ознак такого виду злочину та отримати уявлення про можливий механізм його вчинення. Це

допоможе йому правильно визначити напрям розслідування, обрати методи виявлення інших відсутніх даних про механізм вчинення вищевказаного злочину та спланувати розслідування. Через запропоновані типові способи підготовки, вчинення та приховування можна прослідкувати весь процес вчинення злочину та визначити можливі джерела отримання доказової інформації.

Будь-яка кримінальна подія являє собою взаємодію як мінімум між двома об'єктами. Результати ж такої взаємодії проявляються у вигляді слідів. Для науки криміналістики поняття «слід» є одним із центральних, оскільки проведення розслідування злочину багато в чому залежить від того, наскільки повно вдається виявити, зафіксувати, дослідити та використати сліди, що відображають різні обставини події злочину.

У криміналістиці процес утворення слідів розуміють як взаємодію двох чи більше фізичних тіл або систем, що обмінюються енергією та змінюють свої якості та ознаки [215, с. 148]. Традиційно суть цього поняття розглядається криміналістами в широкому та вузькому сенсах. У широкому сенсі слід – це будь-яка зміна в оточуючому середовищі, що пов'язана з подією злочину. Серед них виокремлюють матеріальні сліди – ті, що зафіксовані на матеріальних об'єктах оточуючої обстановки, та ідеальні – ті, що залишаються в пам'яті осіб, які спостерігали за подією злочину, підготовкою до нього чи наслідками. Матеріальні сліди класифікуються на три групи: сліди-відображення, сліди-предмети та сліди-речовини. У вузькому сенсі слід – це матеріальне відображення зовнішніх ознак будови та інших властивостей об'єктів, які утворилися у результаті дій, пов'язаних із подією злочину [127, с. 80–81].

Разом із тим, на практиці майже не зустрічаються ситуації, коли під час розслідування злочину виявляють якийсь один слід. Частіше за все слідчий має справу з їх сукупністю. У криміналістичній літературі для позначення сукупності слідів використовується термін «слідова картина». Вона є одним із елементів криміналістичної характеристики та має свої особливості у залежності від виду злочину [64, с. 8].

Доцільно кілька слів сказати з приводу вживання у криміналістичній літературі терміна «слідова картина». Досить ґрунтовний аналіз щодо цього терміна провів О. М. Завадський. Він зазначає, що категорія «сліди злочину» не може замінити термін «слідова картина», оскільки поняття окремих частин не може замінити поняття цілого. «Слідова картина» містить типовий опис слідів та їх джерел й обставин події, вона, як будь-яке загальне, менш конкретна в деталях, але більш змістовна як ідеальна модель, що дозволяє виділити окреме на підставі загального. Тому слідова картина, як цілісна інформаційна система, виявлена в процесі розслідування, вимагає самостійного наукового аналізу з метою виявлення ресурсів криміналістичної і доказової інформації, що в ній міститься. Останнім часом науковці пропонують замінити термін «слідова картина» на словосполучення «слідова обстановка», пояснюючи це тим, що термін обстановка об'єднує в єдине ціле час, місце та обставини вчинення злочину [93, с. 298–299].

На наш погляд, формуючи криміналістичну характеристику певного злочину доцільно вживати термін «типова слідова картина». Що ж до визначення самого поняття, то тут варто погодитися з визначенням, даним О. І. Дікуновим – це цілісна система речових джерел кримінально-релевантної інформації, яка виникла в результаті взаємодії матеріальних елементів події, відображає обставини й механізм розслідуваної події та використовується для формування динамічної інтегральної моделі механізму даної події на відповідних стадіях процесу розслідування вказаного злочину й встановлення суттєвих обставин справи. В онтологічному плані ця система є підсистемою події, що розслідується, в процесуально-гносеологічному – підсистемою процесу доказування [75, с. 102, 131].

Виокремлення слідової картини як самостійного об'єкта дослідження створює новий інформаційний ресурс і дозволяє отримати важливу доказову інформацію про вчинений злочин. Методологія такого дослідження полягає у виділенні інтеграційних зв'язків розслідуваної події, що забезпечує можливість підсумовування інформації, яка міститься в окремих речових джерелах, і

встановленні нових істотних обставин справи. Заповнюючи дефіцит криміналістичної та доказової інформації, дане дослідження забезпечує істотне підвищення надійності кінцевих висновків у справі. Це інформаційне поле суттєве для моделювання механізму розслідуваної події та відслідковування причинного зв'язку взаємодіючих об'єктів і процесів.

Практика розслідування злочинів свідчить, що для слідчого є важливим розуміння закономірних зв'язків між системою слідів та іншими елементами криміналістичної характеристики. В першу чергу це стосується способу вчинення злочину. Сліди злочину – це зміни, що утворюються в навколишньому середовищі внаслідок вчинення злочину. Вони містять інформацію як про спосіб вчинення самого злочину, так і про особу, яка його вчинила. Складний спосіб вчинення злочину створює умови для утворення слідів на стадії підготовки, безпосереднього вчинення та приховування слідів злочину. Тому доцільно в теоретичному аспекті розрізняти окремі слідові картини зазначених стадій. Обсяг слідової картини на кожному з етапів розслідування буде різним. Беручи за основу поділ слідів на матеріальні та ідеальні, типовими матеріальними слідами, що свідчать про вчинення злочину, передбаченого ст. 227 ККУ, можуть бути: 1) сама небезпечна продукція; 2) сировина, з якої вона виготовлялася; 3) устаткування (обладнання), на якому вона виготовлялася та пакувалася; 4) елементи упаковки чи маркування такої продукції; 5) документація (як на паперових, так і електронних носіях); 6) сліди пальців рук, взуття, транспортних засобів тощо.

Про вчинення злочину можуть свідчити ідеальні сліди, тобто ті сліди, що залишилися в пам'яті людей, і ми можемо отримати їх шляхом проведення допиту особи (свідків, потерпілих, затриманих).

Прикладом взаємозв'язку між способом вчинення злочину, пов'язаного з умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, та слідовою картиною може бути наступний випадок із судової практики.

ОСОБА 3 дізнався про можливість придбання в Китайській Народній Республіці через мережу Інтернет біологічно активних добавок, продуктів

харчування та товарів народного вжитку різного асортименту. Через мережу Інтернет, на веб-сайті, за допомогою засобів мобільного та Інтернет-зв'язку, ОСОБА 3 замовив на своє ім'я таку продукцію. Як спосіб доставки вантажу ОСОБА 3 обрав морські судна з кінцевим пунктом призначення – територія складів ДП «Одеський морський торговий порт». На виконання свого злочинного задуму, ОСОБА 3, через банківську установу перерахував на невстановлений розрахунковий рахунок іноземної банківської установи, вказаний на веб-сайті, грошові кошти у сумі 13 000 доларів США як оплату за придбання вантажу.

Вантаж біологічно активних добавок та продуктів харчування надійшов на територію ДП «Одеський морський торговий порт» у контейнері № MSKU 4590981, а вантаж продуктів харчування та товарів народного вжитку – у контейнері № MRKU 0420943. У подальшому вантажі були виявлені та вилучені співробітниками УСБУ в Одеській області за місцем проживання ОСОБА_3 та території складів, що належать ДП «Одеський морський торговий порт». Згідно з висновком експерта ОНДІСЕ МЮ України вилучені біологічні активні добавки, продукти харчування та товари народного вжитку не відповідають нормам та стандартам, встановленим в Україні та не придатні до реалізації на внутрішньому ринку України [81].

Обстановка злочину займає не менш важливе за інші елементи місце у структурі криміналістичної характеристики, оскільки інформація, носієм якої вона виступає, є стрижневою, тому що взаємопов'язана з даними про інші її елементи, інколи зумовлює їх зміст, виступає як своєрідний системний початок в рамках криміналістичної характеристики.

В. А. Динту переконана в тому, що обстановка злочину – категорія комплексна, це своєрідний каркас для криміналістичної характеристики, оскільки пізнання події злочину розпочинається з вивчення факторів, котрі безпосередньо або опосередковано направляли вектор поведінки злочинця та служили своєрідним флюгером реалізації задуманого діяння, а вже потім на основі отриманої інформації аналізувати характер взаємозв'язку з іншими

елементами криміналістичної характеристики, котрі виступають як діалектична єдність. Обстановку злочину не можна розглядати тільки статично, оскільки вона може змінюватися, іноді дуже стрімко. Узагальнивши наукову літературу, В. А. Динту приходиться до висновку, що обстановка злочину у вузькому сенсі – це обстановка місця події (злочину), що виступає як сукупність об'єктів матеріального світу, яка відображає інформацію відносно скоєного злочину. У широкому сенсі обстановка злочину розглядається як більш масштабна категорія, оскільки аналізується на більш глибокому рівні, і завдяки цьому проникає в саму сутність досліджуваного поняття. Розглядаючи обстановку у широкому сенсі В. О. Образцов включає до її складу такі елементи: територіальну, кліматичну, демографічну та іншу специфіку регіону, в якому вчинено злочин, а також обстановки, що характеризують безпосереднє місце, час, умови й інші особливості зазначеної життєвої ситуації [76, с. 242–243].

В. І. Куликов пропонує розуміти під обстановкою злочину обмежену просторово-часовими рамками конкретної події злочину систему матеріальних, соціально-психологічних елементів навколишнього середовища, а іноді і деяких його учасників [143, с. 110]. Більш детальне визначення сформулював М. П. Яблоков, яке ми беремо за основу для характеристики обстановки досліджуваного злочину. Під обстановкою вчинення злочину науковець розуміє систему різного роду взаємодіючих між собою до й у момент злочину об'єктів, явищ і процесів, що характеризують місце, час, матеріальні, природно-кліматичні, виробничі, побутові й інші умови навколишнього середовища, особливості дії непрямих учасників протиправної дії, психологічні зв'язки між ними й інші фактори об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови й інші обставини вчинення злочину [123, с. 42].

У обстановці вчинення злочину доцільно також виділяти її зв'язок з особою, що планує вчинити злочин. Взаємодія цих двох елементів багато в чому залежить від позиції, первісного наміру та вольових якостей злочинця. Науковці виділяють активну та пасивну позицію злочинця. У першому випадку злочинець не тільки враховує конкретну обстановку в динаміці сприятливих і

несприятливих факторів, але й прагне на момент вчинення злочину змінити її, створити такі умови, які б не перешкоджали, а, навпаки, сприяли здійсненню його злочинного задуму та прихованню вчиненого злочину. В другому, особа розцінює обстановку як сукупність умов, що складаються мимо його волі і на яку він вплинути не може. Оскільки умови, в яких знаходиться об'єкт, що цікавить злочинця, динамічні в тій чи іншій мірі, він прагне підібрати для здійснення злочинного задуму найбільш сприятливі умови [240, с. 66].

Тісний зв'язок існує і між обстановкою вчинення злочину та способом його вчинення. Особа, що має намір вчинити злочинне діяння, спочатку аналізує обстановку, у якій їй потрібно буде діяти, систематизує її елементи та прогнозує можливі зміни обстановки, якими буде супроводжуватися процес вчинення злочину. На основі зібраної та проаналізованої інформації злочинець обирає спосіб вчинення злочину. У зв'язку з цим, варто погодитися з думкою А. В. Баланюка, що оцінка злочинцем обстановки, в якій доведеться діяти, здебільшого і зумовлює вибір способу злочину і, навпаки, вибраний злочинцем спосіб вчинення злочину спонукає його впливати на обстановку, видозмінюючи і пристосовуючи її в ряді випадків під себе [7, с. 428].

Місце вчинення злочину та його обстановка тісно пов'язані зі способом вчинення злочину, слідовою картиною та іншими елементами криміналістичної характеристики. Місце вчинення злочину, як вказує В. Г. Мороз, це територія, інше місце, яке характеризується фізичними, соціальними і правовими категоріями, де було розпочато, продовжено чи припинено злочинне діяння [170, с. 133].

Аналіз змісту диспозиції ст. 227 ККУ дає підстави виокремити в загальному три типових місця злочину: 1) митна територія України (має відношення до імпорту небезпечної продукції); 2) територія підприємства-виробника (має відношення до виготовлення небезпечної продукції); 3) територія ринку (має відношення до розповсюдження небезпечної продукції).

Якщо говорити про митну територію України, то відповідно до ст. 9 Митного кодексу України нею вважається територія України, зайнята сушею,

територіальне море, внутрішні води і повітряний простір, а також території вільних митних зон, штучні острови, установки і споруди, створені у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України. Відповідно до норм Митного кодексу України ввезення (вивезення за межі) товарів на митну територію України – це сукупність дій, пов'язаних із переміщенням товарів через митний кордон України в будь-який спосіб у відповідному напрямі [167].

Ринок характеризується тим, що продукція в його умовах створюється виробником не для власного споживання, а для споживання іншими через обмін. В економічній літературі, наголошують С. Д. Дзюбик та О. С. Ривак, немає єдиного визначення суті ринку. У побуті під ринком розуміють передусім простір (місце, територію, зону), на якому здійснюється купівля-продаж товарів. Цим простором можуть бути торговий зал магазину або біржі, територія сільського або міського ринку, територія адміністративного району, держава або кілька держав, територія світу. З територіальної позиції ринок можна поділити на місцевий, національний, регіональний та світовий. Деякі економісти ототожнюють ринок з торгівлею або зі сферою обігу. У багатьох визначеннях ринку акцентується увага на системі відносин між людьми. Серед цих визначень найпоширенішими є такі: 1) ринок – це інститут, або механізм, що зводить разом покупців (пред'явників попиту) і продавців (постачальників продукції); 2) ринок означає групу людей, що вступають у тісні ділові відносини та укладають важливі угоди щодо будь-якого товару; 3) ринок – це відносини між людьми, які проявляються через обмін, що функціонує на основі законів товарного виробництва й обігу [74, с. 58–59]. В економічному словнику ринок трактується як економічна категорія товарного виробництва, пов'язана з системою економічних відносин у сфері обігу, купівлі-продажу. Включає механізм організації взаємозв'язків між продавцями і покупцями з приводу обміну маси вироблених товарів і послуг. Звичайно, вся маса вироблених товарів і послуг не може обмежитися рамками одного реального ринку, а вимагає функціонування множини або системи ринків. Залежно від

співвідношення попиту і пропозиції розрізняють ринок покупця і ринок продавця. Деякі ринки (наприклад, фондовий) пов'язані з якимсь фізичним місцем; інші ринки функціонують за допомогою телефонного зв'язку або за допомогою комп'ютерів, а деякі діють завдяки Інтернету [119, с. 391].

З огляду на досліджуваний нами злочин, для криміналістичного розуміння сутності ринку важливими будуть трактування цього поняття вітчизняними юристами та законодавцем.

В юридичному словнику поняття ринок визначається як суб'єкт господарювання, утворений на відведеній за рішенням місцевого органу виконавчої влади чи місцевого самоврядування земельній ділянці та зареєстрований у встановленому порядку, функціональними обов'язками якого є надання послуг і створення для продавців та покупців належних умов у процесі купівлі-продажу товарів за цінами, що складаються залежно від попиту та пропозиції. Залежно від критеріїв ринки можна поділити за конструкцією – криті, відкриті, комбіновані; за часом діяльності – постійно діючі або сезонні, ранкові та вечірні; за місцезнаходженням – міські, селищні та сільські; за видом економічної діяльності – з оптовою та роздрібною торгівлею; за товарною спеціалізацією – з продажу продовольчих або непродовольчих товарів, транспортних засобів, худоби та кормів, тварин і птахів, квітів тощо, а також змішані [27, с. 803–804].

Законодавець також оперує поняттям ринок та місцями, що пов'язані з торгівлею. Так, у Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» наводиться визначення агропромислового ринку – це суб'єкт господарювання, що створює належні умови для реалізації (оптової реалізації) сільськогосподарської продукції, в тому числі харчових продуктів на спеціально оснащених та відведених місцях відповідно до закону [198]. Торговельне приміщення – майновий комплекс, який займає окрему споруду (офісне приміщення) або який розміщено у спеціально призначеній та обладнаній для торгівлі споруді, де суб'єкт господарювання здійснює діяльність з реалізації товару [193].

Як правильно зазначає Д. Ю. В'юнник, час вчинення злочину невід'ємно пов'язаний із місцем його вчинення і являє собою послідовність існування змінюваних одне одного явищ. Криміналістикою визначено джерела, що можуть дати інформацію про час – матеріальні та ідеальні відображення об'єктивного світу [43, с. 274]. Варто погодитися з думкою В. М. Мешкова про те, що дані про час вчинення злочину, як правило, неможливо отримати при вивченні якогось одного об'єкта. У поле зору суб'єкта доказування повинна потрапити максимальна кількість об'єктів, що несуть інформацію про час, оскільки лише їх сукупна оцінка створює передумови успішної роботи по визначенню часових меж злочинної діяльності. Це, у свою чергу, неможливе без відповідної підготовки слідчого. Сліди злочину не брешуть, проте не слід виключати неправильну їх оцінку. Помилка у більшості випадків криється не у слідах, а в суб'єкті доказування, що робить неправильні висновки з оцінки цих слідів. Під криміналістичним аспектом часу науковець розуміє характеристику злочинної діяльності і взаємопов'язаної з нею діяльністю по розслідуванню злочинів з позиції їх існування у часі, відображуюча їх діяльність з моменту виникнення злочинного задуму до здійснення злочинних планів, а також діяльності суб'єкта доказування [166, с. 68–69, 113].

У досліджуваному нами злочині, одне з важливих місць, що пов'язане з часом, займає строк (термін) придатності продукції, тобто, строк (термін), визначений нормативно-правовими актами, нормативними документами, умовами договору, протягом якого у разі додержання відповідних умов зберігання та/або експлуатації чи споживання продукції її якісні показники і показники безпеки повинні відповідати вимогам нормативно-правових актів, нормативних документів та умовам договору [193].

Крім того, як свідчить практика розслідування даного виду злочину, слідчому під час розслідування необхідно обов'язково встановити: 1) час виготовлення продукції; 2) час ввозу продукції на митну територію; 3) час встановлення щодо певної продукції стандартів, технічних вимог тощо; 4) час реалізації продукції споживачу.

У криміналістичній характеристиці такий її елемент як типова особа злочинця тісно пов'язаний із кримінально-правовим елементом складу злочину – суб'єктом. У нашому випадку слід говорити про те, що типовою особою злочинця виступатиме спеціальний суб'єкт – особа, на яку покладено обов'язок забезпечувати відповідність продукції, що вводиться в обіг, встановленим нормативно-правовими актами вимогам безпечності.

З криміналістичної точки зору під час характеристики типової особи злочинця можна виділити кілька груп: 1) службова особа чи працівник суб'єкта господарської діяльності (юридичної особи), який є виробником продукції, представником виготовлювача продукції в Україні чи імпортером продукції; 2) підприємець (фізична особа), який здійснює відповідну господарську діяльність по імпорту, виготовленню чи розповсюдженню небезпечної продукції. Варто також розкрити поняття «продавця», «розповсюджувача», «власника продукції», «імпортер», «уповноважений представник», оскільки у Законі України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» вказується, що суб'єкт господарської діяльності – це виробник, уповноважений представник, імпортер та розповсюджувач. У цьому ж Законі під виробником розуміється будь-яка фізична чи юридична особа (резидент чи нерезидент України), яка виготовляє продукцію або доручає її розроблення чи виготовлення та реалізує цю продукцію під своїм найменуванням або торговельною маркою. Розповсюджувач – будь-яка інша, ніж виробник чи імпортер, фізична чи юридична особа в ланцюгу постачання продукції, яка надає продукцію на ринок України [204].

У Законі України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» власник продукції визначається як фізична або юридична особа – суб'єкт підприємницької діяльності усіх форм власності, що виробляє чи реалізує відповідну продукцію [199]. Закон України «Про захист прав споживачів» вказує, що виробник – це суб'єкт господарювання, який: виробляє товар або заявляє про себе як про виробника товару чи виготовлення такого товару на

замовлення, розміщуючи на товарі та/або на упаковці чи супровідних документах, що разом з товаром передаються споживачеві, своє найменування (ім'я), торговельну марку або інший елемент, який ідентифікує такого суб'єкта господарювання, або імпортує товар. Продавець – суб'єкт господарювання, який згідно з договором реалізує споживачеві товари або пропонує їх до реалізації [193].

У Законі України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» вказано, що виробник – це фізична чи юридична особа – резидент України, яка є виготовлювачем продукції, або будь-яка інша особа – резидент України, яка заявляє про себе як виготовлювача, розміщуючи на продукції відповідно до законодавства своє найменування, торговельну марку чи інше позначення, або особа – резидент України, яка відновлює продукцію. Користувачем продукції визначається фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для потреб, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, або для забезпечення виконання обов'язків найманим працівником, чи юридична особа, яка придбає, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію [202].

Резидентами України вважаються: а) юридичні особи, які утворені та провадять свою діяльність відповідно до законодавства України, з місцезнаходженням на її території, а також їх відокремлені підрозділи за кордоном, що не здійснюють господарської діяльності; б) дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва України за кордоном, які мають дипломатичні привілеї та імунітет; в) фізичні особи: громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які мають постійне місце проживання в Україні, у тому числі ті, які тимчасово перебувають за кордоном; г) відокремлені підрозділи іноземних юридичних осіб з місцезнаходженням на території України, які здійснюють господарську діяльність відповідно до законодавства України; г) інвестор (оператор) за угодою про розподіл продукції, у тому числі постійне представництво інвестора-нерезидента [167].

Слід констатувати, що законодавець дещо по-різному підходить до визначення виробника продукції, що, на нашу думку, пов'язано з часом прийняття законодавчих актів, у яких ці визначення даються. У будь-якому випадку необхідно пам'ятати, що слідчому, який розслідує умисний випуск на ринок України небезпечної продукції, відповідно до вимог ст. 91 КПК України необхідно встановити виробника продукції, а вже відштовхуючись від цього, шукати особу, яка відповідає за якість продукції. Дещо простіша ситуація з підприємцями – фізичними особами, оскільки вони, реалізуючи продукцію, несуть персональну відповідальність за її безпечність.

В нашому дослідженні ми звертаємо увагу за особу потерпілого, оскільки між нею та особою злочинця існує нерозривний зв'язок. Якщо з криміналістичної точки зору для особи злочинця можна запропонувати відповідну класифікацію, то стосовно особи потерпілого необхідно пам'ятати, що це фізична особа, яка придбає та використовує ту чи іншу продукцію виключно для особистих потреб (споживання), безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Висновки до Розділу 1

1. У процесі розвитку управління якістю продукції можна виокремити сім основних періодів: 1) індивідуальний (механічний) контроль якості (до 1900 р.); 2) цеховий контроль якості (контроль майстра) (1900–1920 рр.); 3) приймальний (інспекційний) контроль якості (1920–1940 рр.); 4) статистичний контроль якості (1940–1960 рр.); 5) забезпечення якості в процесі виробництва (1960–1980 рр.); 6) комплексне управління якістю продукції (1980–2000 рр.); 7) інтегровані системи якості продукції (з 2000 р. до наших часів). Аналіз нормативно-правових актів свідчить про те, що в Україні лише у 2000–х рр. цього століття сформувалася основна законодавча база для забезпечення реформування національної системи технічного регулювання згідно з вимогами СОТ та ЄС. Сучасне трактування законодавцем такого виду злочину у ст. 227 ККУ, що є основою для розробки криміналістичної методики, не позбавлене недоліків. Це призводить до того, що рівень кримінально-правового захисту прав споживачів залишається низьким, а кількість розпочатих із цього приводу кримінальних проваджень доволі незначним.

2. Криміналістичну характеристику умисного випуску на ринок України небезпечної продукції слід вважати видовою характеристикою, а до основних її елементів доцільно віднести: 1) предмет посягання; 2) спосіб вчинення злочину (у його широкому розумінні); 3) місце, час та обстановку вчинення злочину; 4) особу злочинця; 5) типову слідову картину.

Небезпечна продукція – це продукція, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами. Такі вимоги визначаються для кожного з видів продукції, що випускається в обіг на ринок України. Найперше, що потрібно зробити слідчому – пересвідчитися в тому, що виявлений об'єкт підпадає під визначення «продукція», а друге – встановити наявність хоча б одного з випадків, коли продукція вважається неякісною чи небезпечною. З криміналістичної точки зору доцільною є

класифікація небезпечної продукції за трьома критеріями: за місцем виготовлення, за місцем розповсюдження, харчову та нехарчову.

Спосіб вчинення злочину – це система взаємопов'язаних дій по підготовці, вчиненню та приховуванню злочину, що детерміновані умовами до її зовнішнього середовища і якостями особи злочинця та спрямовані на досягнення злочинного результату. Типовими способами підготовки до вчинення злочину, передбаченого ст. 227 ККУ, можуть бути: 1) пошук країни чи виробника, де можна купити продукцію; 2) вибір готової небезпечної продукції, яку можна буде розповсюджувати самому чи через постачальника; 3) закупівля необхідної сировини та обладнання для виготовлення небезпечної продукції; 4) пошук місць, де небезпечна продукція буде виготовлятися (цехів) або зберігатися (складів); 5) пошук транспортних засобів для перевезення небезпечної продукції; 6) пошук при потребі співучасників, а також розповсюджувачів небезпечної продукції (точок збуту); 7) виготовлення необхідних документів, що свідчать про безпечність продукції та інформацію виробника. Безпосередніми способами вчинення злочину можуть бути: 1) імпорт небезпечної продукції; 2) виготовлення (випуск) небезпечної продукції; 3) розповсюдження (постачання) небезпечної продукції. Типовими способами приховування можуть бути: 1) знищення самої небезпечної продукції; 2) знищення сировини, з якої вона виготовлялася; 3) знищення чи приховування устаткування (обладнання), на якому небезпечна продукція виготовлялася чи фасувалася (упаковувалася); 4) знищення документації, у якій вказувалося походження продукції чи фіксувалися пов'язані з нею процеси господарської діяльності; 5) внесення змін у документи про результати перевірки продукції; 6) заява про те, що особа не знала про те, що продукція є небезпечною; 7) приховування транспортних засобів, якими відбувалося транспортування небезпечної продукції.

У найзагальнішому вигляді місце вчинення злочину розуміють територію (місцевість), де було вчинене суспільно небезпечне діяння. Аналіз

змісту диспозиції ст. 227 ККУ дає підстави виокремити в загальному три типових місця злочину: 1) митна територія України (має відношення до імпорту небезпечної продукції); 2) територія підприємства-виробника (має відношення до виготовлення небезпечної продукції); 3) територія ринку (має відношення до розповсюдження небезпечної продукції). Щодо часу, то найважливіше місце має строк (термін) придатності продукції, тобто, строк (термін) впродовж якої продукція є безпечною для споживання чи використання. Під час розслідування досліджуваного злочину слідчому необхідно обов'язково встановити: 1) час виготовлення небезпечної продукції; 2) час ввозу продукції на митну територію; 3) час встановлення щодо певної продукції стандартів, технічних вимог тощо; 4) час реалізації продукції споживачу.

Можна виділити дві групи ознак, що визначають типову особу злочинця: 1) службова особа чи працівник суб'єкта господарської діяльності (юридичної особи), який є виробником продукції, представником виготовлювача продукції в Україні чи імпортером продукції; 2) підприємець (фізична особа), який здійснює відповідну господарську діяльність по імпорту, виготовленню чи розповсюдженню небезпечної продукції. У будь-якому випадку необхідно пам'ятати, що слідчому, який розслідує факт умисного випуску на ринок України небезпечної продукції, необхідно спочатку встановити виробника продукції, а вже відштовхуючись від цього, шукати особу, яка відповідає за її якість. Дещо простіша ситуація з підприємцями–фізичними особами, оскільки вони, реалізуючи продукцію, несуть персональну відповідальність за її безпечність.

Типова слідова картина – система речових джерел кримінально-релевантної інформації, що виникла в результаті взаємодії матеріальних елементів події, відображає обставини й механізм розслідуваної події та використовується для формування динамічної інтегрованої моделі механізму даної події на відповідних стадіях розслідування певного злочину. Типовими матеріальними слідами, що свідчать про вчинення злочину, передбаченого

ст. 227 ККУ, можуть бути: 1) сама небезпечна продукція; 2) сировина, з якої вона виготовлялася; 3) устаткування (обладнання), на якому вона виготовлялася та пакувалася; 4) елементи упаковки чи маркування такої продукції; 5) документація (як на паперових, так і електронних носіях); 6) сліди пальців рук, взуття, транспортних засобів тощо. Про вчинення злочину можуть свідчити ідеальні сліди, тобто ті сліди, що залишилися в пам'яті людей, і ми можемо отримати їх шляхом проведення допиту особи (свідків, потерпілих, підозрюваних).

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ВИПУСКУ НА РИНОК УКРАЇНИ НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

2.1 Типові слідчі ситуації та слідчі версії початкового та наступного етапів розслідування

Серед криміналістів достатньо поширеними є погляди на процес розслідування як комбінацію слідчих ситуацій, що послідовно змінюють одна одну. Такий напрям у криміналістиці отримав назву ситуаційного підходу і його вважають резервом подальшого вдосконалення криміналістичної методики та слідчої діяльності в цілому. Оскільки раціональний вибір тактики розслідування як способу поведінки слідчого залежить від ситуації, то й формування якісних криміналістичних рекомендацій розслідування має будуватись із урахуванням цього підходу. При розслідуванні злочинів, пов'язаних із випуском на ринок України небезпечної продукції, слідчий приймає процесуальні рішення, проводить ті чи інші слідчі (розшукові) дії, визначає тактичні прийоми їх проведення. Ефективність цієї діяльності багато в чому залежить від адекватного сприйняття ним ситуації й правильної її оцінки.

Проблематику слідчих ситуацій висвітлювали у своїх наукових працях такі відомі вчені-криміналісти як В. П. Бахін, Р. С. Белкін, Т. С. Волчецька, В. К. Гавло, І. Ф. Герасимов, Г. А. Густов, Л. Я. Драпкін, І. М. Лузгін, М. О. Селиванов, В. Ю. Шепітько та інші. Останнім часом цій криміналістичній категорії присвятили свої роботи Я. Ю. Бандуріна, І. В. Калініна, В. В. Кікінчук, В. В. Клюс, О. В. Курман, В. М. Плетенець, С. О. Саїнчин, Р. Л. Степанюк і Є. С. Хижняк.

Незважаючи на це, питання щодо слідчих ситуацій, які виникають при розслідуванні умисного випуску в обіг на ринку України небезпечної продукції, у вітчизняній криміналістичній науці залишаються не розглянутими.

Як зазначає Т. С. Волчецька, термін «ситуація» означає сукупність умов та обставин, що створюють ті чи інші відносини, обстановку, становище. У прикладному аспекті ситуація – це обстановка, що оцінюється суб'єктом для прийняття рішення по її оптимальній трансформації, а у пізнавальному – це стан складових її елементів у конкретно визначений момент часу. Серед основних, найбільш значущих для криміналістики властивостей слідчих ситуацій вона називає: 1) конкретність, тобто їх існування у конкретно визначених просторово-часових межах. Ситуації можуть бути обмежені як невеликим простором і тривати кілька секунд, так і охоплювати значні території та тривати впродовж тривалого періоду часу; 2) повторюваність, тобто повторення у різних ситуаціях основних, загальних рис. Ця властивість досить важлива, з урахуванням того, що минулі, вже знайомі по досвіду суб'єкта ситуації, фіксуються у його свідомості та впливають на сприйняття ним нової однотипної ситуації; 3) наявність часових та просторових параметрів. Ситуації завжди протікають в обмежених рамках часу, які, в свою чергу, можна поділяти на фази, етапи, епізоди. Ці різнопланові компоненти можна об'єднати у систему; 4) наявність суб'єкта, який може своїми діями змінити, трансформувати наявну ситуацію у якісно нову [42, с. 4].

Поняття «слідча ситуація» має свою історію виникнення та розвитку. Її можна назвати найбільш дослідженою у криміналістичній науці категорією як з теоретичної, так і практичної сторін. Проте серед науковців до цього часу точиться ряд дискусій щодо неї. Перше дискусійне питання стосується того, до якого розділу науки криміналістики її віднести. Одні вважають, що вчення про слідчі ситуації тісно пов'язане з дослідженням проблем криміналістичної методики та розглядають її як конструктивний елемент окремих методик розслідування. Так, І. Ф. Герасимов обстоював тезу про те, що розроблення методик розслідування з урахуванням різних слідчих ситуацій робить їх більш конкретними та підвищує ефективність рекомендацій [47, с. 14]. М. О. Селіванов вказував, що слідча ситуація впливає на методику розслідування злочину значно більше, ніж криміналістична характеристика, що і

належить враховувати у процесі планування розслідування [218, с. 58]. Є. С. Хижняк вважає, що слідча ситуація, як і криміналістична характеристика, є одним із найважливіших інструментів у руках слідчого, що дозволяє максимально підвищити ефективність діяльності з розслідування злочинів, а володіння типовими слідчими ситуаціями дозволяє слідчому визначити коло пріоритетних завдань, уникнути непотрібної витрати часу й сил. На основі зіставлення типової слідчої ситуації й ситуації, що сталася під час розслідування конкретного злочину, використовуючи взаємозв'язки між елементами криміналістичної характеристики цієї групи злочинів, слідчий зможе спланувати процес розслідування й найефективніше вирішити завдання встановлення особи, яка вчинила злочин [249, с. 197].

Інші науковці переконані, що слідча ситуація є категорією криміналістичної тактики. Наприклад, В. К. Весельський вважає, що слідча ситуація належить до кола понять криміналістичної тактики і вже в цій якості, як і інші тактико-криміналістичні поняття, реалізується у криміналістичній методиці. Цей висновок він обґрунтовує тим, що саме слідча ситуація зумовлює тактику конкретних слідчих дій [30, с. 195].

Не вдаючись до подальшої дискусії з цього приводу, хочемо зауважити, що, на наш погляд, слідчу ситуацію варто вважати категорією, яка відноситься як до криміналістичної тактики, так і до криміналістичної методики. Однак першочергове значення тут має саме криміналістична методика, оскільки та чи інша слідча ситуація виникає з початком досудового розслідування, а слідчі (розшукові) дії є лише засобом розслідування конкретного злочину.

Ще в 70-х роках ХХ-го століття сформувалися широкий та вузький підходи до розуміння слідчої ситуації. У широкому розумінні слідча ситуація визначається як сукупність умов, у яких здійснюється розслідування. Ці умови науковці ще називали «факторами», «компонентами» або «чинниками» та поділяли їх на об'єктивні та суб'єктивні.

Об'єктивними чинниками, що впливають на слідчу ситуацію, на думку В. К. Весельського, виступають: 1) наявність і характер доказової та орієнтуючої

інформації, яка є в розпорядженні слідчого; 2) наявність і стійкість існування ще не використаних джерел доказової інформації та надійних каналів надходження орієнтуючої інформації; 3) інтенсивність процесів зникнення доказів і сила чинників, які впливають на ці процеси; 4) наявність у даний момент у розпорядженні слідчого необхідних сил, засобів, часу і можливість їх оптимально використання; 5) існуюча в даний момент кримінально-правова оцінка розслідуваної події. Суб'єктивними чинниками є: 1) психологічний стан осіб, які фігурують у розслідуваній справі; 2) психологічний стан слідчого, рівень його знань і вмінь, практичний досвід, здатність приймати й реалізовувати рішення в екстремальних умовах; 3) протидія встановленню істини з боку злочинця та його зв'язків, а іноді потерпілого та свідків; 4) сприятливий (безконфліктний) перебіг розслідування; 5) зусилля слідчого, спрямовані на зміну слідчої ситуації в бажану сторону; 6) наслідки помилкових дій слідчого, оперативного працівника, експерта; 7) наслідки розголошення даних досудового слідства; 8) непередбачені дії потерпілого або осіб, не причетних до розслідування [30, с. 194–195].

Проблема широкого трактування слідчої ситуації полягає в тому, що немає можливості їх систематизувати, адже врахувати абсолютно всі умови розслідування фактично неможливо. Тому вчені-криміналісти намагалися звужити це поняття, виділивши тільки її найбільш суттєві, головні компоненти, які б дозволяли розробити алгоритми дій слідчого.

Було з'ясовано, що основними факторами, які формують слідчу ситуацію та визначають зміст подальшої діяльності слідчого, є компоненти інформаційного характеру. Тому поняття слідчої ситуації цілком слушно було звужене до розуміння її як сукупності інформації, що є у розпорядженні слідчого на певний момент розслідування злочину [128, с. 241]. Звуження поняття слідчої ситуації зумовило можливість формування окремого підходу до типових слідчих ситуацій як підстав для побудови конкретних рекомендацій у криміналістичній методиці. Він виявився зручним для типізації слідчих ситуацій майже в усіх методиках розслідування, а типові слідчі ситуації на

умовно визначених (початковому та наступному) етапах розслідування злочинів стали нести не тільки рекомендації інформаційного характеру, а й визначати конкретні комплекси слідчих (розшукових) дій та інших заходів. Тут буде доречним навести висловлювання Г. А. Густова, який вважав, що практична цінність типових слідчих ситуацій при розслідуванні злочинів виявляється саме у формуванні програмно-цільового методу організації їх розкриття [68, с. 10].

Таким чином, слідчі ситуації є невід'ємною частиною процесу розслідування різних злочинів, а типова слідча ситуація – їх окремого виду. В. А. Журавель визначає типову слідчу ситуацію як наукову абстракцію, яка сформована на підставі апріорних знань, є результатом узагальнення та аналізу значного емпіричного матеріалу і в якій відображено найбільш загальні риси, що характеризують перебіг і стан розслідування на певному етапі [88, с. 106].

В. В. Кікінчук пропонує під цим поняттям розуміти сукупність умов, даних та інших факторів, які безпосередньо чи опосередковано впливають на особу, яка наділена правовим статусом, у певний момент розслідування нею окремого виду злочину та диктують чітку послідовність інтелектуальної діяльності, як закономірного та властивого кожному розумовому процесу (інколи на підсвідомому рівні), що знаходить своє відображення у прийнятті відповідних процесуально-обґрунтованих рішень [109, с. 135]. В. М. Шевчук типовими слідчими ситуаціями вважає ті ситуації, з якими стикається слідчий на початковому чи наступному етапах розслідування злочину, залежно від повноти вихідних даних. Типові слідчі ситуації початкового етапу залежать від того, в яких умовах вчинено злочин: очевидності чи неочевидності. Вирізнення ж типових слідчих ситуацій наступного етапу розслідування можливе, якщо за основу типізації береться ставлення підозрюваного до повідомлення про підозру [261, с. 126]. І. В. Калініна типову слідчу ситуацію визначає як об'єктивні положення, що виникають, в першу чергу, на початковому етапі розслідування на базі незначного обсягу інформації і часто повторюються у практиці розслідування. Інформація про типові слідчі ситуації є результатом узагальнення практики розслідування певного виду злочинів [107, с. 215].

С. С. Чернявський вбачає у типовій слідчій ситуації інформаційну модель з найбільш значущими властивостями та ознаками процесу розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів певної категорії [257, с. 405]. А. С. Кудінов розуміє слідчу ситуацію як характеристику стану розслідування злочину, що обумовлена наявністю (відсутністю) доказової та оперативної (орієнтуючої) інформації про обставини предмета доказування та елементів криміналістичної характеристики, які обумовлюють систему безпосередніх завдань та напрямків розслідування [139, с. 2].

Ми підтримуємо визначення, запропоноване Р. Л. Степанюком, що типова слідча ситуація – сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обстановку, що склалася на відповідному етапі розслідування. Типізація слідчих ситуацій можлива за умови виділення інформації про окремі найбільш значущі елементи й таких компонентів, що часто зустрічаються, які науковець поділяє на дві групи. До першої належать відомості про окремі обставини злочинної діяльності (особу, котра вчинила злочин, спосіб, сліди злочину, предмет посягання і розмір заподіяної шкоди, зв'язки з іншими злочинами). Другу групу складає сукупність інформації про найбільш значущі обставини розслідування (стан доказової бази, можливості слідства, лінію поведінки підозрюваних та інших учасників розслідування, сторонніх осіб, котрі намагаються втручатися у процес розслідування тощо) [229, с. 111–112].

Типові слідчі ситуації, на нашу думку, несуть основне інформаційне й організаційно-методичне навантаження у побудові методики розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, а самі типові слідчі ситуації початкового та наступного етапів розслідування взаємопов'язані. Взяти за основу інформацію про обставини вчинення злочину, типові слідчі ситуації можуть бути згруповані залежно від: 1) повноти інформації про подію злочину; 2) повноти інформації про особу злочинця; 3) повноти інформації про предмет посягання; 4) повноти інформації

про місце вчинення злочину; 5) наявності та повноти інформації про зв'язок злочинів.

Повнота інформації про подію злочину виступає підставою для типізації слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування. Вона є важливою для встановлення об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 227 ККУ, оскільки тут принципове значення має з'ясування факту порушення нормативно-правових вимог щодо безпечності продукції. Алгоритм дій органів досудового розслідування у ситуаціях, що виділені на цій підставі, у першу чергу спрямовані на вирішення завдань щодо встановлення правомірності або неправомірності випуску на ринок України продукції, яка є небезпечною. На цій підставі можна виділити такі типові слідчі ситуації: 1) є достатньо інформації про механізм вчинення злочину; 2) інформації про механізм вчинення злочину недостатньо.

Повнота інформації про причетність до злочину особи також може слугувати підставою до типізації слідчих ситуацій. У нашому випадку більшого значення набуває з'ясування питання про її статус та повноваження. Цей компонент дає можливість виділяти такі типові слідчі ситуації: 1) є дані про вчинення злочину однією особою, що відома слідству; 2) є дані про вчинення злочину кількома відомими слідству особами, однак недостатньо відомостей про роль кожного з них; 3) є дані про вчинення злочину певною особою у співучасті, проте самі співучасники невідомі; 4) є дані про вчинення злочину групою осіб, але вони невідомі слідству та не встановлено роль кожної з них.

Повнота інформації про предмет посягання також має принципове значення, оскільки досліджуваний нами злочин у кримінальному праві відноситься до «предметних». У таких випадках доцільно виділяти типові слідчі ситуації перш за все на основі компонентів про юридичну природу предмета посягання та його розмір, зокрема, юридичне визначення понять «введення (випуск) на ринок», «ринок України» та «небезпечна продукція». Варто зауважити, що при розслідування таких злочинів складаються ситуації обмеженості або суперечливості відомостей про ці поняття, що вимагатиме від органів досудового розслідування постановки та вирішення конкретних завдань. У зв'язку з цим,

можуть виникати такі типові слідчі ситуації: 1) виявлено факт випуску на ринок продукції, але недостатньо інформації про саму небезпечність продукції; 2) виявлено небезпечну продукцію, але недостатньо інформації про факт її умисного випуску на ринок України. Також можуть виникати ситуації, пов'язані з місцем виготовлення небезпечної продукції: 1) небезпечна продукція виготовлена та розповсюджується на ринку України; 2) небезпечна продукція виготовлена за межами України (ввезена з-за кордону) та розповсюджується на ринку України.

Наявність і повнота інформації про взаємні зв'язки злочинів різних видів у межах технології протиправної діяльності також може бути використана як підстава для типізації слідчих ситуацій. Це можна пояснити, наприклад, наявністю у слідчого достатніх даних про обставини допоміжного (похідного) злочину та дефіциту про основне й навпаки. У зв'язку з цим, можна виокремити такі типові слідчі ситуації: 1) інформація про умисний випуск на ринок України небезпечної продукції стала відома внаслідок розслідування іншого злочину; 2) інформація, яка стала підставою для початку кримінального провадження, пов'язаного з небезпечною продукцією, дає підстави стверджувати, що наявний окрім цього й інший склад злочину чи адміністративного правопорушення.

Можна говорити про ще один криміналістичний компонент, який дозволяє класифікувати слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного випуску в обіг на ринку України небезпечної продукції. Ним виступає характеристика стану розслідування, що включають у себе типові слідчі ситуації залежно від: 1) джерела інформації про подію злочину; 2) ступеня поінформованості запідозрених осіб про виявлення ознак вчиненого ними злочину; 3) наявності протидії розслідуванню злочину. За цим критерієм можна класифікувати типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування.

Характеристика джерел інформації про подію, що може виявитися злочинною, можлива головним чином із точки зору можливостей суб'єктів, котрі виявили відповідну подію. У зв'язку з відсутності в новому КПК України стадії порушення кримінальної справи, типові слідчі ситуації початкового етапу

розслідування мають бути визначені відповідно до підстав для початку досудового розслідування, що визначені ст. 214 КПК України. Щодо злочинів, пов'язаних із введенням в обіг на ринку України небезпечної продукції, таких типових ситуацій може бути кілька: 1) інформація стала відома внаслідок діяльності контролюючих органів (в першу чергу, мова йдеться про Державну ветеринарну та фітосанітарну службу); 2) інформація стала відома внаслідок діяльності підрозділів Національної поліції України (в першу чергу, це підрозділи Департаменту захисту економіки); 3) інформація стала відома після прокурорської перевірки; 4) інформація надійшла від громадян, посадових осіб інших органів влади. Відповідно, у 1–3 випадках підставою для початку досудового розслідування стануть матеріали, зібрані (представлені) відповідним органом. На практиці типовими є також спільні рейди контролюючих органів та підрозділів Національної поліції України.

Вищевказані типові слідчі ситуації доповнюють ситуації, що свідчать про ступінь поінформованості запідозрених осіб про виявлення відповідними органами вчиненого ними злочину. Врахування такого виду ситуацій є важливим для обрання напрямів розслідування через наявність або відсутність раптовості у проведенні тих чи інших слідчих (розшукових) дій. Прикладами таких типових ситуацій можна назвати наступні: 1) причетним до злочину особам відомо про виявлення правоохоронними органами вчиненого ними злочину, всі їх дії в межах злочинного умислу доведені до кінця або перервано; 2) деяким особам відомо про виявлення злочину, протиправна діяльність повністю не припинена; 3) причетним до злочину особам невідомо про те, що правоохоронним органам відомо про їх протиправну діяльність, яка не припинена. З позиції наявності протидії розслідуванню на початковому етапі можна запропонувати наступну типізацію слідчих ситуацій: 1) протидія розслідуванню відсутня; 2) протидія розслідуванню наявна. Другу типову слідчу ситуацію можна вже конкретизувати у залежності від форми протидії [236, с. 287].

Аналіз і оцінка вищевказаних слідчих ситуацій, як правильно зауважують Н. А. Жерж та М. Є. Дирдін, має велике значення, оскільки дозволяє:

1) зорієнтуватися у всьому розмаїтті фактів і явищ, які відносяться до події злочину й особи злочинця; 2) усвідомити рекомендації криміналістики щодо типових матеріальних джерел, у яких відбувалася подія злочину; 3) опанувати методику та практику пошуку таких джерел, отримати від них належну інформацію, зафіксувати її та зберегти; 4) висунути відповідні версії про місцезнаходження слідів злочину та злочинця; 5) визначити найбільш доцільні тактичні прийоми, комбінації та операції зі збирання слідів злочину та злочинця; б) вибрати найбільш ефективні техніко-криміналістичні засоби і методи для цих цілей; 7) обрати найбільш доцільні форми використання спеціальних знань і взаємодії з метою одержання криміналістично значущої інформації [84, с. 121].

Компоненти інформаційного характеру визначають не тільки слідчу ситуацію, але й впливають на криміналістичні версії. Стосовно розуміння сутності версії у криміналістиці серед науковці як і щодо слідчої ситуації також немає однастайності, хоча спільні елементи можна знайти у кожному з визначень. Так, Р. С. Белкін вважав, що версія є самостійним специфічним криміналістичним засобом, яким користується слідчий для пізнання і доведення об'єктивної істини в попередньому слідстві. Цей засіб полягає у побудові й перевірці слідчим усіх ймовірних на зібраних матеріалах припущень про форми зв'язків та причини окремих явищ події, що розслідується, як реально можливих пояснень, встановлених до теперішнього часу фактів, а також обставин, пов'язаних із даною подією, які можуть знадобитися для перевірки старих і пошуку нових фактів [12, с. 31].

В. О. Коновалова визначає криміналістичну версію як обґрунтоване припущення про наявність і обставини розслідуваної події, дії конкретних осіб і наявність у цих діях складу певного злочину. А. Ф. Волобуєв характеризує версію як обґрунтоване припущення про розслідувану подію в цілому та окремі її обставини з метою встановлення істини у кримінальному провадженні. На думку І. І. Когутича, версія – це обґрунтоване припущення про наявність і обставини розслідуваної події або окремих фактів, що мають значення для цього

розслідування та які пояснюють походження, зміст і зв'язки між цими обставинами і фактами [153, с. 194].

О. М. Цільмак вбачає у криміналістичній версії об'єктивне припущення або висновок стосовно певного злочину, що виникає з фактичних підстав і логічних міркувань, вимагає відповідної перевірки, спрямоване на з'ясування істини у кримінальному провадженні. Автор наводить досить розширену їх класифікацію, а саме: 1) за часом виникнення: первинні (початкові), які виникають відразу; вторинні (наступні), які виникають у процесі вивчення фактичних даних та інформації; 2) за значенням для правозастосовної діяльності: провідні, які є головними, основними; допоміжні, які уточнюють та доповнюють провідні версії; запасні, які не заперечуються, однак є менш ймовірними; відкинуті, які не мають значення для правозастосовної діяльності; 3) за терміном необхідності їх перевірки: першочергові, тобто, які необхідно перевірити у першу чергу; другорядні, тобто, які мають другорядне значення для перевірки; 4) за обсягом: односкладні, тобто, які висунуті за однією обставиною; багатоскладні, тобто, які висунуті стосовно кількох обставин; 5) за об'ємом: загальні, які визначають оцінку розслідуваної події в цілому; приватні, які стосуються окремих обставин загальної версії; 6) за суб'єктом висунення: слідчі; оперативно-розшукові, експертні, судові, версії обвинувачення (прокурора), версії захисту (захисника); 7) за ступенем конкретності: узагальнені (типові), тобто, які пояснюють подію в цілому на підставі даних науки та узагальненого досвіду практики; конкретні, тобто, робочі версії, над якими працює у той або інший момент суб'єкт правозастосовної діяльності; 8) за ступенем ймовірності: найбільш ймовірні, мало ймовірні, неймовірні; 9) за характером відношення до предмета доказування: обвинувальні та виправдувальні; 10) за спрямованістю у часі: ретроспективні, тобто їх предметом є події минулого, сам факт вчинення злочину та окремі його обставини; перспективні, тобто ті, які спрямовані на прогнозування та передбачення того, що може статися; 11) за способом вирішення проблемних ситуацій: пошукові, тобто, які спрямовані на пошук джерел (носіїв)

інформації; дослідницькі, тобто, які спрямовані на дослідження вже виявленої інформації; 12) за формою конструювання: логічні, тобто, які виходять з фактичних даних та наявної інформації; інтуїтивні, тобто, які є несвідомими, суб'єкт висунення не може їх логічно обґрунтувати, але вони теж засновані на якихось знаннях, розумінні психології людини тощо [251, с. 334–335].

Роль версій у пізнанні розслідуваної події надзвичайно велика. У зв'язку з цим, вказує В. В. Семенов, існують дві проблеми, розв'язання яких визначає ефективність розслідування, досягнення об'єктивної істини. Перша проблема – пізнавальна роль версії, її функція як методу пізнання в конкретній галузі, якою є судочинство. Друга проблема – методи побудови версій у різних ситуаціях розслідування: а) при обмеженні доказової інформації; б) при її відсутності взагалі; в) при її значному обсязі. Побудова слідчих версій визначається видом вчиненого злочину, способом його вчинення та приховування, тобто спирається на початкову слідчу ситуацію [219, с. 80]. На нашу думку, висунення слідчої версії під час розслідування будь-якого злочину повинно також спиратися і на знання слідчим обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

А. П. Черненко досліджує ще одну проблему, яка є важливою для розслідування злочину. Вона полягає в тому, чи можна вважати версію у кримінальному провадженні підставою для проведення слідчих (розшукових) дій. Науковець обґрунтовано доводить, що саме у конкретних статтях, які регламентують процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) дій, і вказано, що версія у кримінальному провадженні є підставою для їх проведення, але це зроблено не прямо, а опосередковано. Як один із прикладів А. П. Черненко аналізує ч. 1 ст. 234 КПК України. В цій нормі законодавець вказує, що обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення. При цьому цілком зрозумілим є те, що місце, де можуть бути виявлені та зафіксовані ці відомості, може бути саме ймовірним [256, с. 148–149].

Практика свідчить, що слідча версія як наслідок слідчої ситуації виступає також передумовою для планування роботи по розслідуванню злочину, будучи одночасно тим орієнтиром, якого дотримується слідчий у процесі збору, дослідження й оцінки доказів. Побудова версій і планування їх перевірки, на думку Л. П. Дубровіцької та І. М. Лузгіна, це дві сторони, два напрями процесу мислення слідчого. Перевірка версій включає не тільки здійснення запланованих дій, але й оцінку фактичних даних, одержаних у результаті їх проведення, а також побудову висновків про істинність і помилковість версій. Планування ж розслідування злочину повинне створювати умови для паралельної та одночасної перевірки усіх висунутих версій [77, с. 8–9]. І. М. Лузгін, продовжуючи дослідження проблематики криміналістичних версій, писав, що версія є результатом логічного осмислення фактів і при цьому використовуються прийоми аналізу, синтезу, індукції, дедукції та аналогії. Для правильної та ефективної побудови версій слідчому необхідно дотримуватися наступних вимог: 1) версія, будучи обґрунтованим припущенням, повинна спиратися на встановлені факти; 2) побудова версії повинна бути логічною процедурою, результатом якої є ймовірні висновки. Підстави і процес висновку повинні бути чітко визначеними з тим, щоб у будь-який момент, на будь-якій стадії розслідування перевірити правильність висновку; 3) перевірка версій повинна починатися з аналізу висновку, виведення наслідків з версії [151, с. 134]. Ще один аспект, про який, на нашу думку, повинен знати слідчий, це так звана «спадкоємність» версій. Вона полягає в тому, що версії, які виникають спочатку (на початковому етапі розслідування), використовуються у подальшому під час розслідування і це пояснюється спільністю джерел інформації, а також тим, що зміст відомостей, які перевіряються та встановлюються на початковому етапі, використовуються й на наступному етапі розслідування. Нерідко слідчі версії стають продовженням оперативно-розшукових версій (тобто тих, що висуваються працівниками оперативних підрозділів під час збору інформації про злочин). У цьому випадку варто погодитися з думкою І. М. Лузгіна та А. І. Виноградової стосовно того, що

слідчий повинен визначити своє ставлення до версій, які будувалися та пропонувалися іншими суб'єктами (працівниками оперативних підрозділів, спеціалістів, експертів тощо), враховуючи при цьому, що не можна механічно переносити ці версії в розслідування, але й не можна ігнорувати їх. Слідчий, крім того, зобов'язаний самостійно висунути версії у справі та продумати шляхи їх перевірки [33].

Різноманітність типових слідчих ситуацій породжує і безліч програм розслідування. Ми впевнені в тому, що особа, яка проводить розслідування, на основі типових слідчих ситуацій, які склалися на початковому етапі розслідування, висуває типові слідчі версії – пояснення певних обставин події злочину, особи злочинця, що впливають із слідчих ситуацій. Після вибору напряму розслідування слідчий на основі типових слідчих ситуацій і висунутих версій, визначає наявне у його розпорядженні коло доказової інформації, а відповідно і комплекс слідчих (розшукових) дій та інших заходів, які необхідно здійснити для одержання і закріплення такої інформації [153, с. 197–198].

Узагальнення матеріалів практики дозволяє нам визначити, що під час розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, можна висунути наступні типові слідчі версії:

- 1) щодо виду події, інформація про яку зареєстрована в ЄРДР: мав місце злочин; злочину вчинено не було, але мав місце інший злочин; мало місце інше правопорушення без ознак злочину (адміністративне, дисциплінарне);
- 2) щодо особи злочинця: злочин вчинено однією відомою чи невідомою слідству особою; злочин вчинено одноосібно чи групою осіб; злочин вчинено вперше чи він учинявся неодноразово; злочин вчинено посадовцем чи іншою особою; злочин вчинено особою, яка раніше притягалася або не притягувалася до кримінальної відповідальності; злочин вчинено виробником небезпечної продукції чи реалізатором (посередником);
- 3) щодо поширення негативних наслідків: випуск небезпечної продукції не спричинив тяжких наслідків; випуск небезпечної продукції спричинив тяжкі наслідки (смерть людей тощо);

4) щодо походження небезпечної продукції: виготовлена в Україні; виготовлена в Україні, але має етикетку з інформацією про походження з-за кордону; виготовлено за межами України (вказується можлива країна походження).

Ми переконані в тому, що ефективність розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, пов'язана також і з правильним визначенням обставин, що підлягають доказуванню. У кримінальному процесі цю категорію називають предметом доказування, а у криміналістиці – обставинами, що підлягають з'ясуванню. Однак, і у цьому питанні серед науковців точаться дискусії. Частина науковців предметом доказування вважають лише ті обставини, що зазначені у ст. 91 КПК України. Інша частина переконана, що кількість таких обставин значно ширша (до них приєднуємося і ми). Так, А. П. Рижаків під предметом доказування розуміє загальний перелік обставин, що підлягають обов'язковому встановленню у кожній кримінальній справі, яка надсилається до суду. В. А. Банін, навпаки, у зміст предмета доказування вкладає будь-які обставини, що визначені в законі та мають значення для прийняття остаточних рішень у конкретній справі. Ф. Н. Фаткуллін у предметі доказування виокремлює три групи обставин: 1) ті, що знаходяться в межах конструктивних обов'язкових ознак того чи іншого складу злочину; 2) ті, що мають юридичне значення у справі; 3) встановлення яких має доказове значення. На його думку, саме ці обставини в запропонованій класифікації і будуть встановленими доказовими фактами, необхідними для правильного вирішення справи в суді [156, с. 179–180].

У найбільш загальному вигляді про предмет доказування висловлювався О. М. Васильєв. Автор вважав, що на самому початку розслідування слідчому доцільно користуватися формулою із семи запитань: хто, що, де, з чією допомогою, чому, яким чином і коли. Надалі ж обставини потрібно встановлювати відповідно до елементів складу злочину, тому що головне у

розслідуванні – це встановлення наявності або відсутності складу злочину в діях особи [24, с. 148].

Якщо звернутися до процесуальних норм, то у кримінальному провадженні, відповідно до положень ст. 91 КПК України, підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного із незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засіб чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [132]. Частину цих обставин слідчий встановлює під час розслідування злочину, а частину – суддя під час судового розгляду справи.

У більшості наукових праць перераховані у ст. 91 КПК України обставини називають «загальним» предметом доказування. Крім них деякі вчені виокремлюють «спеціальний» предмет доказування і визначають його як певну частину суспільних відносин з приводу обставин вчинення кримінальних правопорушень, характер яких залежить від певного провадження. Спеціальний

предмет доказування визначається на рівні норм Особливої частини КК України й окремих глав КПК України, які регламентують порядок особливих проваджень (наприклад, провадження щодо неповнолітніх; щодо застосування примусових заходів медичного характеру).

В. А. Журавель переконаний, що процедура формування обставин, які підлягають з'ясуванню, зумовлена трьома чинниками: предметом доказування, кримінально-правовою та криміналістичною характеристиками певного злочинного прояву. При цьому предмет доказування як абстрактна інформаційна модель, що відображається у нормах чинного КПК України і є визначальною, базовою для всіх злочинних діянь без винятку, до криміналістичної методики має опосередковане, зовнішнє ставлення. Безпосереднє, внутрішнє ставлення до методики розслідування мають обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні певної категорії злочинів. Саме вони відображаються в окремих криміналістичних методиках різних рівнів консолідації й зумовлюють визначення напрямів розслідування та шляхів розв'язання його завдань. При цьому обставини, що підлягають доказуванню як структурний елемент окремої криміналістичної методики, на думку науковця, є більш широким за своїм змістом поняттям, ніж предмет доказування, зафіксований у КПК України, оскільки вони базуються на кримінально-правовій та криміналістичній характеристиках певного різновиду злочинних проявів. Щодо співвідношення криміналістичної характеристики та обставин, які підлягають з'ясуванню, то їх слід розглядати як різні за змістом і функціональною спрямованістю самостійні структурні елементи методики розслідування окремих видів злочинів, які не конкурують один з одним і призначені для вирішення різнопланових завдань розслідування. Функціональне призначення обставин, що підлягають з'ясуванню, полягає в тому, що вони надають розслідуванню цілеспрямованості, зумовлюють формулювання його завдань, забезпечують необхідну повноту і всебічність досліджуваної події. Ці функції реалізуються передусім за рахунок формулювання широкого кола завдань розслідування й визначення засобів їх вирішення [90, с. 15–16].

С. О. Сафронов пропонує класифікувати типові обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування злочинів, наступним чином: 1) обставини, що стосуються суб'єкта злочину (анкетні дані, стан здоров'я, наявність судимостей тощо); 2) обставини, що встановлюють суб'єктивну сторону злочину (мотив, привід, мету вчинення злочину, винність особи, форму вини); 3) обставини, що належать до об'єктивної сторони злочину та події злочину (час, місце, спосіб підготовки та вчинення злочину, засоби, знаряддя, зв'язки між злочинцем та потерпілим); 4) обставини, встановлення яких має значення для кваліфікації діяння; 5) обставини, що визначають розмір шкоди від вчиненого злочину [216, с. 60]. Як бачимо, запропонована класифікація обставин має переважно кримінально-правову спрямованість, оскільки чітко простежується наявність об'єктивної та суб'єктивної сторони, суб'єкта та об'єкта. Схожої класифікації дотримується В. В. Тіщенко. Він пропонує виділяти наступні групи обставин, які відносяться до: 1) події, як процесу діяльності, яка наповнена певним змістом (правова сутність події, спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину, знаряддя і засоби, що використовувалися) і здійснюється у конкретних умовах; 2) суб'єкта злочину і його психологічне відношення до задуманих і вчинених дій; 3) об'єкта злочинних дій (потерпілого, майна тощо); 4) наслідків, що настали в результаті вчинення злочину [240, с. 145].

Прикладом криміналістичної класифікації обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування, є класифікація, запропонована А. М. Ларінім. Автор запропонував до обставин, що мають значення для справи відносити: 1) обставини, що входять до предмета доказування; 2) факти, що не входять до предмета доказування, якщо їх дослідження складає проміжний етап доказування; 3) обставини, які необхідно встановити для виявлення доказів; 4) обставини, знання яких необхідне для перевірки та оцінки доказів; 5) обставини, що спростовують інші версії, окрім даної [146, с. 93].

За основу для нашого дослідження доцільно взяти класифікацію, запропоновану О. О. Левендаренком:

- обставини, що підлягають доказуванню у всіх кримінальних провадженнях;

- обставини, які деталізуються в інших статтях кримінального процесуального закону;
- обставини, що мають юридично значущі якості, які безпосередньо впливають на вирішення питання про наявність необхідних передумов для кримінальної відповідальності та покарання винуватої особи;
- інші обставини, встановлення яких має доказове значення у справі [147, с. 66–67].

Зважаючи на вищенаведене, хочемо зробити кілька проміжних висновків з приводу обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування умисного випуску в обіг на ринок України небезпечної продукції. По-перше, це поняття значно ширше у порівнянні з обставинами, які підлягають доказуванню. По-друге, їх доцільно згрупувати наступним чином: 1) обставини, що підлягають доказуванню, та перераховані у відповідних статтях КПК України; 2) обставини, що стосуються складу злочину; 3) обставини, що з'ясовуються під час вирішення тактичних завдань розслідування.

Ще у кінці 50-х років минулого століття (1959 р.) Р. С. Белкін висловив думку про те, що процес розслідування будь-якого злочину можна умовно поділити на два етапи – початковий та наступний. Для кожного з цих етапів характерні свої специфічні завдання. Найбільш важливими завданнями початкового етапу науковець вважав такі: 1) орієнтування особи, що проводить розслідування, в усіх обставинах тієї події, яку йому належить розслідувати, з'ясування фактів, які повинні бути досліджені у справі, отримання вихідних даних з метою розгорнутого планування розслідування; 2) збирання та фіксація доказів, які протягом невеликого проміжку часу можуть бути втрачені; 3) встановлення, пошук та затримання злочинця по гарячих слідах. А вже під час наступного етапу розслідування здійснюється збирання, перевірка та оцінка доказів з метою повного встановлення всіх обставин справи [11, с. 333–334]. В подальшому Р. С. Белкін змінив свою думку та висловлювався за необхідність поділу процесу розслідування на три етапи: початковий, наступний та заключний. До змісту заключного етапу належали: 1) процесуальні дії, які

проводяться за клопотаннями обвинуваченого або захисника, за вказівкою прокурора, що здійснює нагляд, чи керівника слідчого підрозділу, а також у зв'язку з поновленням провадження по призупиненій чи припиненій справі, повернення справи зі стадії судового розгляду або після відміни вироку;

2) організаційні або організаційно-тактичні заходи, які необхідні для завершення розслідування [14, с. 259–264]. Після цього активізувалися дискусії з приводу етапів розслідування. Одні науковці підтримали думку про необхідність виокремлення трьох етапів, другі – пропонували чотири етапи розслідування (включаючи етап дослідчої перевірки). Треті ж продовжували розвивати думку про те, що з криміналістичної точки зору для практичних потреб слідства та уніфікації процесу програмування доцільно виокремлювати два етапи – початковий (невідкладний) та подальший (наступний). Однак потребу етапізації процесу розслідування підтримали абсолютно всі науковці, оскільки вона має суттєве методичне значення, а кожен етап має певну специфіку в обсязі та методах цієї криміналістичної діяльності.

Поняття «етап розслідування» І. М. Лузгін визначає як елемент розслідування, що становить взаємозалежну систему дій, об'єднаних єдністю завдань, умов розслідування, специфікою криміналістичних прийомів. М. Г. Шурухнов вбачав у ньому самостійну частину процесу розслідування, що характеризується колом специфічних завдань, способів їхнього вирішення та підсумковим процесуальним рішенням. А. Ф. Волобуєв називає етап розслідування певним проміжним пунктом у процесі розслідування злочину, що характеризує стан слідства з погляду повноти вирішення його завдань і визначається прийнятими процесуальними рішеннями з кримінальної справи. Л. Я. Драпкін етапи розслідування пропонує сприймати не просто як прості часові відрізки, що послідовно змінюють один одного (хоча ця формально-логічна ознака також важлива), а головне, як підсистему слідчих, оперативно-розшукових та інших дій, що поєднані на підставі єдності завдань, які вирішуються за їх допомогою та зумовлені стійкою повторюваністю типових слідчих ситуацій [154, с. 435–436].

Г. В. Москаленко до завдань початкового етапу розслідування відносить:

- 1) з'ясування й оцінка сформованої після початку порушення кримінальної справи слідчої ситуації, після чого відбувається висунення версій, постановка тактичних завдань та вибір засобів її перевірки й вирішення;
- 2) виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин (матеріальні сліди, знаряддя злочину, свідки-очевидці тощо);
- 3) визначення напряму розслідування і розробка плану розслідування;
- 4) обрання форми і методів взаємодії з органами та службами, що здійснюють оперативну роботу;
- 5) пошук і одержання інформації про механізм і обстановку вчиненого злочину;
- 6) збирання і вивчення відомостей про особу потерпілого (спосіб життя, заняття, зв'язки, захоплення, риси характеру, його поведінка до, у момент і після вчинення злочину тощо);
- 7) пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їх розшук та затримання.

На наступному етапі розслідування злочинів науковець виділяє такі завдання: 1) з'ясування й оцінка слідчої ситуації, що утворилася після невідкладних слідчих і оперативно-розшукових дій. У залежності від результатів початкового етапу розслідування, ступеня вирішення поставлених завдань визначаються прогалини у розслідуванні, оцінюються достатність і достовірність здобутої доказової інформації; 2) встановлення всіх епізодів злочинної діяльності особи чи групи осіб; 3) встановлення і притягнення до відповідальності всіх осіб, причетних до злочину; 4) вивчення особистості кожного обвинуваченого [171, с. 377–378]. Таку пропозицію можна взяти за основу лише з поправкою на положення КПК України 2012 р.

В. О. Малярова, визначаючи зміст та межі етапів розслідування, вказує, що початковий етап починається з моменту внесення відомостей про подію до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується винесенням письмового повідомлення про підозру, що робиться за наявності достатніх доказів. Наступний етап розслідування вважається основним періодом роботи слідчого. Він починається після виконання невідкладних дій із переходом до більш планомірної роботи у кримінальному провадженні [162, с. 88-89].

Деякі вчені, до думки яких приєднуємося й ми, пов'язує перехід від початкового до наступного етапу розслідування не з повідомленням особі про підозру (такої думки дотримується більшість науковців-процесуалістів), а з проведенням останньої невідкладної слідчої (розшукової) дії. О. Г. Філіппов розмежовує етапи розслідування ще й за їх інтенсивністю. На початковому етапі слідчий зазвичай працює в дуже напруженому ритмі, характерному для розслідування злочинів по «гарячих слідах», без письмового плану, оскільки на його складання немає часу. На наступному етапі темп роботи зменшується. Межею між початковим та наступним етапами часто стає момент, коли слідчий, виконавши невідкладні слідчі дії та зібравши значний доказовий матеріал, приступає до його аналізу й складання розгорнутого плану розслідування. Але ця межа є умовною, початковий етап може закінчитися, наприклад, після затримання підозрюваного, отримання якого-небудь важливого доказу, що визначає подальший напрям розслідування тощо [126, с. 511].

До характерних рис подальшого етапу розслідування В. В. Тіщенко відносить: 1) наявність і постійну обробку інформації, яка надходить і містить як докази, так і контрдокази; 2) підвищення кількості та якості криміналістично значущої інформації, яка дозволяє перейти від евристичного, проблемного, багатoversійного типу мислення до дискурсивного, побудованого на логічних висновках, які робляться з отриманої доказової інформації; 3) залучення до слідчо-криміналістичної діяльності нових учасників (свідків, спеціалістів тощо); 4) виявлення та розслідування нових епізодів злочинної діяльності, співучасників; 5) розробка розгорнутого плану розслідування злочину; 6) прийняття великої кількості тактичних і процесуальних рішень, які потребують обґрунтувань, підкріплених фактичними даними; 7) проведення численних слідчих дій, що потребують значних організаційних зусиль; 8) прийняття низки остаточних рішень стосовно справи в цілому та щодо кожного її епізоду, учасників злочину, знайденого майна, речових доказів [239, с. 132].

На думку М. І. Данилюка, неправильно буде вважати, що подальший етап розслідування починається «через три доби з моменту виявлення злочину або отримання повідомлення про нього, якщо за цей час не досягнуто позитивних результатів». Він вважає, що подальший етап розслідування починається після того, як слідчий виконає підсистему слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, потреба у яких виникла після порушення кримінальної справи, зважаючи на об'єм початкової інформації про подію злочину, незалежно від отриманих результатів. Однією з важливих обставин, що визначає діяльність слідчого на подальшому етапі розслідування, є особа злочинця. Якщо злочинець затриманий, то починається робота із затриманою особою. Встановлюються усі обставини події злочину, причетні до неї особи, елементи предмета доказування. Якщо особу злочинця не встановлено, (чи невідоме її місцезнаходження), то слідчий повинен систематизувати, проаналізувати та оцінити вже зібрані докази, скласти розгорнутий план розслідування злочину, визначити оптимальні шляхи подальшого пошуку доказів (особливо тих, що стосуються особи злочинця) тощо [69, с. 295–206].

Оскільки процес розслідування злочину супроводжується постійним накопиченням інформації, то з переходом від початкового до наступного етапу розслідування характерною є і зміна слідчої ситуації (як у сприятливу, так і несприятливу сторону). Для класифікації типових слідчих ситуацій подальшого етапу розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, ми вважаємо за основу доцільно взяти наступні елементи: предмет злочинного посягання; особу злочинця та місце її перебування; ставлення злочинця до вчиненого; доказову базу. То ж, типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування будуть такі:

- 1) щодо предмета злочинного посягання: а) факт того, що в обіг на ринок України випущено небезпечну продукцію підтвердився; б) факт випуску небезпечної продукції не підтвердився;
- 2) щодо особи злочинця: а) особу злочинця встановлено; б) особу злочинця не встановлено;

- 3) щодо місця перебування злочинця: а) місцеперебування особи злочинця відоме; б) місцеперебування особи злочинця невідоме;
- 4) щодо ставлення злочинця до вчиненого: а) особа злочинця повністю визнає свою вину та співпрацює зі слідством; б) особа злочинця своєї вини не визнає повністю; в) особа злочинця визнає свою вину частково;
- 5) щодо доказової бази: а) слідчим зібрано достатньо доказів, щоб повідомити особі про підозру та закінчити розслідування; б) слідчим зібрано недостатньо доказів, щоб повідомити особі про підозру та закінчити розслідування.

На наступному етапі розслідування слідчий також висуває та перевіряє нові версії й займається перевіркою версій, висунутих на початковому етапі розслідування. Зазвичай відпрацьовуються такі версії: 1) про причетність до злочину інших осіб та їх роль; 2) про місцеперебування особи злочинця; 3) про джерело походження небезпечної продукції (вітчизняне, з-за кордону, виготовлене фізичною чи юридичною особою); 4) про місцезнаходження (місця зберігання) небезпечної продукції, а також обладнання для її виробництва; 5) про наявність інших фактів випуску небезпечної продукції в інших місцях та в інший час; 6) про причетність до вчинення злочину посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування; 7) про суму завданих збитків і кількість постраждалих осіб; 8) про суму коштів, отриманих від протиправної діяльності (реалізації небезпечної продукції) та їх місцезнаходження (конкретні банківські установи, фонди тощо); 9) про можливе місцезнаходження джерел доказової інформації (свідків, документів, продукції тощо).

Як бачимо, для побудови методик розслідування окремих видів злочинів важливе значення мають типові слідчі ситуації та типові слідчі версії. Їх використання у криміналістичній методиці ґрунтуються на таких специфічних характеристиках як їх конкретність, повторюваність, наявність часових та просторових параметрів, а також суб'єкта, який своїми діями може їх змінювати на якісно нові.

Типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування є логічним продовженням початкового етапу розслідування та у певній мірі відображають

його результати. Типові слідчі версії розслідування базуються на отриманій під час розслідування слідчим інформації та мають нерозривний зв'язок із обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

2.2 Планування і взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування

Оскільки розслідування того чи іншого злочину найефективніше розпочинати за типовою програмою, що передбачає встановлення обставин, зазначених у ст. 91 КПК України, то з криміналістичної точки зору доцільно виокремлювати типовий алгоритм дій слідчого й тактичні завдання розслідування, які формуються з урахуванням специфіки предмета доказування й визначають основні напрями розслідування.

Процесуалісти О. Г. Шило та Н. В. Глинська вказують на те, що суттєве оновлення основоположних інститутів кримінального провадження впорядкованості кримінальної процесуальної діяльності органів досудового розслідування та суду сприятиме об'єктивно необхідна її нормативна алгоритмізація (деталізація), під якою розуміється насичення нового КПК України «процедурними» приписами, призначенням яких є конкретизація процесу здійснення тих чи інших прав та обов'язків, встановлення суворої послідовності операцій, що становлять зміст процедурної діяльності [267, с. 139]. У теорії криміналістики, як зазначає В. О. Коновалова, також послідовно простежується тенденція до алгоритмізації в дослідженнях, що стосуються як тактики проведення слідчих дій (В. Ю. Шепітько), так і методики розслідування окремих видів злочинів (В. Л. Синчук). Однак, яким би не був досконалим алгоритм, пише науковець, завжди є відсталим і має обмежений характер. Він не може бути універсальним, не переходячи в опис варіантів його використання, ситуаційно залежним. Незважаючи на ці недоліки, позитивом алгоритму є те,

що він є свого роду матрицею, на яку накладається інформація, що знаходиться в розпорядженні слідчого [118, с. 169–171].

Поняття алгоритму є основним поняттям математики. Спочатку під алгоритмом розуміли тільки правила виконання чотирьох арифметичних дій над багатоцифровими числами в десятковій системі числення. Проте в сучасному вигляді поняття алгоритму сформувалося лише на початку ХХ ст. У криміналістиці, як вказує Л. П. Ковтуненко, поняття алгоритму стало результатом широкого запровадження знань, накопичених із різних наук. Однак відмінність алгоритмів, які застосовуються у криміналістиці, полягає у відсутності однозначності у визначенні наслідків того чи іншого рішення, що зумовлено специфікою криміналістичної діяльності та неможливістю в усіх випадках побудувати «жорсткі» алгоритми. Це пов'язано з переліком завдань, які вирішує криміналістика. Певна їх частина є за своїм змістом чітко визначеною, тому їх можна вирішити за вихідними даними. Друга частина завдань не містить такої чіткості у вихідних даних, і тому їх зв'язок з рішенням має ймовірний характер. Відповідно, прийняття рішення залежить від ймовірностатистичної оцінки результатів операцій, проведених над вихідними даними [115, с. 374].

Під алгоритмом розслідування З.М. Топорецька розуміє визначення послідовності слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, які повинні бути проведені в ході розслідування окремого виду злочинів. Запропоновані при цьому слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії можуть бути згруповані в окремі тактичні операції. Проведення визначених у плані розслідування заходів спрямоване на перевірку висунутих версій, поки не залишиться одна, та на встановлення обставин, які підлягають доказуванню в конкретному кримінальному провадженні. Особливого значення алгоритми розслідування набувають на початковому етапі розслідування для визначення першочергових слідчих (розшукових) дій, які необхідно провести невідкладно, коли слідчому необхідно діяти максимально швидко в умовах браку часу для складання окремого детального плану розслідування. Відомо,

що зволікання з проведенням першочергових слідчих (розшукових) дій може призвести до втрати доказової інформації, унеможливлення встановлення певних обставин кримінального правопорушення та, відповідно, зниження ефективності боротьби зі злочинністю й притягнення винних до відповідальності [213, с. 22–23].

Нам імпонує думка, висловлена В. К. Гавло, В. Є. Клочко та Д. В. Кім. Науковці алгоритм розслідування злочинів розглядають як науково обґрунтовану, точно викладену послідовність слідчих, оперативно-розшукових та організаційно-технічних дій і заходів слідчого, їх комплексів, комбінацій, стосовно слідчої ситуації, що склалася, виконання яких забезпечить вирішення поставлених задач по розслідуванню злочину. Тому, перед тим як розпочати розслідування, планування та проведення слідчих та інших дій, науковці рекомендують слідчому орієнтуватися на типову слідчу ситуацію, її можливі варіанти розвитку та рішення щодо встановлення істини у справі [44, с. 72–73].

На сьогодні у криміналістичній літературі існує кілька підходів до процесу розробки криміналістичних алгоритмів. Так, О. М. Асташкіна та М. О. Марочкін, синтезуючи запропоновані у літературі підходи, виділяють такі етапи: 1) аналіз інформації про злочин одного виду, на основі яких будуватимуться алгоритми їх розслідування; 2) виділення типових слідчих ситуацій, що виникають на різних етапах розслідування; 3) визначення завдань розслідування, що характерні для кожної типової слідчої ситуації; 4) визначення засобів вирішення типових завдань розслідування, відповідно до виду алгоритму; 5) визначення методу побудови алгоритму; 6) побудова самого алгоритму; 7) експериментальна перевірка й оперативна корекція побудови типових алгоритмів відповідно до умов типової слідчої ситуації; 8) впровадження створених алгоритмів і програми практики розслідування злочинів як на паперовому варіанті, так і електронному (цифровому) варіанті [3, с. 14–9]. Є. П. Іщенко та К. О. Словінський вказують на існування двох варіантів створення криміналістичних алгоритмів. У першому до уваги береться окрема дія (тактичний прийом), що визначається у чистому вигляді, виділяється із

загальної системи, і для неї формуються всі варіанти ситуацій, у яких застосовується, а потім ці ситуації поділяються як набір критерійних чинників. У другому варіанті до уваги береться окрема ситуація, що вичленовується у чистому вигляді зі слідчої, а потім підбираються дії для її оптимального вирішення [102, с. 7]. В. Ю. Шепітько додає, що створення криміналістичних алгоритмів повинно здійснюватися за правилами побудови алгоритмів взагалі. Однак для опису «криміналістичних алгоритмів», що мають певну специфіку, не придатна мова програмування, яка використовується в обчислювальній техніці. Наявність чітко визначених (однозначних) термінів є необхідною умовою створення системи криміналістичних алгоритмів. Такі алгоритми повинні бути гнучкими тому, що в розпорядженні слідчого немає таких конкретних вихідних даних, які мають математики, і без яких не можна повною мірою застосовувати методи вирішення математичних задач. Найбільш зручними для використання, на думку автора, служитимуть обумовлені сукупністю елементів типових слідчих ситуацій розроблені у вигляді блок-схем алгоритми типових систем тактичних прийомів, окремих слідчих та інших процесуальних дій та у загальному – типові методики розслідування окремих категорій злочинів [265, с. 46–48].

До ознак криміналістичного алгоритму слід зарахувати оптимальність, тобто, передача найбільш оптимальної моделі поведінки слідчого. Розробка алгоритмів загальних та окремих завдань – визначення оптимальних засобів, прийомів та методів, найкращої послідовності їх застосування, поетапний опис дій слідчого, що призводить до вирішення цих завдань [144, с. 78]. Як цілком слушно зауважує Л. П. Ковтуненко, алгоритм має бути чітким і лаконічним, тобто, містити опис процедури застосування комплексів тактичних прийомів у відповідній ситуації у вигляді певної навчальної програми. Також алгоритм повинен бути простим у застосуванні, тобто зрозумілим для виконавця незалежно від рівня його професійної підготовки [115, с. 375].

М.О. Соколенко зауважує, що у процедурі запровадження алгоритмів у слідчу діяльність спостерігається певна диспропорція між потребами практики й рівнем відповідних наукових розробок. Запровадження ідей алгоритмізації у судово-слідчу практику, на думку науковця, зумовлене також недостатньою тактико-криміналістичною підготовкою слідчих, у тому числі невмінням планувати свою діяльність, визначати оптимальну черговість слідчих дій, обирати необхідні тактичні прийоми, працювати з людьми [227, с. 238–239].

На підставі вищевикладеного, ми пропонуємо на початковому етапі розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції такий підхід до побудови програми розслідування:

- 1) здійснення аналізу вихідної інформації та типізації слідчих ситуацій, де виокремлюються: відсутність інформації про особу злочинця (виробника, посередника чи розповсюджувача); відсутність точної інформації про небезпечність продукції, про її місцезнаходження;
- 2) проведення типізації слідчих версій вчиненого злочину (щодо події злочину, способів його вчинення, причетних осіб тощо);
- 3) визначення основних та другорядних завдань розслідування.

Ми впевнені в тому, що вирішення цих завдань на початковому етапі розслідування можливе за рахунок здійснення слідчим наступного: реєстрації інформації в ЄРДР; допиту заявника; огляду місця події; допиту свідків; призначення судових експертиз. Також можливе скерування запитів у відповідні інстанції щодо з'ясування питання походження продукції, її виробника, факту видачі сертифікатів тощо. Якщо буде отримана інформація про можливе місцезнаходження небезпечної продукції, сировини чи обладнання для її виготовлення, то доцільно вирішити питання про проведення обшуку та отримання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів.

У будь-якому випадку слід погодитися з думкою О. В. Синчука, що не можна «без залишку» типізувати всі можливі слідчі версії та ситуації, а до них пропонувати відповідні програми розслідування та алгоритмічні схеми дій слідчого. Саме внаслідок цього програма й алгоритми не можуть претендувати

на повну «технологічність», за якою стовідсотково формалізуються розв'язання завдань розслідування, а тому обов'язково вагомим залишається творчий (евристичний) підхід до вирішення проблеми [222, с. 162].

Якщо алгоритмізація процесу розслідування є категорією, в першу чергу, науковою, то на практиці вона втілюється не тільки у вигляді проведення конкретних дій чи прийняття рішень, а й у складанні плану розслідування (плануванні).

У широкому розумінні планування розслідування – це складова організації слідчим розслідування злочинів, що полягає у вивченні доказової та іншої інформації, зібраної на конкретний момент розслідування з різних джерел, та визначення мети, засобів і методів діяльності слідчого, послідовності, строків, умов, учасників слідчих й інших дій і оперативно-розшукових заходів, а також форм контролю за їх провадженням [103, с. 277].

У процесі розробки плану розслідування повинна бути сформульована основна ціль розслідування, яка є вираженням основних інтересів та прагнень слідчого. Єдина ціль планування будь-якого розслідування – встановити істину у кримінальному провадженні, зумовлену призначенням досудового розслідування та принципами всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин злочину. У структуру процесу планування (складання плану розслідування) А. В. Шмонін пропонує включати: аналіз інформації (внутрішньої та зовнішньої); висунення слідчих версій та визначення завдань розслідування; визначення шляхів та засобів вирішення поставлених завдань; складання письмового плану [268, с. 229].

Планування розслідування носить дискретний характер, тобто ведеться частинами в залежності від одержання інформації про злочин на різних етапах розслідування. Воно ґрунтується на таких принципах: законність, науковість, індивідуальність, динамічність, реальність, конкретність, своєчасність, повнота, обґрунтованість, системність, раціональність, допустимість засобів і способів, що планується використати для досягнення мети, узгодженість заходів планування і їх максимальна ефективність [124, с. 29].

Аналіз слідчої практики та наукової літератури дає підстави серед умов планування розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції виокремити: а) наявність у розпорядженні слідчого вихідної інформації; б) правильна і об'єктивна оцінка слідчої ситуації; в) врахування реальних можливостей вирішення запланованих завдань; г) прогнозування змін слідчої ситуації внаслідок виконання запланованих дій і їх результатів; д) врахування часу, який відводиться для виконання запланованих заходів; е) забезпечення узгодженості між окремими частинами плану.

На початковому етапі розслідування слідчий може обмежитися складанням усного плану, коли відчувається брак часу і слідчі (розшукові) дії та інші заходи необхідно виконати у найкоротший час. Можливість складання розгорнутого плану, що охоплює вичерпне коло версій, настає після виконання невідкладних у тактичному розумінні дій, після чого виникає так звана «інформаційна різноманітність». Більшість науковців-криміналістів радить складати письмовий план. Такою порадою варто скористатися, коли: 1) потрібно провести низку взаємопов'язаних слідчих (розшукових) дій (тактичних операцій); 2) є потреба залучення для участі у слідчих (розшукових) діях різних спеціалістів; 3) розслідування проходить у конфліктній (не прогнозованій, проблемній) ситуації; 4) у кримінальному провадженні є декілька підозрюваних чи виявлено декілька фактів злочинної діяльності; 5) необхідно дослідити різноманітні докази та отримати їх з різних джерел (наприклад, документи знаходяться у різних фізичних та юридичних осіб).

Серед недоліків, які допускають слідчі під час складання плану розслідування, слід назвати: складання плану розслідування у загальних рисах з метою його спростити; недотримання комплексності й системності у плануванні; шаблонність у плануванні, відсутність індивідуального підходу; несвоєчасність складання самого плану. На нашу думку, складаючи план розслідування злочину, пов'язаного з умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, слідчому варто уникати таких недоліків.

Будь-яке планування розслідування включає в себе, окрім висунення для перевірки версій, також постановку тактичних завдань. Під ним А. Ф. Волобуєв розуміє окреме (проміжне) завдання на шляху вирішення загального (стратегічного) завдання кримінального судочинства, пов'язаного із застосуванням криміналістичних засобів, прийомів та методів [38, с. 84]. Поняття тактичного завдання розслідування сформувалося в результаті накопичення, розвитку та інтеграції знань наук криміналістики та кримінального процесу. А. В. Журавель вважає, що під час досудового розслідування вирішується широке коло завдань, основними з яких є стратегічні, що впливають з предмета доказування, та локальні, які мають ситуаційну зумовленість та підлягають встановленню під час розслідування окремого різновиду злочинів [89, с. 201–202].

До основних тактичних завдань початкового етапу розслідування О. В. Пчеліна відносить: 1) встановлення місця, часу та обстановки злочину; 2) виявлення, фіксація та вилучення слідів злочину та інших речових доказів; 3) встановлення, розшук і затримання підозрюваної особи; 4) встановлення розмірів заподіяної шкоди та пошук майна, на яке можна накласти арешт для забезпечення відшкодування завданих збитків; 5) збирання достатньої доказової бази для притягнення особи до відповідальності; 6) встановлення можливих свідків тощо. На наступному етапі розслідування вирішуються такі тактичні завдання: 1) встановлення всіх можливих співучасників злочину і збір доказової бази для їх притягнення до відповідальності; 2) забезпечення відшкодування заподіяної злочином шкоди; 3) встановлення та усунення криміногенних факторів; 4) встановлення обставин, що характеризують особу злочинця [210, с. 51].

Вважаємо, що серед основних тактичних завдань, які слідчому потрібно вирішити на початковому етапі розслідування злочину, пов'язаного з умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, є: 1) підтвердження факту небезпечності продукції; 2) встановлення місця знаходження небезпечної продукції, її вилучення; 3) пошук свідків вчинення злочину; 4) пошук

документальної інформації про небезпечну продукцію; 5) встановлення джерела походження небезпечної продукції; 6) встановлення особи злочинця та місця його перебування.

Швидке й повне розслідування багатьох злочинів не можливе без чітко узгодження та спільних дій слідчих з працівниками оперативних підрозділів, а також іншими учасниками цього процесу (іншими правоохоронними органами, різними спеціалістами, контрольно-ревізійними органами, засобами масової інформації тощо). Така спільна діяльність у загальному отримала назву «взаємодія». Взаємодія слідчого та працівника оперативного підрозділу обумовлена, насамперед, тим, що вони мають специфічні, тільки їм властиві засоби для розкриття та розслідування злочинів, що визначається у першу чергу їх процесуальним статусом. З прийняттям в Україні у 2012 році нового КПК вона набула певних змін, на які варто вказати, оскільки вони суттєво впливають на процес розслідування усіх без винятку злочинів, в тому числі пов'язаних із випуском на ринок України небезпечної продукції.

З філософської точки зору взаємодія розглядається як категорія, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміну стану, а також породження одним об'єктом іншого [246, с. 81]. Вона тісно пов'язана з поняттям організації, яка у теорії системного підходу позиціонується з досягненням структурованості, внутрішньої впорядкованості, узгодженості та взаємодії частин системного об'єкта. Сама ж організація має два значення – як система, і як процес [101, с. 21–22].

Організація, яку вивчає наука криміналістика, відмічає І. В. Возгрін, у своїй основі пов'язана з творчим процесом особи, яка здійснює розкриття, розслідування і попередження злочинів. У цьому процесі головним є не підкорення об'єкта управління суб'єкту управління, а визначення для осіб, що їх здійснюють, найбільш правильної лінії поведінки з метою встановлення істини у кримінальній справі [35, с. 114–115]. Тому саме процес творчого мислення по створенню системи взаємодії і буде його організацією. Сутність організаційного процесу в межах взаємодії В. С. Бородін вбачає у створенні

структури спільної діяльності, яка складається з таких взаємопов'язаних компонентів: 1) узгоджене планування; 2) розподіл обов'язків між суб'єктами; 3) постановка перед суб'єктами чітких і конкретних задач; 4) своєчасний обмін інформацією; 5) контроль [20, с. 243–244]. Саме їх, на нашу думку, доцільно покласти в основу характеристики взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції.

Г. А. Матусовський зазначає, що у криміналістиці проблему взаємодії розглядають у розрізі поставлених перед нею завдань: яким чином побудувати взаємодію суб'єктів розслідування з метою забезпечення найбільш повного та ефективного виявлення й використання у розслідуванні слідів злочину [163, с. 156]. В. Д. Пчолкін розглядає взаємодію як засновану на спільності цілей і завдань, погоджену за часом, місцем і змістом, визначену законодавством діяльність компетентних суб'єктів щодо раціонального застосування наявних сил, засобів і методів для своєчасного виявлення, розкриття та розслідування злочинів. Вихідними положеннями принципів взаємодії науковець називає: чітке уявлення учасниками взаємодії мети та завдань; процесуальна самостійність слідчого або особи, яка провадить дізнання або слідчі дії, невтручання у їх процесуальну діяльність посадових осіб і органів, які не здійснюють кримінальний процес чи оперативно-розшукову діяльність; самостійність слідчого й оперативних підрозділів та спеціалістів, які залучаються до виконання оперативно-розшукових завдань, в обранні засобів і тактичних прийомів здійснення спільних зі слідчим заходів; чітке додержання на основі чинного законодавства компетенції учасників взаємодії; комплексне використання сил, засобів і методів, які є в розпорядженні взаємодіючих працівників правоохоронних органів; нерозголошення учасниками взаємодії даних процесуальної, оперативно-розшукової та іншої діяльності, що використовуються у процесі взаємодії; спільне й погоджене планування організаційних, кримінально-процесуальних, оперативно-розшукових та інших передбачених законодавством дій; безперервний обмін інформацією між

учасниками, організаторами та керівниками взаємодії; прокурорський нагляд, процесуальний і відомчий контроль за взаємодією; наступальність у роботі під час розслідування [211, с. 99–100]. Більш вдалим, на нашу думку, є визначення С. В. Слінька, який вважає, що взаємодія – заснована на законі та відомчих нормативних актах діяльність незалежних один від одного в адміністративному відношенні органів, яка спрямовується слідчим і здійснюється за комплексного поєднання й ефективного використання повноважень, методів і форм, властивих кожному з них, із метою розкриття злочинів, запобігання злочинній діяльності та встановлення обставин, які входять у предмет доказування у кримінальній справі [225, с. 11].

Доволі неоднозначні погляди щодо взаємодії під час розслідування умисного випуску на ринок України були отримані під час анкетування. Думку про те, що розслідування такого виду злочину можливе взагалі без взаємодії слідчого з оперативними підрозділами підтримало 40 % (108 осіб) опитаних респондентів, про те, що розслідування лише нескладних, багатоепізодних кримінальних проваджень можливе без взаємодії – 29 % (79 осіб), а 31 % (83 особи) висловилися, що така взаємодія потрібна обов'язково [див. Додаток В].

На переконання В. С. Бородіна, потреба в організації взаємодії обумовлена конкретними факторами. Їх багатоманітність можна звести до кількох груп: інформаційні, тактичні та організаційні. Інформаційні фактори визначають ступінь поінформованості слідчого про обставини вчиненого злочину та його учасників, можливих доказах, місцях приховування шуканого, поінформованості протидіючих слідчому осіб про наміри слідчого, його недосвідченість тощо. Тактичні фактори включають у себе докази і їх джерела, наявність надійних, ще не використаних каналів орієнтуючої інформації, дані про плани, наміри і дії підозрюваних осіб чи інших учасників розслідування, про їх позицію, можливість обрання відповідних заходів забезпечення. Організаційні фактори – це комплекс сил, засобів, часу, що є у розпорядженні слідчого, та можливостей їх оптимального використання. З їх допомогою він впорядковує організаційну структуру своєї діяльності. На думку науковця, у

залежності від наявності та оцінки інформаційних і тактичних факторів, що виникли, слідчий може обрати такі види співпраці: 1) оптимальне компонування й послідовне проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; 2) найбільш доцільні напрями взаємодії з працівниками карного розшуку. Створена ним оптимальна система взаємодії є тим ефективним способом, який сприяє подоланню організаційної неупорядкованості ситуацій при розслідуванні. С. В. Бородин переконаний, що для того, щоб слідчому знайти потрібний варіант взаємодії, необхідно: своєчасно визначити форму організаційно-управлінської структури взаємодії, оптимальної для конкретної слідчої ситуації; поставити чіткі та конкретні завдання перед всіма суб'єктами; правильно розподілити обов'язки у відповідності з компетенціями і функціями; узгодити планування, яке повинно визначати характер спільних і узгоджених дій, їх послідовність, зв'язок і строк проведення; організувати обмін інформацією [21, с. 135–136].

В. Л. Ортинський досконало організовану взаємодію слідчих органів з оперативними підрозділами розглядає як визначальний фактор правильного визначення спрямування викриття та розслідування економічних злочинів, більш швидкого і повного виявлення всіх обставин, що належать до предмета доказування у справі, визначення джерел отримання доказової інформації і є одним із ефективних засобів вирішення завдань кримінального судочинства [187, с. 144–145].

Якщо говорити про закони України та відомчі нормативні акти, які є основою взаємодії між слідчим та працівниками оперативних підрозділів, то тут, в першу чергу, слід назвати КПК України [132], Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність» [194] та «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (Розділ V) [195], Накази Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України» [207] та «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими

органами та підрозділами ОВС у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» [208].

Прикладом є Інструкція про організацію діяльності органів досудового розслідування МВС України, в якій вказується, що на начальників територіальних підрозділів органів МВС України покладається: 1) обов'язок забезпечувати належну взаємодію працівників оперативних та інших підрозділів зі слідчими при попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; 2) контроль за своєчасним та якісним виконанням оперативними підрозділами письмових доручень слідчих, даних у кримінальних провадженнях [207]. В Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами ОВС у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних проваджень зазначається, що основними завданнями такої взаємодії є: 1) попередження, виявлення й розслідування кримінальних правопорушень; 2) притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, що їх учинили; 3) відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди; 4) відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб. Відповідальність за належну організацію взаємодії слідчих підрозділів з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ покладається не тільки на начальників територіальних ОВС, але й начальників органів досудового розслідування. У вказаній Інструкції регламентується взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час виїзду на місце події, реалізації матеріалів оперативно-розшукових справ, роботи у складі слідчо-оперативної групи, при досудовому розслідуванні чи його зупиненні, а також при організації розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [208].

Сутність взаємодії слідчого та оперативного працівника, вказує А. О. Ляш, полягає в тому, що це: 1) активна, цілеспрямована діяльність суб'єктів; 2) кожен суб'єкт цієї діяльності вживає конкретних заходів у межах, встановлених для них законом повноважень; 3) спільні дії суб'єктів узгоджені місцем, часом і метою; 4) у спільних планах необхідно передбачати комплекс слідчих дій,

оперативно-розшукових та інших заходів у такому порядку, щоб їх проведення було несподіване для осіб, дії яких перевіряються, їхніх співучасників і мало якнайбільший ефект у закріпленні процесуальним шляхом обставин, що підлягають доказуванню; 5) у процесі проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих дій потрібно суворо дотримуватись Конституції України, чинного законодавства, принципів кримінального судочинства [152, с. 126].

Суб'єктів взаємодії під час розслідування злочинів С. О. Книженко класифікує на дві групи: спеціалізовані та неспеціалізовані. До спеціалізованих вона відносить тих суб'єктів, для яких виявлення, розслідування й попередження злочинів є головним завданням (оперативні підрозділи, експертні установи, контрольні-наглядові органи). До неспеціалізованих суб'єктів віднесено державні та недержавні структури, для яких протидія злочинності не є їх головним завданням (підприємства, установи, організації, засоби масової інформації, громадськість) [114, с. 96].

На сьогодні форми взаємодії слідчого та працівників оперативних підрозділів можна поділити на нормативно-правові (формальні, процесуальні) та організаційно-тактичні (неформальні, непроцесуальні). Перша форма взаємодії стосується питань: передачі слідчому матеріалів про виявлені шляхом проведення оперативно-розшукових заходів ознаки кримінального правопорушення; проведення слідчим процесуальних дій одночасно зі здійсненням оперативними підрозділами оперативних заходів; проведення оперативно-розшукових заходів у провадженні, в якому не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення; виконання доручень слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; здійснення заходів щодо встановлення особи підозрюваного (розшуку) після зупинення досудового розслідування; привід підозрюваного, свідка. Друга форма взаємодії полягає у безпосередній реалізації функціональних обов'язків слідчих та оперативних працівників у процесі розслідування злочинів. Вона немає процесуального характеру й зазвичай регулюється відомчими нормативними актами, які передбачають організаційні та тактичні заходи,

спрямовані на забезпечення узгодженої та цілеспрямованої діяльності співробітників у межах кримінального судочинства. Серед організаційно-тактичних форм взаємодії виділяють: створення слідчо-оперативної групи; використання слідчим результатів оперативно-розшукової діяльності у процесі побудови версій у кримінальному провадженні; спільне планування роботи з розкриття та розслідування кримінального правопорушення; інструктаж оперативних працівників, безпосередньо задіяних у слідчих (розшукових) діях і тактичних комбінаціях чи операціях; взаємний обмін інформацією [5, с. 318–319].

А. С. Омеляненко вказує, що слідчий вдається до взаємодії з оперативними підрозділами, у таких випадках: 1) для застосування оперативно-розшукових можливостей оперативного підрозділу під час досудового розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів; 2) для використання в інтересах слідства результатів оперативно-розшукової діяльності; 3) якщо оперативним підрозділом самостійно виявлено ознаки складу злочину при проведенні оперативно-розшукових заходів [183, с. 289]. Як правильно зауважує О. М. Гумін, відносини (взаємодія) між слідчим і оперативним працівником повинні будуватися на основі поєднання вимог закону та їх професійної компетентності в межах таких загальнометодичних підходів: 1) розуміння пріоритету інтересів розслідування й вимог норм процесуального законодавства; 2) органічне сполучення кримінальної процесуальної й оперативно-розшукової діяльності в межах боротьби зі злочинністю [66, с. 105]. Аналіз матеріалів практики показує, що при розслідуванні умисного випуску на ринок України небезпечної продукції взаємодія на початковому етапі може виникати за умови: 1) збору матеріалів уповноваженими оперативними підрозділами; 2) надходження матеріалів контролюючих підрозділів; 3) надходження повідомлення від громадян.

Для першого випадку характерним є реалізація оперативно-розшукової справи (далі – ОРС). В Інструкції про організацію...сказано, що при веденні оперативним підрозділом ОРС щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у

підготовці до вчинення злочину, підслідного ОВС, начальник оперативного підрозділу звертається до начальника слідчого підрозділу про закріплення за цією ОРС слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання допомоги оперативному підрозділу. Цьому слідчому начальник оперативного підрозділу з дотриманням режиму таємності надає для ознайомлення необхідні матеріали ОРС та надання у разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп. У подальшому матеріали ОРС розглядаються під час оперативної наради для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР. Розробляється план реалізації матеріалів [208]. Варто відмітити, що при ознайомленні з матеріалами, які зібрані оперативними підрозділами щодо вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, слідчий повинен звернути увагу на наявність відомостей про проведену роботу із забезпечення відшкодування завданої шкоди, у тому числі вжиті заходи з розшуку майна та коштів, на які буде накладено арешт, та про їх місцезнаходження.

Л. В. Борисова сумісне планування називає найбільш важливою формою взаємодії слідчого з оперативними підрозділами. Слідчий при розслідуванні злочину у відповідності з колом невизначених обставин висуває необхідні версії, визначає шляхи й засоби їх перевірки, після чого складає план розслідування. Оперативні підрозділи також планують підготовку і здійснення заходів, які доцільні для розкриття злочину. У випадках встановлення взаємодії, характер їх планування змінюється: замість розрізненого проводиться сумісне планування. Також для забезпечення координації при плануванні взаємодії обов'язковим є обмін інформацією (взаємне спілкування та консультації) [19, с. 123].

Оскільки досліджуваний нами злочин не належить до тяжких чи особливо тяжких, слідча група для його розслідування не створюється. У зв'язку з цим, співробітник оперативного підрозділу, який взаємодії зі слідчим впродовж досудового розслідування, інформує слідчого про наміри підозрюваної особи,

якій обрано запобіжний захід, переховуватися, незаконно впливати на інших учасників, вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжувати вчиняти кримінальне правопорушення, у якому вона підозрюється, про виявлення обставин, що свідчать про необхідність проведення обшуку. Недоліком такої організаційно-тактичної форми взаємодії можна назвати те, що слідчий не дає доручення конкретному співробітнику (тобто, знає виконавця, час отримання ним доручення і строки виконання), а доручення скеровуються на відповідний оперативний підрозділ (тобто, слідчий не знає, хто буде виконавцем).

У випадку виїзду на місце події слідчий керує діями членів слідчо-оперативної групи та несе персональну відповідальність за якість проведеного огляду. Співробітник оперативного підрозділу під час огляду місця події негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення злочину та причетних до нього осіб, для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Як бачимо, тут прослідковуються такі способи взаємодії як розподіл обов'язків між суб'єктами та обмін інформацією. Варто зауважити, що питання про форми обміну інформацією нормотворцем певною мірою регламентовані. В даному випадку мова йдеться про мотивований рапорт, однак це не забороняє частину орієнтовної інформації передавати усно. Також слід пам'ятати, що обмін інформацією повинен бути двостороннім.

У п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України визначено, що слідчий уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. Такі доручення він надає у письмовій формі, а під час їх виконання співробітники оперативних підрозділів користуються повноваженнями слідчого [132]. Це свідчить про те, що в ході розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, слідчий стає керуючим суб'єктом, а співробітник оперативного підрозділу – керованим. Слідчий повинен пам'ятати, що письмові доручення повинні бути чіткими та конкретними. За основу слідчий повинен

взяти правило, що у дорученні слід вказати, що саме повинен встановити в інтересах кримінального провадження оперативний підрозділ, і надати для цього необхідну орієнтуючу інформацію.

Т. О. Часова, розглядаючи особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів, вказує на важливість під час організації взаємодії «правильного» розподілу обов'язків між ними під час призначення та проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Автор статті ілюструє це на прикладі огляду місця події. Так, на стадії підготовки до огляду місця події до обов'язків оперативних працівників відноситься: забезпечення збереження об'єктів огляду у «первісному» стані; пошук підприємств (установ, організацій), представника якого можна було б залучити як спеціаліста; отримання оперативним шляхом інформації щодо зловживань посадових осіб; забезпечення участі понятих у проведенні огляду. До обов'язків слідчого на даному етапі відносяться питання: встановлення сфери спеціальних знань, які необхідно застосувати під час огляду; визначення спеціалістів, які будуть залучені до огляду; необхідності залучення до проведення огляду представників підприємства, на балансі якого знаходяться матеріальні цінності; необхідність використання під час огляду спеціальних приладів, техніко-криміналістичних засобів фіксації; визначення кількості об'єктів, на яких буде проводитися огляд; визначення необхідності участі в огляді оперативних працівників, а також працівників інших підрозділів ОВС [255, с. 4–5]. На нашу думку, таку пропозицію можна взяти на озброєння під час розслідування злочинів, пов'язаних із випуском на ринок України небезпечної продукції.

Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції відбувається у двох формах – процесуальній та непроцесуальній. Аналіз норм КПК України дає підстави стверджувати, що хоч слідчий і може зараз поєднувати процесуальні та оперативно-розшукові функції, на практиці це досить складно реалізувати. У вирішенні завдань розслідування їм можуть допомогти співробітники оперативних підрозділів. Їх спільна діяльність має ґрунтуватися на результатах

спільної оцінки слідчих та оперативно-розшукових ситуацій, постійному обміні інформацією. На даний час вся ініціатива під час розслідування злочину, окрім початкового етапу, належить слідчому. Сама ж взаємодія зводиться до того, що у переважній більшості випадків слідчий дає письмові вказівки, а співробітники оперативного підрозділу їх виконують.

Н. В. Гуменна переконана, що для ефективної взаємодії слідчого з іншими суб'єктами розшуку необхідним є: наявність загальних цілей; загальна мотивація для досягнення мети; необхідність чіткого визначення завдань та їх розподілу; погоджене, координоване виконання розподілених та об'єднаних індивідуальних дій усіх учасників; необхідність в управлінні; наявність єдиного завершального результату, загального як для слідчого, так і для інших суб'єктів розшуку; єдине просторово-часове функціонування учасників взаємодії; врахування попереднього досвіду кожного учасника взаємодії; активізація здібностей і можливостей суб'єктів взаємодії; довіра і повага. Недоліком такої взаємодії автор вважає те, що ця система носить тимчасовий характер, створюється і скасовується кожного разу, коли, на думку тих чи інших посадових осіб, виникає або відпадає необхідність у ній. Крім того, результат взаємодії лише для слідчого прямо й безпосередньо пов'язаний з виконанням завдань, які стоять перед ним. Щодо інших суб'єктів, то для них це зазвичай є певним відволіканням від виконання своїх основних обов'язків [65, с. 501–592].

Вищенаведене дає нам підстави стверджувати, що в теорії науки криміналістики прослідковується чіткий зв'язок між алгоритмізацією дій слідчого (особливо на початковому етапі розслідування), плануванням розслідування та взаємодією слідчого з оперативними підрозділами. Важливим компонентом у цій структурі виступає інформація, що впливає й на процес складання плану, й на ефективність взаємодії.

Висновки до Розділу 2

1. У побудові методики розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції основне інформаційне навантаження несуть типові слідчі ситуації, які взаємопов'язані між собою на початковому та наступному етапах розслідування. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції, доцільно згрупувати залежно від наявності та повноти:

- 1) інформації про подію злочину;
- 2) інформації про особу злочинця;
- 3) інформації про предмет посягання;
- 4) інформації про місце вчинення злочину;
- 5) інформації про зв'язок злочинів.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, то узагальнення матеріалів практики дозволяє визначити наступні типові слідчі версії: 1) щодо виду події, інформація про яку зареєстрована в ЄРДР; 2) щодо особи злочинця; 3) щодо поширення негативних наслідків, спричинених небезпечною продукцією; 4) щодо походження небезпечної продукції.

2. Типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції визначають:

- 1) предмет злочинного посягання;
- 2) особа злочинця;
- 3) місце перебування злочинця;
- 4) ставлення злочинця до вчиненого;
- 5) зібрана доказова база.

На наступному етапі розслідування слідчий висуває та перевіряє нові версії й займається перевіркою версій, висунутих на початковому етапі розслідування. Зазвичай відпрацьовуються такі версії: 1) про причетність до злочину інших осіб та їх роль; 2) про місцеперебування особи злочинця; 3) про джерело походження небезпечної продукції; 4) про місцезнаходження небезпечної продукції, а також обладнання для її виробництва; 5) про наявність інших фактів випуску небезпечної продукції в інших місцях та в інший час; 6) про причетність до вчинення злочину посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування; 7) про суму завданих збитків і кількість постраждалих осіб; 8) про суму коштів, отриманих від протиправної діяльності та їх

місцезнаходження; 9) про можливе місцезнаходження джерел доказової інформації.

3. Серед основних умов, які впливають на планування під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції, варто виокремити: наявність у слідчого вихідної інформації; правильна й об'єктивна оцінка слідчої ситуації; врахування реальних можливостей вирішення запланованих завдань; прогнозування змін слідчої ситуації внаслідок виконання запланованих дій і їх результатів; врахування часу, який відводиться на виконання запланованих заходів; забезпечення узгодженості між окремими частинами плану.

Запорукою налагодження ефективної взаємодії між слідчим та оперативним підрозділом є наявність таких взаємопов'язаних компонентів: 1) узгоджене планування; 2) розподіл обов'язків між суб'єктами; 3) постановка перед суб'єктом чітких і конкретних задач; 4) своєчасний обмін інформацією; 5) контроль. На сьогодні існує дві форми взаємодії між слідчим та оперативними підрозділами – нормативно-правова (процесуальна) та організаційно-тактична (непроцесуальна). Зміст ст. 40 КПК України свідчить про те, що під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції слідчий є ініціатором налагодження взаємодії та по відношенню до оперативного підрозділу стає керуючим суб'єктом.

РОЗДІЛ 3

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ВИПУСКУ НА РИНОК УКРАЇНИ НЕБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

КПК України слідчі (розшукові) дії визначає як дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [132]. Вони мають пізнавальний і водночас процесуальний характер та розшукову спрямованість, сутність якої полягає у намаганні процесуальної особи розшукати й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження. Всі інші дії слідчого, що прямо не пов'язані з отриманням (збиранням), дослідженням і перевіркою доказової інформації, прийнято позначати терміном «процесуальні» або «інші» дії слідчого [133, с. 482]. На даний час законодавець у загальному виокремлює такі слідчі (розшукові) дії: допит, одночасний допит, пред'явлення для впізнання, обшук, огляд, слідчий експеримент, проведення експертизи, отримання зразків для експертизи.

3.1 Особливості тактики проведення невербальних слідчих (розшукових) дій

У вітчизняному кримінальному процесуальному законі не виокремлюються і не вживаються терміни вербальні та невербальні слідчі (розшукові) дії. Однак про такий поділ можна зустріти інформацію у працях багатьох процесуалістів та криміналістів сучасності. Ми також вважаємо, що така класифікація має сенс і заслуговує на увагу.

У ч. 2 ст. 93 КПК України вказується, що «сторона обвинувачення (слідчий, прокурор) здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих

(розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребуванням та отриманням ... речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведенням інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом» [132]. Збирання доказів є одним із елементів доказування, а структуру збирання доказів у процесуальних джерелах розглядають як врегульовану КПК діяльність уповноважених суб'єктів по виявленню й фіксації у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку матеріальних та ідеальних слідів злочину або інших фактичних даних, що мають доказове значення. Подальше використання у доказуванні таких матеріальних та ідеальних образів можливе після приведення їх у встановлену законом форму (процесуальне закріплення) [134, с. 276].

Отримання (збирання) доказів як функція слідчих (розшукових) дій є комплексним поняттям і складається із системи дій, спрямованих на виявлення, фіксацію і збереження доказів та їх процесуальних джерел. Сутність процесу збирання доказів І. С. Кіпач описує як виконання пошукових операцій, у відповідності з їх кримінально-процесуальною регламентацією, які спрямовані на виявлення слідів злочину, речових доказів тощо, що здійснюється на основі складної розумової діяльності з метою встановлення місць можливого знаходження доказів чи визначення кола осіб, у показаннях яких вони можуть міститися. Перевірка як елемент процесу доказування має місце на всіх стадіях кримінального судочинства й тісно пов'язана зі збиранням і оцінкою доказів, їх процесуальних джерел. Вона здійснюється шляхом проведення нових чи додаткових слідчих (розшукових) дій за результатами логічного аналізу й дослідження змісту кожного доказу окремо та їх зіставлення з іншими доказами у кримінальному провадженні. Проте одна й та ж сама слідча (розшукова) дія за різних обставин справи та на різних етапах досудового розслідування може бути спрямована як на отримання нових доказів, так і на перевірку вже отриманих [110, с. 279].

Практика збирання доказів, як слушно зауважує В. В. Ридчик, виділила типові об'єкти, які несуть у собі доказову інформацію. Це або матеріальна

обстановка злочину, яка відображає інформацію матеріально, або люди – носії ідеальних образів, відображень думок. Він відносить такі слідчі дії як допит, очну ставку, пред'явлення для впізнання та відтворення обстановки та обставин події до групи слідчих дій для отримання інформації від людей (особистісних джерел), особливістю якої є те, що злочин залишає сліди в пам'яті майбутніх учасників процесу. Вони недоступні для зовнішнього спостереження і їх можна дістати із матеріального джерела тільки шляхом безпосереднього відтворення самим джерелом під час проведення вище перелічених дій [212, с. 2].

Криміналістична інформація про злочин, пише Л. Д. Удалова, може бути отримана слідчим переважно за двома напрямками. По-перше, з показань осіб, які опинилися так чи інакше учасниками процесу розслідування (свідків, потерпілих тощо). Відомості, які містяться в показаннях зазначених осіб за формою подання варто віднести до вербальної інформації, оскільки власне показання являють собою мовленнєве (вербальне) повідомлення з приводу досліджуваних у справі обставин. По-друге, криміналістична інформація може бути отримана шляхом виявлення і дослідження безлічі матеріальних носіїв, у яких значима для справи інформація виражена у вигляді їхньої фізичної, хімічної й іншої ознак. Різноманіття подібних об'єктів визначається різноманіттям об'єктів матеріального світу взагалі, однак з погляду кримінально-процесуального закону до них можуть бути віднесені такі групи об'єктів: місце події, ділянка місцевості, приміщення, предмети і документи, труп, людина (у сукупності її зовнішніх і внутрішніх властивостей та особливостей). Оскільки при збиранні подібної інформації мовленнєвий спосіб поступається місцем іншим способам і прийомам (вимірові, спостереженню, порівнянню й ін.), вона за формою свого подання може бути названа невербальною [244, с. 13–14].

Виокремлення системи «невербальних» та «вербальних» слідчих дій С. Б. Россінський вважає дещо умовною. Науковець аргументує це тим, що у теорії та практиці кримінального процесу досить важко провести чітку межу і віднести одні слідчі дії суворо до «невербальних», а інші – до «вербальних».

Найбільш раціональним, на його думку, є підхід, що полягає у можливості наповнення «невербальних» слідчих дій окремими вербальними елементами і навпаки. Все залежить від того, на формування якого виду доказів спрямована слідча дія за своєю суттю та який спосіб процесуального пізнання є домінуючим. С. Б. Россінський у якості елементарних «невербальних» слідчих дій розглядає: а) слідчий огляд; б) освідчення; в) обшук; г) виїмку; д) слідчий експеримент. Що ж до пред'явлення для впізнання та перевірки показань на місці, то вони характеризуються досить тісним чергуванням вербальних і невербальних механізмів сприйняття ідеальних і матеріальних фрагментів об'єктивної реальності [214].

А.Ю. Головін вважає характер інформації, яку необхідно отримати і перевірити, визначальною для можливості класифікувати слідчі дії на такі, що: 1) спрямовані на отримання та перевірку показань про обставини розслідуваної події; 2) спрямовані на встановлення та дослідження матеріальних слідів злочину, встановлення та перевірку різного роду станів; 3) спрямовані на отримання та перевірку доказової інформації комплексного характеру, що відображається як у показаннях різних осіб, так і в дослідженні різних матеріальних слідів, у встановленні та перевірці різного роду станів [53, с. 86]. Схожу пропозицію висловлює І. А. Макаренко, який виокремлює такі групи слідчих дій: 1) особисті або вербальні: всі види допитів; 2) речові або невербальні: огляд місця події, освідчення, обшук, виїмка, експертизи, що проводяться для встановлення особи за слідами; 3) змішані – судово-психологічні, судово-психіатричні, судово-медичні експертизи [157, с. 130].

Поряд з питанням можливості класифікації слідчих (розшукових) дій на вербальні та невербальні у науках кримінального процесу та криміналістики обговорюється і проблематика отримання вербальної та невербальної інформації. О. П. Ващук зазначає, що інформацію про злочин та окремі його обставини можна отримати за такими двома напрямками: 1) вербально (мовне) – показання учасників кримінального провадження; 2) невербально (немовне) – речі (в широкому розумінні), людина [25, с. 111].

С. А. Шейфер вказує на існування вербальної інформації та інформації, відображеної у фізичних ознаках матеріальних об'єктів. Автор наголошує на взаємозв'язку слідчої дії з характером інформації, яка міститься у слідах події. Підставами для класифікації слідів події, що відображають їх найбільш суттєві особливості, він вважає: 1) методи відображення фактичних даних; 2) безпосередній чи опосередкований процес отримання фактичних даних; 3) складність інформаційних об'єктів, що підлягають відображенню; 4) мета слідчої дії. Кожна з підстав, на думку науковця, дозволяє виокремити специфічні групи слідчих дій. Перша підгрупа класифікується в залежності від методу відображення фактичних даних:

а) слідчі дії, в основі яких лежить метод опитування (до них відноситься допит і очна ставка. У результаті їх проведення слідчий отримує доказову інформацію, виражену у вербальній (словесній) формі);

б) слідчі дії, засновані на безпосередньому спостереженні, що поєднується з активним впливом на відображуваний об'єкт – вимірювання, експеримент, моделювання (до них відноситься огляд, освідування, обшук, виїмка, слідчий експеримент та отримання зразків. Доказовим результатом у цьому випадку буде протокол відповідної слідчої дії);

в) слідчі дії, засновані на komponуванні методів опитування та спостереження (до них відноситься пред'явлення для впізнання й перевірка показань на місці. Доказовим результатом проведення цих слідчих дій буде протокол, що містить як вербальну (показання), так і речову (результат спостереження) інформацію) [262, с. 15, 48–49].

Не вдаючись до подальшої дискусії щодо класифікації слідчих (розшукових) дій, хочемо зауважити, що ми дотримуємося позиції їх поділу на три групи: невербальні, вербальні та змішані. До групи невербальних слідчих (розшукових) дій ми відносимо всі види оглядів (в т.ч. освідування), обшук, отримання зразків для експертизи, призначення експертиз для дослідження матеріальних слідів. До групи вербальних слідчих (розшукових) дій ми відносимо допит (свідка, потерпілого, підозрюваного), одночасний допит та

пред'явлення для впізнання. До групи змішаних слідчих (розшукових) дій відноситься слідчий експеримент та призначення експертиз для встановлення станів людини (судово-психологічна, судово-психіатрична).

Огляд, як пише В. К. Весельський, з гносеологічної точки зору, здійснюється шляхом застосування комплексу пізнавальних методів, процедур, прийомів. Домінуючим виступає такий загальнонауковий метод пізнання як спостереження. Цей метод поєднується з вимірюванням, порівнянням, описом, а за необхідності, з експериментом, але результати їх використання реалізуються у процесі огляду по-різному. Огляд є незамінною слідчою дією і його зв'язок з іншими засобами доказування науковець називає інформаційним, причому можливі варіанти як прямого, так і зворотного зв'язку. Прямим буде, наприклад, зв'язок огляду з допитом особи, а прикладом зворотного може бути експертиза [31, с. 151–153].

Сутність огляду включає в себе виявлення, збирання, закріплення слідів і речових доказів, які у подальшому використовуються з метою встановлення відомостей про подію злочину, особу, яка його вчинила, та інші важливі для кримінального провадження обставини. При огляді слідчий за допомогою органів чуття переконується в існуванні й характері фактів, що мають істотне значення для справи. Починаючи огляд, слідчий не знає і не може передбачити, які об'єкти він виявить. Виявлення і вилучення об'єктів є лише першим етапом, за яким відбувається вивчення їх ознак і властивостей, оцінка, з'ясування за їх допомогою обставин справи [97, с. 46].

У ч. 1 ст. 237 КПК України передбачено, що з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщень, речей та документів. Окремо згадується про огляд житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237), огляд трупа (ст. 238) та освідування особи (ст. 241) [132]. Як бачимо, за основу класифікації слідчих оглядів законодавець взяв об'єкт огляду, а за мету його проведення – виявлення та фіксацію відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. На наш погляд, це дещо не відповідає ситуаціям, які можуть

скластися під час розслідування, з наступних міркувань. По-перше, якщо брати за основу об'єкт огляду, то крім вищевказаних можуть проводитися огляди інших об'єктів (транспортних засобів, тварин та їх трупів, мікрооб'єктів), а до завдань огляду (його мети) відноситься: 1) виявлення слідів кримінального правопорушення й інших об'єктів, що можуть бути залучені до матеріалів кримінального провадження як речові докази; 2) з'ясування обстановки кримінального правопорушення; 3) виявлення інших обставин, які мають значення для кримінального провадження; 4) відображення в протоколі та додатках до нього всіх дій слідчого і всіх виявлених обставин [129, с. 327, 330].

О. Л. Мусієнко вказує, що увага суб'єкта огляду не повинна бути спрямована тільки на пошук, виявлення та фіксацію матеріальних слідів. Необхідно належну увагу приділяти збору інформації: а) про особливості обстановки місця події; б) про можливі напрями пошуку доказів на ньому; в) про фактори, які сприяли вчиненню злочину, а також інші обставини, що пов'язані з цим місцем (об'єктом) [173, с. 254]. До змісту огляду також відносять завдання: 1) розібратися в обстановці місця події, з'ясувати як відбувалася подія, зрозуміти дії правопорушника; 2) зафіксувати обстановку місця події; 3) виявити та вилучити сліди кримінального правопорушення; 4) встановити можливі джерела отримання інших доказів; 5) перевірити вже наявні докази, а також версії; 6) вивчити об'єкт, виявити та зафіксувати його особливі прикмети; 7) виявити (встановити) негативні обставини [224, с. 222].

В. О. Коновалова виділяє такі види оглядів: а) огляд місця події; б) огляд предметів та документів; в) огляд ділянок місцевості та приміщень, які не є місцем події; г) огляд трупа; д) огляд тіла живих осіб (освідування); е) огляд тварин; є) огляд транспортних засобів. Метою огляду є: виявлення слідів злочину та речових доказів; з'ясування обставин події; висунення версій про подію злочину і його учасників; одержання даних про осіб, які могли бачити вчинення злочину [125, с. 161]. Тому не зовсім правильно з позиції теорії буде говорити, що проведення огляду має на меті лише виявлення та фіксацію відомостей. Тут доцільно вести мову і про перевірку вже отриманих, оскільки,

для прикладу, коли слідчий оглядає річ чи документ під час проведення окремого огляду, то це може бути не тільки фіксація, але й перевірка вже отриманих раніше під час розслідування доказів.

По-друге, власне саме про огляд місця події у ст. 237 КПК України не згадується. Проте посилення на такий вид слідчого огляду можна зустріти в інших статтях КПК України. Наприклад, у ч. 2 ст. 238 КПК України вказується, що огляд трупа може «здійснюватися одночасно з оглядом місця події...», а ч. 3 ст. 214 КПК України передбачається можливість проведення огляду місця події до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [132]. Тому можна стверджувати, що огляд місця події хоч і не згадується у переліку оглядів, як один із його видів має відповідну правову регламентацію.

Для усунення цього недоліку пропонуємо внести зміни до ст. 237 КПК України та положення ч. 1 цієї статті викласти у такій редакції: «З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводить огляд місця події, місцевості, приміщення, речей та документів». Такі зміни, на нашу думку, дадуть можливість усунути існуючі в КПК України прогалини щодо вживання терміна «огляд місця події» та посилення на його проведення в інших статтях.

Огляд місця події як один із видів огляду є найбільш поширеною з усіх слідчих (розшукових) дій, що проводиться практично у кожному кримінальному провадженні. Їй присвячені як самостійні наукові праці, так і розділи робіт, у яких розглядається методика розслідування окремих видів злочинів. Така увага є цілком закономірною, оскільки від своєчасності та результативності проведення огляду зазвичай залежить успіх розслідування всього кримінального провадження в цілому. На те, що огляд місця події є важливою слідчою (розшуковою) дією, вказують і результати анкетування. Так, абсолютно усі опитані нами респонденти (100 %) переконані в тому, що під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції проведення огляду місця події є обов'язковим [див. Додаток В].

У невідкладних випадках огляд місця події, відповідно до положень ч. 3 ст. 214 КПК України, може проводитися до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Таку інформацію слід внести негайно після завершення огляду. Без сумніву, це можна назвати позитивним, оскільки на практиці реалізуються такі важливі принципи як невідкладність та своєчасність (проведення огляду відразу ж, як тільки виникає необхідність). Оскільки огляд місця події здійснюється безпосередньо слідчим, то доказова інформація доходить до нього з мінімальними перекрученнями, оскільки він сприймає обстановку особисто.

Варто зауважити, що у випадках проведення огляду місця події у житлі чи іншому володінні особи, його слід здійснювати за правилами, що передбачаються для проведення обшуку житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК України) [132]. Цю обставину потрібно враховувати слідчому з огляду на досліджуваний нами злочин, оскільки небезпечна продукція може реалізовуватися через торгівельні точки, що знаходяться у приватному володінні особи.

Огляд місця події передбачає здійснення пізнавальної діяльності, якій притаманні такі особливості: 1) ретроспективний характер діяльності (пізнання зведене до минулого); 2) пізнання провадиться у формі доказування (за допомогою кримінально-процесуальних засобів); 3) така діяльність виконується спеціальним суб'єктом (слідчим або прокурором); 4) пізнання переслідує мету – отримання інформації, що має значення для встановлення істини у справі; 5) засоби здійснення діяльності визначені у кримінально-процесуальному законодавстві [264, с. 88].

Тактика огляду місця події, пов'язаного з небезпечною продукцією, на наше переконання, підпорядковується загальним правилам огляду, але має свої особливості, зумовлені видом кримінального правопорушення та безпосереднім способом його вчинення. У криміналістичній науці є загальноприйнятим умовний поділ проведення будь-якого огляду місця події на підготовчий, робочий та заключний етапи. Зміст поділу на етапи полягає в тому,

щоб систематизувати дії слідчого, встановити їх послідовність, забезпечити належну якість огляду.

Підготовчий етап починається з моменту прийняття слідчим рішення про проведення огляду місця події. Як правильно з цього приводу вказує С. О. Книженко, основним завданням слідчого на цій стадії є інформаційно-тактичне і матеріально-технічне забезпечення проведення слідчої (розшукової) дії [112, с. 187]. На цьому етапі він повинен отримати інформацію про: 1) подію, що сталася; 2) наявність на місці події очевидців та самого правопорушника; 3) наявність на місці події працівників міліції та вжиті заходи щодо охорони місця події та збереження слідів; 4) наявність на місці події постраждалих осіб. На основі цієї інформації, слідчий вирішує: яким повинен бути склад учасників огляду (кого із спеціалістів чи інших осіб, наприклад, понятих слід залучити); які технічні засоби потрібні для огляду та їх готовність до використання [224, с. 226]. Законодавець не передбачає залучення понятих до проведення огляду місця події окрім тих випадків, коли проводиться огляд житла чи іншого володіння особи, де зберігається небезпечна продукція. У цьому разі понятих є обов'язковим (ч. 7 ст. 223 і ч. 2 ст. 237 КПК України) [132]. Як нам видається, для проведення такого огляду варто у будь-якому випадку залучати понятих. Також доцільно як можна ширше використовувати науково-технічні засоби, оскільки практики і науковці неодноразово звертали увагу на проблему використання криміналістичної техніки під час кримінального провадження.

Одним із учасників огляду місця події є спеціаліст. Що стосується кримінального правопорушення, яке ми розглядаємо, то в першу чергу слідчому слід обов'язково залучити до огляду спеціаліста-криміналіста, який проведе вимірювання, фотографування чи відеозапис, складе план або схему, виготовить відбитки та зліпки, допоможе оглянути та вилучити речі і документи, що мають значення для кримінального провадження. Зважаючи на те, що оглядатиметься небезпечна продукція, яка може бути як харчовою, так і нехарчовою, можливі варіанти залучення і інших спеціалістів.

Так, відповідно до ст. 4 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» до системи органів, що забезпечують розробку, затвердження та впровадження заходів щодо безпечності та якості харчових продуктів є Державна санітарно-епідеміологічна служба України та Державна служба ветеринарної медицини України [197]. Стосовно нехарчової продукції, то відповідно до ст. 10 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» нагляд і контроль за якістю нехарчової продукції здійснюється органами ринкового нагляду [201]. Перелік органів ринкового нагляду та сфера їх відповідальності визначені постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 р. (наприклад, Держспоживінспекція, Держлікслужба, Пробірна служба тощо) [206]. Тому до огляду місця події варто запросити когось із спеціалістів цих служб або інспекцій (наприклад, ветеринарного чи санітарного інспектора).

До огляду також варто залучати працівників оперативних підрозділів. Вони можуть допомогти в охороні місця події, обстеженні прилеглої території, спостереженні за поведінкою окремих осіб, допиті присутніх осіб, організації проведення оперативно-розшукових заходів.

На підготовчому етапі слідчому варто також вирішити питання щодо виявленої небезпечної продукції. Якщо її багато, то як один із варіантів розглядається можливість її опечатування у виявленому приміщенні до вирішення питання по суті. Якщо такої можливості немає, то небезпечну продукцію потрібно буде опечатати та вивезти, а для цього з собою необхідно мати достатню кількість пакувального матеріалу та транспортні засоби відповідних габаритів [237, с. 283].

До загальних тактичних прийомів під час огляду місця події належить:

- 1) зіставлення первинних даних з обстановкою на місці події;
- 2) аналіз окремих слідів на місці події;
- 3) моделювання події, що сталася;
- 4) зіставлення моделі з реальною обстановкою на місці події;
- 5) аналіз ознак знищення предметів або негативних обставин;
- 6) залучення до огляду осіб, які виявили кримінальне правопорушення [209, с. 26].

На початку робочого етапу огляду слідчий повинен зорієнтуватися на місцевості, вирішити питання про вихідну точку і спосіб огляду, дати вказівку спеціалісту-криміналісту провести орієнтуючу та оглядову фотозйомки (або зробити це самому). Основними об'єктами огляду при розслідуванні умисного випуску на ринок України небезпечної продукції є: 1) місце, де безпосередньо знаходиться небезпечна продукція; 2) сама небезпечна продукція; 3) виробниче обладнання, частини машин і механізмів, інструментів для пакування; 4) склад, цех (приміщення) в цілому.

Робочий етап огляду складається із загальної та детальної стадій огляду. Змістом тактики такого огляду є дослідження матеріальної обстановки місця події. У «чистому вигляді» виокремлюють кілька способів пересування на місці події під час огляду (їх також називають методами огляду): ексцентричний (рух по спіралі від центра до периферії), концентричний (рух по спіралі від периферії до центру), фронтальний (або лінійний – пересування від однієї межі до іншої). Останній застосовується при огляді значних за площею ділянок місцевості (наприклад, узбережжя річки, ліс, парк, поле, залізничне полотно). Також у науковій літературі згадується про секторний і вузловий методи огляду.

Серед тактичних прийомів, що зазвичай використовуються безпосередньо під час огляду місця події, можна назвати такі: 1) визначення меж огляду; 2) вибір послідовності огляду об'єктів, що знаходяться на місці події; 3) вибір методу огляду місця події; 4) залучення понять до окремих дій під час огляду місця події та звернення їх уваги на виявлені об'єкти; 5) спостереження за поведінкою особи, яка повідомила про виявлення кримінального правопорушення чи є власником приміщення; 6) зіставлення слідів, виявлених на місці події, та отриманих даних з іншими вже відомими у справі доказами [224, с. 227–228].

Враховуючи специфіку кримінального правопорушення, як оптимальний метод огляду можна порекомендувати фронтальний (лінійний). Це пов'язано з тим, що зазвичай небезпечна продукція знаходиться у досить великих за площею приміщеннях (складах, цехах). У такому випадку доцільно також

виокремити вузли, де можуть бути зосереджені сліди кримінального правопорушення, а саме: 1) місця, де знаходиться (зберігалася) небезпечна продукція; 2) місця, де знаходиться сировина для виготовлення небезпечної продукції; 3) місця, де встановлене устаткування, на якому виготовлялася небезпечна сировина чи упаковувалася. З цього приводу варто згадати слова Ганса Гросса. Він писав, що «у момент огляду нам добре відомо, що це за річ, що вона собою являє, де вона знайдена, як лежала та все інше, але скоро все це забувається, якщо ці дані зовсім не записані або, що ще гірше, записані неправильно. З цими речами будуть мати справу інші особи – експерт, прокурор, суддя і захисник, які при їх виявленні не були присутні, і саме для них потрібно їх описати [61, с. 91].

На робочому етапі огляду місця події, пов'язаного з умисним випуском небезпечної продукції, слідчий повинен пам'ятати, що йому необхідно вирішити такі завдання: 1) виявити ознаки, що свідчать про вчинення саме цього злочину; 2) встановити спосіб вчинення злочину; 3) встановити конкретний предмет посягання, його кількість, а також його власника (розповсюджувача); 4) організувати пошук і фіксацію слідів, які можуть вказувати на особу правопорушника чи про спосіб вчинення злочину; 5) встановити осіб, які могли бачити як відбувався злочин; 6) якнайповніше вивчити та зафіксувати в протоколі й додатках до нього обстановку місця події.

Як зауважує О. М. Мусієнко, під час огляду місця події слід обов'язково враховувати специфіку об'єктів, що оглядаються [173, с. 256]. Відповідно до сказаного вище, основними об'єктами огляду будуть виступати: 1) ділянка місцевості чи приміщення; 2) небезпечна продукція чи сировина для її виготовлення; 3) устаткування для виготовлення продукції; 4) елементи упакування продукції (контейнери, тара); 5) засоби, якими продукція транспортувалася; 6) документація. Під час огляду та опису самої небезпечної продукції слід особливу увагу звернути на наявність чи відсутність на ній етикетки, маркування, наявність інформації про дату виготовлення та кінцевий термін споживання. У цьому слідчому може допомогти залучений до огляду

відповідний спеціаліст. Це ж саме стосується і огляду устаткування, на якому виготовлялася небезпечна продукція чи упаковувалася. Необхідно вказати їх серійні номери, інші ідентифікуючі ознаки. Також варто звернути увагу на наявність на частинах такого устаткування залишків небезпечної продукції, пакувального матеріалу.

Під час огляду місця події можуть бути виявлені ветеринарні документи. Це ті документи, які видаються державними інспекторами ветеринарної медицини та підтверджують ветеринарно-санітарний стан харчових продуктів, підконтрольних ветеринарній службі. До них відносяться: міжнародний ветеринарний сертифікат, ветеринарне свідоцтво, ветеринарна картка та довідки, експлуатаційний дозвіл тощо. Вказані та інші документи слідчий повинен зібрати та вилучити, попередньо описавши їх у протоколі. У процесі огляду документів, який по-можливості ретельно проводять як складову огляду місця події, слідчий повинен: 1) з'ясувати загальні дані, що характеризують документ; 2) вказати на його місце виявлення; 3) вказати на те, ким і коли він виданий або виготовлений, кому адресований; 4) який основний зміст документа, від імені кого виконані підписи, які реквізити він має; 5) які факти чи події засвідчені підписами, печатками та штампами; 6) як виконано текст рукопису; 7) чи є візуальні ознаки, що вказують на можливу підробку документа.

Слушну пропозицію висловлює Е.В. Кринична, говорячи про доцільність огляду прилеглої до місця події території [136, с. 120]. На ній можна виявити: небезпечну продукцію; залишки сировини для виготовлення небезпечної продукції та її упакування; предмети та речі, що належать злочинцям тощо.

Заключний етап огляду місця події полягає у підбитті підсумків й оцінці всіх встановлених даних з метою перевірки того, чи всі завдання огляду виконані. З метою контролю рекомендується ще раз оглянути певні місця чи конкретні об'єкти. Це дозволяє ліквідувати виявлені недоліки, які пізніше вже не можна буде виправити. Після оцінки отриманих результатів слідчий приступає до їх фіксації. На цьому етапі він: 1) складає протокол огляду місця

події, плани, схеми; 2) упаковує вилучені з місця події об'єкти; 3) вживає заходів для збереження тих об'єктів, що мають доказове значення, але їх не можливо чи недоцільно вилучати з місця події; 4) ознайомлює зі змістом протоколу огляду його учасників і вживає заходів щодо вирішення заяв, які від них надійшли.

Одним із видів оглядів, необхідність у проведенні яких може виникнути під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції, є огляд документів або речей. Вони можуть бути виявлені як під час огляду, так і під час обшуку. У зв'язку з цим їх огляд може бути складовою відповідної слідчої (розшукової) дії або окремої слідчої (розшукової) дії.

Як свідчить практика, якщо документ буде виявлений на місці події, то алгоритм роботи з ним включає три етапи. На першому етапі виявлений документ слід продемонструвати учасникам слідчої (розшукової) дії безпосередньо в тому місці, де він був виявлений. При цьому ніхто з учасників огляду не повинен контактувати з документом. Після демонстрації виявлений документ необхідно сфотографувати (провести вузлове та детальне фотознімання). На другому етапі необхідно дослідити зовнішні ознаки документа візуально-органолептичним шляхом і вивченням змісту документа. Основна мета такого дослідження – отримати орієнтуючу інформацію та зафіксувати її в протоколі. Всі маніпуляції з документом повинні проводитися слідчим у стерильних рукавичках за допомогою пінцета. Слід використовувати технічні засоби, які не привносять у документ будь-які зміни (джерело світла, криміналістична лупа, мікроскоп тощо). На третьому етапі проводиться вилучення документа та його упакування. Зазвичай документ упаковують у спеціальний конверт чи пакет встановленого зразка. Можливе вирішення питання, наприклад, про вилучення з документа запахових слідів (для цього документ поміщують спочатку в адсорбуючий матеріал, а потім в паперовий конверт).

У ч. 1 ст. 99 КПК України вказано, що документ – це спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості,

які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. До таких документів можуть належати: 1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні); 2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано ВР України; 3) складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; 4) висновки ревізій та акти перевірок [132].

М. А. Погорецький визначення документа, що дається у ч. 1 ст. 99 КПК України, називає визначенням поняття «документа-доказу». Науковець зауважує, що в цьому випадку документ-доказ повинен відповідати вимогам належності і допустимості (ст. 84 КПК України). У документі має бути вказане конкретне джерело відомостей про обставини і факти, що підлягають доказуванню з тим, щоб у випадку необхідності його можна було перевірити процесуальним шляхом. Джерелом доказу документа є автор документа. Документ-доказ має зміст і форму. Зміст документа – це дані, які відображені у документі у відповідній формі. Форма документа – це його зовнішні ознаки, матеріал, з якого він виготовлений за допомогою букв, друкарських знаків, креслень, цифр, малюнків, зображень та іншими способами, що забезпечують однакове розуміння змісту документа колом осіб, для яких він призначений [135, с. 295–296].

У криміналістичній літературі зустрічається визначення як самого поняття «документ», так і «огляд документа». Документ – складний об'єкт, що становить єдність інформації з матеріальним носієм. Інформація, що міститься в документі, фіксується за допомогою штучної мови чи у формі графічних зображень безпосередньо людиною чи з використанням науково-технічних засобів та призначена для передачі у просторі та часі. З точки зору практики розслідування злочинів важлива класифікація документів на документи-письмові докази та документи-речові докази. Документи-письмові докази

містять інформацію про юридичні факти, зафіксовані в їхньому змісті та мають значення для встановлення істини у справі завдяки відомостям, що в них зафіксовані. Документи-речові докази – це документи, що слугували засобом скоєння злочину або зберегли на собі сліди злочинного впливу чи були об'єктом злочинного замаху [130, с. 20, 23].

В. П. Власов розглядав огляд документа як слідчу дію, що проводиться слідчим на підставі і з дотриманням норм кримінально-процесуального закону, що полягає у вивченні документа за допомогою необхідних прийомів і засобів з метою виявлення і фіксації загальних даних документа, а також ознак і особливостей, що можуть свідчити про факт приховування скоєного злочину й обставин, що мають значення для справи [34, с. 11]. Огляд документа – слідча (розшукова) дія, що полягає у вивченні та дослідженні документів з метою виявлення і фіксування ознак, які надають їм значення речових доказів, а також встановлення достовірності документів чи викладених у них фактів [224, с. 236]. І. В. Калініна під оглядом документів розуміє слідчі дію, порядок і правила проведення якої закріплені в КПК, яка проводиться у присутності понятих, результати проведення якої оформлюються у відповідному протоколі, який має силу доказів у справі. Метою проведення огляду документів є безпосереднє вивчення (сприйняття документів), фіксацію і вилучення деяких з них у якості речових або письмових доказів для розслідування або попередження злочинів [106, с. 216, 218].

А. Ф. Волобуєв, розглядаючи злочини у сфері економіки, виділяє такі групи документів, що можуть бути використані як джерела доказів: 1) документи, що визначають структуру, організаційно-правовий статус підприємства і стан фінансового контролю; 2) документи, які свідчать про заняття певним видом підприємницької діяльності; 3) документи бухгалтерського обліку та звітності; 4) документи статистичного обліку та звітності; 5) документи оперативного обліку та звітності; 6) документи автоматизованого робочого місця бухгалтера, економіста, аналітика; 7) банківські документи; 8) касові документи; 9) підроблені (фальсифіковані)

документи; 10) робочі записи посадових осіб і службовців, зміст яких має значення для справи; 11) магнітні (цифрові) носії інформації; 12) електронні копії письмових документів та інша електронна інформація [39, с. 96–98].

Огляд документа здійснюється за загальним порядком і тактичним правилами, що розроблені у криміналістиці. На підготовчому етапі до проведення огляду документів слідчому варто в обов'язковому порядку визначитися з потребою застосування техніко-криміналістичних засобів та потребою залучення відповідного спеціаліста.

На робочому етапі огляду документів слідчий спочатку визначає загальну характеристику документа. Сюди входить з'ясування назви документа, наявності реквізитів, інформації про те, ким і коли він виданий, зовнішнього вигляду документа. Далі слідчий вживає заходів щодо встановлення ознак і особливостей, що можуть свідчити про факт і обставини підробки документа. Для цього вивчається зміст і форма документа, матеріал документа, окремі фрагменти документа, наявні на ньому відбитки печаток, штампів, тексти (як друковані, так і рукописні записи) тощо. Документ слід описати в протоколі так, щоб виключалися сумніви в тому, що саме ці документи і в цьому стані залучені до кримінального провадження. Ознаки документа повинні у достатній мірі його індивідуалізувати. Якщо під час огляду документа були виявлені ознаки матеріальної чи інтелектуальної підробок, то у протоколі їх потрібно описати таким чином, щоб виключити сумніви в тому, що ці ознаки виникли вже після їх огляду.

Під час огляду оригіналів документів не варто ігнорувати чернетки, копії, інші примірники, а також копіювальні папери, які використовувалися під час виготовлення документа. Їх зіставлення з оригіналами дозволить встановити розбіжності у тексті, у наведених даних. Провадити огляд документів доцільно в установі чи місці їх виявлення із залученням відповідного спеціаліста. При цьому не слід обмежуватися технічною стороною огляду. Текст документа аналізують за його логікою, зіставляють з іншими документами й матеріалами справи [180, с. 94].

Досягнення криміналістичної техніки дозволяють слідчому виявляти (діагностувати) наявність матеріальної підробки документів. Дещо інша ситуація з виявленням інтелектуальної підробки. Серед методів виявлення інтелектуальної підробки варто виділити логічний аналіз документів, зіставлення змісту документа із вже відомими та підтвердженими розслідуванням фактами і обставинами, аналіз думки укладача документа або осіб, що мали до нього відношення. Рекомендується піддавати логічному аналізу й зовнішній вигляд документа, вдумливо вивчати всі наявні в документі ознаки, звертати увагу на відсутність або неправильне заповнення їх реквізитів [106, с. 220]. Безумовно, такі дії разом із протоколом огляду ні в якому разі не замінюють призначення у подальшому відповідної судової експертизи.

Документи, які мають відношення до вчинення злочину, пов'язаного з умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, можна, на нашу думку, згрупувати наступним чином: 1) документи, що мають безпосереднє відношення до небезпечної продукції (сертифікат відповідності, сертифікат якості, ветеринарний дозвіл, карантинний дозвіл, державний реєстр або висновок санітарно-гігієнічної експертизи, маркування, інформація про продукт); 2) документи, що мають відношення до господарської діяльності суб'єкта, який випустив на ринок України небезпечну продукцію, та її руху (договір поставки, накладна, довіреність, журнал прийому та видачі тощо).

Щодо першої групи документів, то, як приклад, можна навести положення, що містяться у нормах Законів України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 р. Так, у ст. 15 цього Закону сказано, що інформація про продукцію повинна містити: 1) назву товару, найменування або відтворення знаку для товарів і послуг, за якими вони реалізуються; 2) дані про основні властивості продукції, номінальну кількість (масу, об'єм тощо), умови використання; 3) відомості про вміст шкідливих для здоров'я речовин, які встановлені нормативно-правовими актами, та застереження щодо застосування окремої продукції, якщо такі застереження встановлені нормативно-правовими актами; 4) позначку про наявність у складі продукції генетично модифікованих

організмів; 5) дані про ціну (тариф), умови та правила придбання продукції; 6) дату виготовлення; 7) відомості про умови зберігання; 8) гарантійне зобов'язання виробника (виконавця); 9) правила та умови ефективного та безпечного використання продукції; 10) строк придатності (строк служби) товару (наслідків роботи), відомості про необхідні дії споживача після її закінчення, а також про можливі наслідки в разі невиконання цих дій; 11) найменування та місцезнаходження виробника (виконавця, продавця) і підприємства, яке здійснює його функції щодо прийняття претензій від споживача, а також проводить ремонт і технічне обслуговування [193].

Огляд речей, що мають відношення до умисного випуску на ринок України небезпечної продукції, починається з вивчення їх загального вигляду. У ході огляду з'ясовується та фіксується в протоколі: місце розташування речі; її назву та кількість; призначення речі, а в разі потреби – правила користування нею; зовнішній вигляд (маркування, фабричні етикетки); форму і розмір; матеріал, з якого виготовлено річ; особливості речі (її колір, подряпини, тріщини, потертості); дефекти речі; упакування та виробника; ознаки, що вказують на зв'язок речі з розслідуваною подією. Огляд речі може супроводжуватися фото- чи відеофіксацією (вузлову та детальну зйомку) самого процесу огляду, а також виявлених ознак та властивостей, що мають вагомe значення для розслідування. З метою запобігання помилок при описі речей у протоколі огляду, необхідно користуватися загальноприйнятою термінологією, а у випадках, коли певні елементи важко визначити чи описати – звернутися до довідкової літератури чи за допомогою до спеціаліста.

Як зазначають Є. В. Жилін та С. О. Сафронов, типовими помилками під час проведення огляду речей є: 1) складання непередбачених КПК України процесуальних документів щодо факту виявлення та вилучення речей; 2) проведення огляду речей без понятих або їх залучення без перевірки відомостей про особу, що виключає можливість допиту таких понятих в суді; 3) недостатній опис речей (особливо електронних носіїв інформації, багатосторінкових паперових текстів); 4) неправильне або неповне зазначення

у протоколі огляду ознак-критеріїв, за якими ці речі можуть бути ототожені в подальшому; 5) незастосування додаткових засобів фіксації [86, с. 74–75]. Про ці недоліки слідчому варто пам'ятати та уникати їх під час огляду речей і документів.

Під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції зазвичай у першу чергу виникає необхідність оглянути безпосередньо виявлену продукцію, а також устаткування, на якому вона виготовлялася чи пакувалася. Особлива увага, на нашу думку, під час такого огляду повинна приділятися фіксації маркування вказаних речей та етикеток на них.

У ст. 39 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчової продукції» визначаються вимоги до маркування харчових продуктів. Там вказано, що усі харчові продукти, що перебувають в обігу на території України, повинні маркуватися державною мовою. Поряд із цим текстом може розміщуватися його переклад іншими мовами. У маркуванні можуть бути зазначені певні речовини та їх кількість без зазначення властивостей, які харчовий продукт має завдяки цим речовинам. У маркуванні повинна бути інформація про вміст генно-модифікованих організмів (якщо їх частка в продукті перевищує 0,9 %) [198]. Всю цю інформацію необхідно відобразити у протоколі огляду.

Ст. 234 КПК України уповноважує слідчого (прокурора) під час розслідування кримінальних проваджень з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знарядь кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб проводити обшук [132].

Досліджуючи питання ефективності проведення обшуку, І. Л. Бедняков вказує, що основним пізнавальним прийомом, який визначає зміст цієї слідчої дії, є спостереження, під яким розуміють цілеспрямоване сприйняття предметів і явищ навколишнього світу. Під час здійснення пошукових заходів слідчий, спостерігаючи обшукуваний об'єкт, в першу чергу акцентує свою увагу на

пошуку та виявленні речей (документів), що його цікавлять. При цьому слідчий сприймає й обстановку обшукуваного об'єкта, поведінку осіб, у яких проводиться обшук та які присутні. Іншим прийомом, що використовується під час обшуку, є опис, оскільки вимога опису ходу та результатів обшуку прямо закріплюється в законодавстві (КПК). Поряд зі спостереженням та описом слідчий використовує під час обшуку метод опитування та порівняння [10, с. 14–15].

У криміналістичній літературі вказується на те, що обшук від інших слідчих (розшукових) дій відрізняється своїм примусовим та пошуковим характером.

Стосовно примусового характеру проведення обшуку, то, як вказує О. Бишевець, мова йдеться про застосування кримінально-процесуального примусу, тобто сукупності передбачених чинним КПК України заходів, які спрямовані на забезпечення виконання обов'язків учасниками кримінального провадження та реалізацію завдань судочинства. Примусовий характер обшуку полягає в тому, що слідчий незалежно від згоди обшукуваного буде проводити обстеження належних йому приміщень та речей. Під час цього слідчий має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо обшукуваний відмовляється їх відкрити. Варто погодитися з думкою автора про те, що примус при проведенні обшуку буде ефективним та не викличе в обшукуваного негативних поведінкових та психоемоційних реакцій, якщо при його реалізації слідчий враховуватиме психологічні засади його здійснення, а саме: 1) примус має застосовуватися виключно у випадках протидії слідчому з боку обшукуваного. Добровільне виконання обшукуваним обов'язку видати об'єкти, які цікавлять слідство, виключає примус. У зв'язку з цим слідчий перед початком обшуку повинен переконати обшукуваного співпрацювати з ним. Якщо ж цього навіть не спробувати зробити й одразу ж перейти до обшуку, то це викличе зворотну негативну реакцію з боку обшукуваного; 2) примус не повинен здійснюватися через приниження особистості обшукуваного та демонстрацію неповаги до його майна. Така поведінка слідчого призведе до

небажання обшукуваного співпрацювати зі слідчим і, як наслідок, встановлення психологічного контакту буде неможливим; 3) реалізація заходів примусу має здійснюватися таким чином, щоб забезпечити збереження майна обшукуваного, оскільки необережне поводження з ним може викликати в обшукуваного негативні емоції та неповагу до слідчого і небажання допомагати йому [16, с. 126].

Пошуковий характер обшуку полягає в тому, що слідчий, намагаючись відшукати матеріалізовану інформацію, яка стосується події злочину, не має вичерпної інформації про річ (документ), що знаходиться в розшуку та її місцезнаходження. Така ситуація призводить інколи до того, що слідчий, проводячи обшук у тому чи іншому місці, не отримує бажаного результату – нічого не виявляє взагалі.

Підставою для прийняття рішення слідчим провести обшук є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети її проведення – виявити та зафіксувати відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення. Такі відомості під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції можуть міститися у заявах і повідомленнях осіб, їхніх показаннях, протоколах слідчих (розшукових) дій, матеріалах зібраних під час проведення оперативно-розшукових заходів. Відповідно до вимог ч. 2 ст. 234 КПК України, обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді. Така ухвала може бути отримана за наявності відповідного клопотання слідчого (прокурора). У клопотанні обов'язково вказується перелік речей, документів або осіб, які планується відшукати [132].

Під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції зазвичай об'єктами обшуку будуть торгівельні точки (магазини, малі архітектурні форми) місця зберігання чи виробництва небезпечної продукції (склади, ангари, цехи, гаражі, житлові приміщення тощо). Що ж до предметів, які шукають, то ними, у першу чергу, виступатиме небезпечна продукція, документи, а також обладнання, на якому вона виготовлялася чи пакувалася.

Ефективність проведення обшуку багато в чому залежить від підготовки до його проведення. До основних елементів підготовчого етапу можна віднести: 1) вивчення матеріалів кримінального провадження; 2) збір орієнтовної інформації; 3) аналіз та оцінка зібраної інформації; 4) визначення кола учасників обшуку; 5) визначення необхідних науково-технічних засобів, а також транспортних засобів; 6) планування обшуку. Вивчення матеріалів кримінального провадження дає можливість визначити наявність достатніх підстав для проведення обшуку та про можливі об'єкти обшуку. Збір орієнтовної інформації відбувається за трьома основними напрямками: про особу обшукуваного; про місце проведення обшуку та про речі (документи), які шукають. Стосовно речей (документів) потрібно отримати відомості про: назву речі (документа) і її призначення, форму, розмір, колір, матеріал; індивідуальні ознаки та приблизну кількість. Збираючи інформацію про місце проведення обшуку, слідчий (прокурор) повинен встановити: а) його точну адресу; б) тип споруди (приміщення) та її призначення й особливості; в) можливі шляхи підходу та відходу; г) внутрішнє планування, кількість поверхів, вікон, дверей; д) наявність підсобних приміщень, балконів, підвалів, горищ; е) наявність меблів, механізмів; є) кількість осіб, які там проживають чи працюють; ж) режим роботи [209, с. 79–80]. При вирішенні питання про коло учасників обшуку, необхідно визначитися з потребою залучити до його проведення відповідного спеціаліста (товарознавця, працівника держсанслужби тощо).

На нашу думку, під час робочого етапу проведення обшуку, пов'язаного з виявленням речей та документів, що мають відношення до умисного випуску на ринок України небезпечної продукції, ефективним буде застосування тактичних прийомів, запропонованих А. Ф. Волобуєвим та О. Ф. Федоровою. Вони виокремлюють такі тактичні прийоми: 1) аналіз ознак і властивостей об'єктів пошуку. Прийом полягає у визначенні (чи припущенні) зовнішнього вигляду, розміру, форми, ваги, кольору та запаху предметів, що розшукуються. Важливе значення має розчленування об'єкта й переховування його частинами; 2) аналіз структури об'єкта, де буде проводитися обшук, обстановка окремих приміщень

з метою виявлення місць приховування предметів пошуку. Прийом полягає у визначенні окремих частин, наприклад, будинку, де можуть перебувати розшукувані об'єкти (це можуть бути житлові приміщення, підвал, гараж, горище тощо); 3) висунення версій про можливе місцезнаходження об'єктів пошуку з урахуванням рис особистості людини, яка обшукується. Прийом ґрунтується на психологічному положенні про те, що людина, яка прагне щось сховати від інших людей, використовує для цього ті об'єкти, які мають певні «корисні» для переховування властивості, про які більшість людей не знає; 4) зіставлення виявлених об'єктів з ознаками тих, що шукають. Прийом спрямований на виявлення об'єктів, які підлягають вилученню, замаскованих під некримінальні об'єкти або такі, що зберігаються серед них; 5) аналіз обстановки місця обшуку з метою виявлення невідповідностей в окремих елементах обстановки, що вказують на обладнання у них тайників. Прийом полягає у акцентуванні уваги на ознаках і властивостях окремих об'єктів, які є нелогічними для цієї ситуації; 6) спостереження за поведінкою особи, яку обшукують. Прийом базується на знанні психології поведінки особи, яку обшукують, і має на меті одержання інформації про можливе місцезнаходження схованих об'єктів на основі виявлення довільних реакцій людини на певні подразники. Основою цього тактичного прийому є «словесна розвідка» – залучення обшукуваної особи до спілкування під час обшуку [40, с. 13–14].

Крім того, позитивний результат під час пошуку речей та документів можуть дати такі тактичні прийоми як послідовне та вибіркоче, а також паралельне й послідовне обстеження. Під час вибіркового обстеження перевіряються місця ймовірного приховування розшукуваних об'єктів. Якщо вибіркочий пошук не дає позитивних результатів, то доцільно перейти до послідовної перевірки всіх об'єктів з обов'язковим їх обліком. Паралельне обстеження доцільне під час обшуку у великих (просторих) приміщеннях або на ділянках місцевості. В іншому випадку доцільно проводити зустрічне обстеження – одна особа, яка проводить обшук, рухається праворуч від входу в

приміщення, а інша – ліворуч. Зустрівшись, вони оглядають центр приміщення [141, с. 326–327].

Основним завданням, що постає перед слідчим під час проведення обшуку під час розслідування злочину, пов'язаного з умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, є відшукати та вилучити докази. Для виконання цього завдання при проведенні обшуку виявляють та вилучають: бланки документів (як чисті, так і повністю чи частково оформлені); прибутково-видаткові, бухгалтерські документи; печатки і штампи; договори та контракти; гроші та інші цінності; продукція; пакувальний матеріал; комп'ютерна техніка.

Обшук, як зазначає С. С. Кулик, повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення його мети. За рішенням слідчого (прокурора) може бути проведено обшук осіб, які перебувають у приміщенні, де проводиться обшук, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження [142, с. 238–239]. Також, на нашу думку, необхідно враховувати, що частина небезпечної продукції може знаходитися поза межами обшукуваного приміщення. Наприклад, проводиться обшук на складі, а біля нього, на стоянці, стоять транспортні засоби, завантажені такою продукцією. Слідчий (прокурор) повинен враховувати таку ситуацію і вказувати необхідну інформацію про це в клопотання, щоб вона в подальшому відображалася в ухвалі і була можливість провести обшук і в цих транспортних засобах.

Як особливість проведення обшуку, пов'язаного з умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, можна назвати те, що фактично саму небезпечну продукцію та обладнання, на якому вона виготовлялася та пакувалася, виявити не досить важко (оскільки вони габаритні, а облаштування великих тайників досить складна процедура). Труднощі можуть виникати під час пошуку документів. У будь-якому випадку при виявленні об'єктів, які шукають слідчому рекомендується звернути на цей факт увагу понятих, вказати

на індивідуальні особливості виявлених речей чи документів та запитати у обшукуваної особи про їх походження та приналежність.

Речі та документи, що мають відношення до кримінального провадження, пов'язаного з умисним випуском небезпечної продукції, можуть бути здобуті слідчим шляхом отримання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів. Хоч це процесуальна, а не слідча (розшукова) дія, у практичній діяльності вона отримала широке використання. Тимчасовий доступ до речей і документів – це захід забезпечення кримінального провадження, що полягає в зобов'язанні особи, у володінні якої знаходяться речі й документи, надати стороні кримінального провадження можливість ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку) [50, с. 293]. О. М. Гумін підстави для тимчасового доступу до речей і документів класифікує за такими видами: 1) юридичні підстави; 2) фактичні підстави (загальні, спеціальні та додаткові) [67, с. 138]. Як вказує О. В. Хрущ, інститут тимчасового доступу до речей і документів містить досить схожі поняття та процесуальні дії, які притаманні інституту виїмки, що відігравав значну роль під час проведення досудового розслідування за КПК України 1960 р. [250, с. 271]. Особі, у якої хочуть отримати тимчасовий доступ, надається копія ухвали слідчого судді, а в разі вилучення певних речей і документів складається опис, який вручається власнику, а хід і результати тимчасового доступу фіксуються слідчим у протоколі відповідно до вимог ст.ст. 104–107 КПК України.

3.2 Особливості тактики проведення вербальних слідчих (розшукових) дій

Вивчення матеріалів судово-слідчої практики дозволяє зробити висновок про те, що допит є найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться під час розслідування будь-якого злочину. Це підтверджують і

результати проведеного нами анкетування. На питання з приводу того, яку слідчу (розшукову) дію найдоцільніше проводити після огляду місця події, 54 % (145 осіб) опитаних відповіли, що це повинен бути допит [див. Додаток В].

Під час проведення допиту у кримінальних провадженнях, у тому числі й пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, слідчі допускають тактичні помилки, іноді досить суттєві в плані втрати доказової інформації. Це, в першу чергу, можна пояснити тим, що практичні працівники часто ігнорують тактичні рекомендації, розроблені наукою криміналістикою, не готуються до проведення цієї слідчої (розшукової) дії та намагаються досягти її цілей експромтом, сподіваючись на свій досвід і необізнаність допитуваного у процесуальних питаннях. Зрозуміло, що такий підхід позитивно не впливає на процес розслідування, а навпаки, уповільнює його, викликає необхідність проведення додаткових допитів, що призводить до невдоволення зі сторони допитуваного, виникнення конфліктних ситуацій, втрати частини доказової інформації.

Під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції допит має ключове значення, оскільки його можна з впевненістю назвати підставою (основою) для прийняття слідчим рішення про проведення в подальшому інших слідчих (розшукових) дій (наприклад, пред'явлення для впізнання, обшуку, одночасного допиту, слідчого експерименту).

Законодавець визначає, що допит – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати (ч. 1 ст. 224 КПК України). Відомості, які надаються допитуваною особою в усній чи письмовій формі під час допиту щодо відомих їй обставин у кримінальному провадженні, які мають значення для цього кримінального провадження, називають показаннями (ч. 1 ст. 95 КПК України) [132]. В. П. Бахін і В. К. Весельський відзначають, що допит є слідчою дією, якій відводиться близько 85 % усієї діяльності слідчого під час розслідування [8, с. 4]. Не вдаючись до детального розгляду процесуального порядку проведення допиту, який досить ґрунтовно

досліджений науковцями, хочемо зупинитися на тактиці його проведення з огляду на досліджуваний злочин.

Для концептуальних положень тактики допиту, як справедливо зазначає В. К. Весельський, визначальними є: 1) процесуальна процедура допиту; 2) облік ситуацій, в яких проводиться допит; 3) характеристика особистості допитуваного, включаючи подання про займану ним позицію та можливу лінію поведінки на допиті [31, с. 156]. Як і проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії, допит умовно можна розділити на три етапи – підготовчий, робочий і заключний. Саме підготовчий етап має важливе значення для отримання повних і достовірних показань. До нього входять такі заходи: 1) вивчення матеріалів кримінального провадження; 2) визначення кола осіб, яких необхідно допитати; 3) визначення послідовності їх допиту; 4) збір відомостей про особу допитуваного; 5) визначення місця, часу, режиму допиту та способу виклику особи на допит; 6) моделювання ситуації, що може скластися під час допиту; 7) вибір способу встановлення комунікативного контакту; 8) визначення переліку запитань, які необхідно з'ясувати у допитуваного; 9) підбір речових доказів та інших матеріалів, які доцільно пред'явити допитуваному; 10) з'ясування питання про необхідність залучення до проведення допиту інших осіб (наприклад, ще одного слідчого, оперативного працівника, спеціаліста, захисника, перекладача тощо); 11) з'ясування необхідності застосування технічних засобів фіксування.

Наведені заходи взаємопов'язані між собою та мають важливе значення для досягнення мети допиту. Наприклад, вивчення матеріалів кримінального провадження допомагає слідчому визначити перелік осіб, яких необхідно допитати, та доцільну послідовність їх допиту. Збір відомостей про особу допитуваного дозволяє в подальшому встановити з нею комунікативний контакт. Моделювання ходу допиту дає можливість спрогнозувати поведінку допитуваного та визначити необхідність застосування технічних засобів фіксації чи потребу пред'явити ті чи інші докази. На думку Є. В. Пряхіна, вони забезпечують можливість застосування вже на робочому етапі загальних

тактичних прийомів допиту, якими є: 1) встановлення комунікативного контакту; 2) «вільна розповідь»; 3) постановка запитань; 4) пред'явлення доказів; 5) актуалізація забутого в пам'яті [209, с. 44]. Варто зауважити, що заходи підготовчого етапу допиту в більшій мірі можна назвати організаційними. Як вказував Р. С. Белкін, організація проведення слідчої дії є комплексом заходів, що забезпечують вибір і застосування в конкретній слідчій ситуації найбільш ефективних і доцільних техніко-криміналістичних і тактичних засобів і прийомів для досягнення цілей даної слідчої дії [13, с. 451].

Готуючись до проведення допиту, слідчий повинен пам'ятати про те, що ст. 91 КПК України до обставин, які підлягають доказуванню, відносить: подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); винність особи, мотиви і мету вчинення кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [132]. Саме вони, а також специфіка кримінального правопорушення, пов'язаного з умисним випуском в обіг на ринку України небезпечної продукції, будуть визначати перелік тих запитань, які, відповідно до процесуального статусу, повинен поставити слідчий особі під час допиту.

Б. В. Якимчук для встановлення комунікативного контакту, який він називає психологічним, з допитуваною особою пропонує використовувати такі тактичні прийоми: 1) уточнення даних анкетно-біографічного характеру; 2) демонстрація обізнаності слідчого про обставини життя допитуваного, його потреби та інтереси; 3) сповіщення про цілі допиту, переконання у невідворотності покарання винних за вчинення злочину; 4) роз'яснення значення щирого каяття та інших пом'якшуючих обставин, аналіз перспектив ситуації, використання позитивної оцінки окремих якостей особи; 5) роз'яснення можливостей повідомлення правдивих показань; 6) переконання в необхідності надання допомоги органам розслідування; 7) роз'яснення сутності та суспільної небезпеки вчиненого злочину, надання можливості ознайомитися з документами і речовими доказами [273, с. 196]. Вказані тактичні прийоми слідчий може використовувати як окремо, так і у формі тактичних

комбінацій. Крім того, слід пам'ятати, що в першу чергу їх варто застосовувати до тих осіб, які з різних причин приховують певні показання чи повідомляють неправду.

Говорячи про встановлення комунікаційного (психологічного) контакту між слідчим і допитуваним, доцільно згадати, що криміналістична наука при розробці тактичних прийомів налагодження такого контакту використовує досягнення науки психології. У психологічному сенсі розвиток контакту між особами має три стадії: 1) взаємне оцінювання; 2) взаємна зацікавленість; 3) уособлення в діалозі [51, с. 81]. Відповідно до цього, на кожній із цих стадій можливе існування двох слідчих ситуацій – особа бажає надавати інформацію та особу примушують до надання інформації. У зв'язку з цим, для успішного налагодження контакту з допитуваним доцільно використовувати: 1) систему тактичних прийомів, спрямованих на позитивне оцінювання процесу спілкування зі слідчим з метою формування у особи позитивного враження про слідчого; 2) систему тактичних прийомів, спрямованих на ініціацію інтересу до спілкування під час допиту та до його результатів; 3) систему тактичних прийомів, спрямованих на уособлення особи в діалозі зі слідчим.

В. М. Стратонов дещо по-іншому описує етапи встановлення психологічного контакту: а) формування уяви про можливість і бажання контакту; б) накопичення співпадаючих інтересів, створення «зон згоди», формування позитивно-емоційного фону; в) демонстративне прийняття якостей, про наявність яких заявляє співрозмовник, демонстрація зацікавленості співрозмовника не тільки темою, але й особою, визнання у особи позитивних якостей, викликання почуття «незавершеності» спілкування; г) уточнення психічного портрету співрозмовника, його виявлення через визначення негативних якостей; д) взаємна адаптація, формування готовності зрозуміти співрозмовника за рахунок своїх внутрішніх змін; е) організація системи відносин, сумісні узгоджені дії, підстави для довіри [230, с. 294–295].

Варто погодитися з позицією О. П. Ващука, який обстоює думку про те, що будь-якій слідчій (розшуковій) дії повинна передувати бесіда слідчого з учасниками на різні теми, тактичною метою якої є встановлення психологічного контакту, виявлення та вивчення буденної поведінки, особливостей вербальної та невербальної комунікації, емоційних проявів при розмовах на буденні теми, що не стосуються безпосереднього предмета та мети слідчої (розшукової) дії. Тривалість і тематика таких бесід визначаються суто індивідуально і залежать від наступних факторів: кримінального провадження; виду слідчої (розшукової) дії; мети її проведення; предмета дослідження; кола учасників; ступеня інтелектуального розвитку слідчого та учасника слідчої (розшукової) дії; емоційного стану слідчого та учасника слідчої (розшукової) дії; процесуального стану учасника слідчої (розшукової) дії та його відношення до злочину [26, с. 295–296].

Як свідчить практика, до проведення допиту зараз слідчий все частіше починає залучати спеціалістів різних галузей знань. На думку М. П. Яблокова, багато важливих слідів, речові докази, обставини, що мають значення для розслідування злочину і для профілактичної роботи, виявляються у тих випадках, коли спеціаліст бере особисту участь у слідчій дії [271, с. 212]. В. Яремчук переконаний, що залучення спеціаліста до проведення допиту може допомогти слідчому в: 1) установленні психологічного контакту; 2) реалізації окремих тактичних прийомів (наприклад, постановці запитань, пред'явленні доказів); 3) формулюванні запитань про інформацію, що його цікавить; 4) роз'ясненні суті відповіді допитуваного [274, с. 41]. Доцільно також додати, що відповідно до ст. 71 КПК України спеціаліст може надавати консультації під час досудового розслідування, а також залучатися для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, звуко- чи відеозапису) [132]. Щодо залучення спеціаліста варто навести і протилежну точку зору. Т. Д. Телегіна вважає, що надання допомоги спеціаліста під час допиту доцільне до чи після його проведення. Таку думку вона обґрунтовує наступним чином: а) присутність третьої особи під час бесіди не сприяє встановленню психологічного контакту

між слідчим та допитуваним; б) присутність на допиті «живої енциклопедії» принижує знання слідчого в очах допитуваної особи; в) для слідчого недоцільно під час допиту з'ясовувати інформацію, що надходить одночасно з двох джерел [234, с. 112].

В. В. Печерський указує, що у криміналістичній тактиці досить давно існують розробки, спрямовані на оптимізацію допиту. Однією з таких розробок він називає алгоритм допиту та наводить дві точки зору з цього приводу. Автори першої з них переконані в тому, що алгоритм може бути побудований таким чином, що може підходити для допиту свідків, потерпілих і підозрюваних. Другі переконані, що алгоритм є системою раціональних та послідовних дій, виконання яких у процесуальних формах тягне за собою отримання прогнозованого позитивного результату [191, с. 37–38, 43]. На нашу думку, ці дві позиції доповнюють одна одну та їх можна використати для побудови типових програм допиту по кожному окремому виду кримінального правопорушення.

Після того, як особа з'явилася на допит, слідчому доцільно діяти наступним чином: 1) представитися та повідомити про ціль виклику; 2) перевірити особу допитуваного; 3) роз'яснити процесуальні права та обов'язки, ст. 63 Конституції України, попередити в разі необхідності про кримінальну відповідальність; 4) встановити усі необхідні біографічні дані; 5) зробити прогноз ситуації, яка складеться у разі продовження допиту (буде вона конфліктною чи безконфліктною).

Як зазначає І. П. Пономарьов, прогноз ситуації в першу чергу пов'язаний із з'ясуванням «інформаційного стану» допитуваного: 1) допитуваний володіє потрібною інформацією, може і бажає об'єктивно і повно передати її слідчому; 2) допитуваний володіє потрібною інформацією, бажає об'єктивно і повно передати її слідчому, але міг сприйняти її з ненавмисними викривленнями чи частково забув; 3) допитуваний володіє потрібною інформацією, але навмисно приховує чи спотворює її; 4) особа володіє потрібною інформацією, але слідчий помилково вважає, що

допитуваний навмисно її приховує. Перший інформаційний стан обумовлює безконфліктний допит, другий – конфлікт «без суворого суперництва», а два останні призводять до суворо конфліктної ситуації [192, с. 90–91].

Потім відбувається перехід до стадії «вільної розповіді». Вона, як зазначає Є. В. Пряхін, дає можливість слідчому скласти власну думку про особу допитуваного, виявити ступінь поінформованості про обставини справи, отримати уявлення про правдивість показань та щирість допитуваного, дізнатися про факти, що не були відомі слідчому [209, с. 46]. Для цього необхідно поставити питання у найзагальнішій формі з таким розрахунком, щоб дати допитуваному можливість вільно, без будь-якого впливу зі сторони слідчого, викласти все, що йому відомо по справі, і все, що він вважає за доцільне повідомити від час допиту. З врахуванням специфіки розглядуваного нами злочину, таке питання може звучати наступним чином: «Звідки у Вас з'явилася ця продукція?», «За яких обставин до Вас потрапила продукція?», «Що можете сказати про перевірку господарської діяльності Вашого підприємства та її результати?» тощо. Вислуховуючи вільну розповідь, слідчий фіксує її не тільки в пам'яті, але й записує у протокол, а якщо не встигає – робить записи прізвищ, дат, фактів, цифрових даних у блокноті. Використовуючи цей тактичний прийом, слідчий повинен уважно слухати вільну розповідь особи, оперативно оцінювати його показання, ініціювати та підтримувати активність допитуваного.

Закінчивши фіксацію вільної розповіді у протоколі, слідчий переходить до стадії детального допиту (постановки запитань). Це пов'язано з тим, що розповідь допитуваного не завжди містить достатню, точну і повну інформацію про подію, що цікавить слідчого. Варто зазначити, що слідчий може і не скористатися тактичним прийомом «вільна розповідь», оскільки, наприклад, допитувана особа заявить, що їй немає чого розповісти, а якщо слідчий хоче щось дізнатися – нехай ставить запитання сам. Саме в цій ситуації і стане в нагоді один із підготовчих заходів – визначення переліку запитань, що слід з'ясувати у допитуваного. На цьому етапі перед слідчим постає ряд завдань:

1) заповнити пробіли у вільній розповіді допитуваного; 2) уточнити невизначені чи неточні висловлювання допитуваного; 3) отримати контрольні дані для оцінки та перевірки показань допитуваного; 4) викрити в дачі неправдивих показань і отримати правдиві.

Ці завдання слідчий виконує, зазвичай, ставлячи допитуваній особі у певній послідовності запитання різних видів. Досліджуючи тактику постановки запитань під час допиту потерпілому та свідку, В. О. Образцов та С. М. Богомолова виокремлюють основні, додаткові, початкові, проміжні, завершальні, уточнюючі, конкретизуючі, нагадуючі, деталізуючі, викривальні та контрольні питання. Науковці зауважують, що питання слідчого повинні бути адресними, лаконічними, конкретними та пропонують дотримуватися наступних правил: 1) застосовувати нейтральні запитання замість навідних (наприклад, яким чином був запакований, куплений Вами продукт); 2) уникати запитань у негативній формі (наприклад, «не могли б Ви пригадати, коли...»); 3) уникати питань з підпитаннями (наприклад, «чи не запам'ятали Ви його зовнішність? Чи були в нього шрами, татуювання, прикраси, золоті зуби?»); 4) уникати граматично складних запитань; 5) уникати професійного сленгу чи жаргонізмів; 6) використовувати відкриті та закриті запитання. Закриті запитання передбачають коротку, однозначну відповідь, а відкриті – дозволяють отримати ґрунтовну відповідь, не обмежену рамками (наприклад, «якого кольору був куплений Вами продукт?» (закрите запитання, що передбачає конкретну відповідь – синього, червоного тощо); «опишіть товар, який Ви купили, детальніше» (відкрите запитання) [179, с. 49–54].

Досліджуючи питання актуалізації в пам'яті людини ідеальних слідів, Д. В. Затенацький пропонує використовувати таку найбільш типову систему тактичних прийомів, яка вдало вказує на раціональний шлях її використання: 1) постановка нагадувальних запитань; 2) пред'явлення (показ) речових та письмових доказів; 3) демонстрація стимульного матеріалу; 4) демонстрація інших предметів, об'єктів, не пов'язаних зі злочином; 5) використання зображувальних можливостей допитуваного; 6) допит на місці події (місці

вчинення злочину); 7) оголошення (ознайомлення) показань інших осіб; 8) оголошення результатів проведення інших слідчих дій [98, с. 134].

Розслідуючи злочини, пов'язані з умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, слідчий стикається з потребою допитувати як потерпілого, так і свідків з підозрюваним. Під час допиту потерпілого він може поставити такі основні запитання: 1) за яких обставин була придбана продукція (коли, де, в кого, за скільки)?; 2) чи є документи, що підтверджують факт купівлі-продажу?; 3) хто ще був присутній під час купівлі продукції?; 4) яким чином було встановлено, що продукція небезпечна?; 5) яка шкода була спричинена внаслідок використання (вживання) такої продукції? [238, с. 149].

З огляду на досліджуваний нами злочин, свідків можна згрупувати у групи: 1) ті, що безпосередньо сприймали подію злочину; 2) ті, що не мають відношення до злочину, але своїми діями несвідомо впливали на його вчинення; 3) ті, що можуть повідомити інформацію, яка безпосереднього відношення до події злочину не має.

Під час проведення допиту свідків першої групи у кримінальних провадженнях щодо випуску на ринок небезпечної продукції, до типових запитань можна віднести наступні: 1) яким чином (від кого) Ви дізналися про вчинення злочину?; 2) за яких обставин Ви потрапили на місце події?; 3) хто ще був на місці події, кого з них Ви знаєте (вказіть про них дані, або опишіть невідомих)?; 4) уточніть час, коли відбувалася подія, за якою Ви спостерігали?; 5) опишіть дії кожного з присутніх на місці події?; 6) де Ви перебували в цей час (в якому місці та на якій відстані), що робили?

Допитуючи свідків другої групи, слідчий може поставити такі запитання: 1) з якого часу працює на підприємстві та що входить у його обов'язки?; 2) яку продукцію (сировину), коли саме, від кого та кому перевозив?; 3) що зберігається на складі, який він охороняє, хто є його власником?; 4) що йому відомо про безпечність продукції та від кого?; 5) за яких обставин потерпіла особа придбала небезпечну продукцію?

Допит підозрюваного може відбуватися як у конфліктній, так і безконфліктній ситуаціях. У першому випадку доцільно у допитуваного з'ясувати питання загального характеру, вислухати та зафіксувати його версію події, а через деякий час провести додатковий допит. Тому слідчому варто скористатися такими тактичними комбінаціями як «встановлення участі (причетності)» та «усвідомлення протиправності діяння». Типовими питаннями можуть бути такі: 1) з якого часу та на якій посаді працює особа на підприємстві?; 2) за яку ділянку роботи вона відповідає та що входить у її посадові обов'язки?; 3) продукцію якого характеру вони виготовляють (реалізують)?; 4) хто постачає цю продукцію, де закуповувалася сировина для її виготовлення?; 5) який обсяг продукції був виготовлений (проданий), за який період часу, на яку суму?; 6) в яких документах відображаються операції щодо цієї продукції?; 7) які стандарти (вимоги) ставляться до цієї продукції?; 8) чи відомо, що продукція небезпечна?; 9) чи проводились перевірки, коли і ким щодо якості продукції, її відповідності встановленим нормам і стандартам?

У будь-якому випадку слідчому потрібно детально підготуватися до проведення допиту підозрюваного. На це у нього в розпорядженні є досить часу, оскільки за вимогами КПК України особа переходить у статус підозрюваного лише у випадках, коли їй повідомлено про підозру чи було затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення.

Конфліктний характер допиту може бути обумовлений: 1) відмовою допитуваного давати показання; 2) даванням завідомо неправдивих показань; 3) зміною раніше даних показань чи відмовою від них. Основними тактичними завданнями у конфліктній ситуації допиту Т. П. Матюшкова називає: подолання конфлікту з допитуваною особою; зміна конфліктного характеру допиту на безконфліктний; перехід до діалогу між тим, хто допитує, і допитуваним. З метою успішного вирішення цих завдань науковець пропонує слідчому концентрувати свою увагу не на особистості допитуваного, а на причинах і предметі конфлікту. Для цього потрібно: 1) уважно спостерігати за поведінкою і станом допитуваного; 2) стійко та спокійно сприймати будь-які його напади;

3) контролювати емоції допитуваного; 4) контролювати власні емоції та блокувати внутрішнє бажання перейти в тотальний наступ з метою отримати перемогу будь-якою ціною; 5) застосовувати прийоми встановлення довіри, психологічного контакту, активного вислуховування; 6) тримати ініціативу спілкування; 7) спростовувати аргументи в іншій послідовності, ніж викладені особою, починаючи з незначних за силою аргументів; 8) лишати допитуваному шляхи до «відступу». При формулюванні та постановці запитань у конфліктних ситуаціях допиту варто: завчасно продумати послідовність з'ясування запитань, щоб одне логічно витікало з іншого, а весь допит мав ясну логічну структуру; ставити запитання в такій формі, щоб допитуваний не міг здогадатися про його оцінку та мету, та водночас чітко і ясно, щоб допитуваний зміг їх розуміти та правильно відповісти; уникати постановки передбачуваних допитуваним питань, на які він міг завчасно підготувати та продумати відповідь [188, с. 96–97].

Практика свідчить, що під час проведення допиту слідчий доволі часто вдається до пред'явлення допитуваній особі різноманітних речей, документів (в т.ч. інших протоколів, висновків експерта). Однак, з цього приводу нічого не говориться у ст. 224 КПК України, яка встановлює процесуальні вимоги до проведення допиту. З метою вдосконалення кримінального процесуального законодавства, пропонуємо внести наступні зміни у вказану статтю: 1) ч. 1 викласти у наступній редакції: «Допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати. Така особа допитується окремо, без присутності інших осіб, окрім тих випадків, коли відповідно до закону участь інших осіб є обов'язковою»; 2) доповнити ч. 6-1 наступним змістом: «Особа, яка проводить допит, має право пред'являти допитуваній особі речі та документи, що були зібрані під час розслідування та стосуються обставин, які підлягають доказуванню».

Під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис (ч. 5 ст. 224 КПК України). Крім того, якщо за допомогою технічних

засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому випадку у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носій інформації, який додається до нього (ч. 3 ст. 104 КПК України) [132]. У криміналістичній літературі застосування відеозапису під час проведення допиту чи інших слідчих (розшукових) дій дозволяє у повному обсязі зафіксувати вербальну та невербальну інформацію, що утворюється в ході її проведення. Крім того, це:

- справляє дисциплінуюче враження на допитуваних, особливо в ситуації відмови від давання показань, грубої поведінки допитуваного, провокації ним відкритого конфлікту, висловлювання погроз чи образ на адресу слідчого чи інших учасників слідчої (розшукової) дії;
- дозволяє визначити ступінь впевненості допитуваного у своїх показаннях;
- дозволяє перевірити фактичний бік слідчої (розшукової) дії та дотримання слідчим вимог закону під час її проведення;
- виключає в подальшому відмову допитуваного від своїх показань;
- надає слідчому додатковий доказ, який можна пред'явити іншим учасникам кримінального процесу з метою їх викриття, зміни конфліктної ситуації на безконфліктну;
- дає слідчому можливість експертного дослідження аудіо- чи відеозапису ходу допиту чи одночасного допиту [188, с. 106–107].

Якщо слідчий планує застосувати під час допиту відеозапис, то йому слід дотримуватися таких рекомендацій: 1) повідомити учасників допиту про застосування технічного засобу фіксації; 2) відобразити факт такого повідомлення у протоколі і вказати характеризуючі дані засобу фіксації і носія інформації; 3) у вступній частині запису так само як і в протоколі необхідно вказати: місце і дату проведення допиту; час початку допиту, а потім його закінчення (чи перерви); анкетні дані усіх осіб, які присутні при допиті; 4) запис повинен відображати весь допит, а не тільки його окремі фрагменти;

5) відтворити запис учасникам після закінчення допиту та записати їх заяви чи зауваження.

На заключному етапі слідчий повинен ознайомити допитуваного з текстом протоколу допиту, запропонувати йому при необхідності зробити поправки, пояснення чи доповнення до тексту протоколу. Якщо внесені поправки будуть суперечити вже встановленим під час допиту фактам або будуть стосуватися нових, нез'ясованих на робочому етапі обставин, рекомендується повернутися до етапу детального допиту. Якщо допитуваний заявляє, що його показання записані правильно, слідчий повинен попросити особу власноручно зробити про це запис та підписатися. На цьому етапі слідчий повинен перевірити чи всі заплановані питання він поставив допитуваному, чи всі обставини з'ясував (наприклад, якщо допитуваний описує зовнішність особи, яку він не знає, то слід поцікавитися чи зможе він її впізнати, якщо в подальшому слідчий планує провести слідчий експеримент – то чи погоджується особа взяти у ньому участь), чи всі заплановані речі або документи були пред'явлені тощо.

Згідно зі ст. 232 КПК України допит особи може бути проведений у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення у випадках: 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; 2) необхідності забезпечення безпеки осіб; 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; 5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми [132]. Випадки, перераховані у пунктах 1 і 4 цієї статті, часто можуть зустрічатися під час розслідування злочинів, пов'язаних із випуском на ринок України небезпечної продукції. До інших причин, що можуть бути підставою для допиту у режимі відеоконференції, Т. В. Михальчук відносить: 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання; 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення; 3) обставини непереборної сили

(епідемія, військові події, стихійні лиха); 4) смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; 5) інші обставини, які об'єктивно унеможливають появу особи на виклик [168, с. 140]. Ще далі, досліджуючи цю проблематику, пішов В. Сердюк, який пропонує загальні правила проведення слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції об'єднати в одну та викласти у такій редакції: «у випадках, коли для особи, якій запропоновано взяти участь у процесуальній дії, особиста явка на територію слідчих чи судових органів для їх проведення є неможливою чи небажаною, слідчий, слідчий суддя, суддя можуть провести їх за допомогою відеоконференції» [220, с. 181].

У ч. 9 ст. 224 КПК України зазначається, що слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях [132]. Як бачимо, законодавець основною метою проведення цієї слідчої (розшукової) дії визначає з'ясувати причини розбіжностей у показаннях осіб, які раніше вже були допитані і ці суттєві розбіжності зафіксовані у протоколах їх допитів.

Проблемою, з якою стикаються слідчі на практиці, на нашу думку є те, що у КПК України не вказується, які саме розбіжності в показаннях під час одночасного допиту мають бути усунуті. Це призводить до такого явища як «проведення одночасного допиту заради самого одночасного допиту», оскільки розбіжності в показаннях осіб з приводу навіть одного й того ж факту, який вони спостерігали в однакових умовах, всерівно будуть. Вирішення цього питання, без сумніву, належить до компетенції слідчого чи прокурора, який розслідує злочин, а самі розбіжності мають бути істотними, що здатні вплинути на повноту, всебічність та об'єктивність доказування чи правильну оцінку доказів. Також вони повинні стосуватися безпосередньо обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Одночасний допит також можна назвати слідчою (розшуковою) дією, за допомогою якої можна і перевірити показання раніше допитаних осіб, оскільки, усуваючи істотні протиріччя, прогалини та неточності у показаннях, фактично

проводиться перевірки доказового матеріалу. Під час розслідування злочинів, пов'язаних із випуском на ринок України небезпечної продукції, суперечності можуть виникати, зазвичай, із таких питань: 1) знання (чи незнання) того, що продукція, яка реалізується (перевозиться, охороняється), є небезпечною; 2) кількості реалізованої небезпечної продукції; 3) джерела походження небезпечної продукції; 4) знання (чи незнання) орендодавцем складу того, що небезпечна продукція зберігається на складі (з порушеннями чи без порушень); 5) наявності документації про безпечність продукції.

Важливе значення має підготовка до проведення одночасного допиту. Оскільки це питання неодноразово ставало об'єктом досліджень науковців, вважаємо за доцільне лише вказати, що особливу увагу на етапі підготовки слідчий повинен приділити вирішенню питань черговості проведення одночасного допиту між особами, необхідності застосування технічних засобів фіксації, підготовці запитань, що будуть ставитися особам під час одночасного допиту та способам, що можна використати для усунення протиріч.

Ю. А. Чаплинська, проаналізувавши правоохоронну практику та узагальнивши погляди вчених, вказує, що недоцільно проводити одночасний допит: 1) між особами, які дають завідомо неправдиві показання; 2) між співучасниками злочину на початковому етапі розслідування; 3) між особами, з яких той, хто дає правдиві показання, перебуває у матеріальній, родинній або іншій залежності від іншого учасника; 4) коли один із учасників відмовляється давати показання у присутності іншої особи. У вказаних випадках слідчому недоцільно йти на тактичний ризик, а необхідно замінити одні дії та засоби на інші [254, с. 551–552].

У ході проведення одночасного допиту можуть бути вирішені наступні тактичні завдання: 1) уточнення показань за допомогою встановлення об'єктивних та суб'єктивних факторів, які вплинули на сприйняття події або об'єкта допитуваною особою; 2) подолання добросовісної помилки допитуваною особою; 3) викриття самообмови; 4) викриття неправди одного з допитуваних; 5) викриття неправдивого алібі; 6) викриття інсценованого

злочину; 7) перевірка зібраних у справі доказів; 8) отримання нових доказів; 9) подальше вивчення допитуваної особи; 10) психологічний вплив на особу, що дає неправдиві показання; 11) зміцнення позиції допитуваної особи, що невпевнено надає правдиві свідчення; 12) перевірка й оцінка слідчих версій [83, с. 114]. Слід зауважити, що закон не зобов'язує слідчого, прокурора проводити одночасний допит раніше допитаних осіб, навіть якщо у їхніх показаннях наявні істотні розбіжності. Його можна використовувати у тактичних цілях, а у разі наявності тактичного ризику – вдатися до проведення інших слідчих (розшукових) дій.

Встановлення обставин вчинення злочину й доведення причетності конкретних осіб до його вчинення здійснюється за допомогою доказування, одним із засобів якого є отримання доказів з такого джерела як протокол пред'явлення для впізнання. Інформаційною основою впізнання є ознаки об'єкта (особи чи речі), який підлягає пред'явленню для впізнання, які сприймаються й особою, яка впізнає, і слідчим, і іншими учасниками, які залучаються до цієї слідчої (розшукової) дії. Нерідко у криміналістичній літературі можна прочитати тезу про те, що пред'явлення для впізнання – це різновид криміналістичної ідентифікації, яка відбувається за ідеальним відображенням зовнішніх ознак об'єкта.

Процесуальний порядок пред'явлення для впізнання визначається ст.ст. 228–232 КПК України. За об'єктами, які можуть пред'являтися для впізнання відповідно до чинного КПК України, розрізняють пред'явлення для впізнання особи, трупа та речей. Така процесуальна класифікація дещо не збігається з наявною у криміналістичній літературі. Для прикладу, В. І. Комісаров указує, що з криміналістичної точки зору впізнання доцільно поділяти на такі види: 1) за суб'єктом впізнання – свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений; 2) за об'єктами впізнання – живі особи, предмети (документи), трупи, тварини; 3) за особливостями відображення ознак об'єктів у навколишньому середовищі – за усним мовленням і ходою, за фотографічним зображенням, за «моделями», частинами об'єкта, який знаходиться у розшуку;

4) за умовами організації проведення слідчої дії – повторне впізнання, «зустрічне» впізнання; 5) за органолептичними ознаками сприйняття і впізнавання об'єкта – зорове, слухове, тактильне (сліпими особами); 6) за іншими учасниками слідчої дії – з участю педагога, перекладача, спеціаліста, захисника та інших осіб; 7) за слідчими ситуаціями та обстановкою впізнання – конфліктне і безконфліктне, в морзі, в лікарні, в місцях тримання під вартою [231, с. 120]. Щодо розбіжностей у процесуальній та криміналістичній класифікаціях, то погоджуємося з думкою М. В. Коршикова. Він зауважує, що у процесуальних нормах передбачити всі об'єкти впізнання і встановити для них правила проведення слідчої (розшукової) дії неможливо, а тому криміналістична класифікація завжди буде ширшою але такою, яка враховує загальні процесуальні приписи щодо проведення цієї процесуальної дії [121, с. 399].

З огляду на досліджуваний нами злочин вважаємо за доцільне детальніше розглянути тактику пред'явлення для впізнання особи та речей. Щодо особи, яка може бути пред'явлення для впізнання, то це може бути особа, що реалізовувала чи постачала небезпечну продукцію, а з приводу речей, то це, в першу чергу, сама небезпечна продукція.

До основних елементів підготовчого етапу пред'явлення для впізнання під час розслідування випуску на ринок України небезпечної продукції доцільно віднести: 1) попередній допит особи, яка впізнаватиме; 2) визначення часу, місця та способу проведення цієї слідчої (розшукової) дії; 3) визначення способу фіксації ходу та результатів слідчої (розшукової) дії та підготовка відповідних технічних засобів фіксації; 4) добір статистів та понятих; 5) вжиття заходів безпеки та охорони (у випадку, коли злочинець знаходиться під вартою); 6) інструктаж учасників.

Проблеми можуть виникнути з підбором речей, які будуть пред'являтися разом із зразком небезпечної продукції. У цьому випадку, об'єкти обов'язково повинні бути однакової форми, приблизно однакового розміру, однакового кольору та приблизно однаково упаковані. У разі виникнення ускладнень, варто порадитися (отримати консультацію) у відповідного спеціаліста-товарознавця.

Якщо сама небезпечна продукція буде швидко псуватися, то як вихід із ситуації – зробити фотознімок товару та в подальшому проводити пред'явлення для впізнання за фотознімками.

Плануючи проведення пред'явлення для впізнання, слідчому варто враховувати фактор часу і пам'ятати, що будь-яке зволікання може зумовити небажані наслідки, оскільки суб'єкт впізнання природно з часом забуває образ раніше сприйнятого об'єкта. Саме ж пред'явлення для впізнання (небезпечної продукції), то його можна проводити як за місцем проведення досудового розслідування, так і на місці події чи місці, де небезпечна продукція зберігалася, якщо обстановка є сприятливою для спостереження й порівняння ознак об'єктів.

Робочий етап пред'явлення для впізнання речей складається з кількох етапів, що по чергово змінюють один одного: 1) у місце проведення пред'явлення для впізнання запрошуються поняті; 2) їм роз'яснюються їх права та обов'язки, а також мету, завдання та порядок проведення впізнання; 3) слідчий демонструє річ, яку він планує пред'являти для впізнання, та обставини, за яких вона потрапила у розпорядження органів досудового розслідування; 4) дана річ разом з іншими схожими розкладається на столі і понятим пропонується розмістити їх у будь-якому порядку та висловити за наявності зауваження з приводу їх схожості. Після розміщення речей слідчий під кожною з них ставить номер, робить відповідну відмітку у протоколі та фотографує. Ознаки, які були названі особою, яка впізнає під час допиту, повинно бути добре видно. До приходу в кабінет особи, яка впізнає рекомендується накрити речі скатертиною чи іншим непрозорим матеріалом; 5) запрошується особа, яка буде впізнавати. Вона попереджається слідчим про кримінальну відповідальність відповідно до свого процесуального статусу; 6) слідчий пропонує спочатку назвати ознаки, за якими особа може впізнати річ, та пропонує оглянути пред'явлені речі і сказати, чи немає тієї, яку він спостерігав під час вчинення злочину та про яку розповідав під час допиту; 7) після впізнання речі слідчий просить особу, яка впізнає вказати ознаки, за

якими вона її впізнала. Впізнана річ фотографується масштабним методом; 8) слідчим складається протокол, з яким ознайомлюються учасники слідчої (розшукової) дії та підписують його.

Найчастіше у слідчій практиці об'єктами пред'явлення для впізнання є люди. Алгоритм дій слідчого схожий із тим, що ми описали вище, за винятком того, що там потрібно ретельно підібрати статистів, а особі, яка пред'являється для впізнання – запропонувати самій зайняти будь-яке місце серед статистів. Якщо для впізнання потрібно пред'явити кількох осіб одній особі, яка впізнає, то кожного з них потрібно пред'являти окремо, серед їм подібних (схожих) статистів. При цьому статисти, які пред'являлися з першим об'єктом, не повинні брати участь у наступних діях [45, с. 40–41].

Застосування відеозйомки чи фотографування під час пред'явлення для впізнання надає у подальшому можливість переконатися учасникам судового розгляду в об'єктивності проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Доцільно, щоб кожен учасник пред'явлення для впізнання самостійно ознайомитися зі змістом протоколу. Можна ознайомити учасників шляхом зачитування змісту складеного протоколу слідчим вголос. Цим варіантом можна скористатися, коли ніхто з учасників цієї слідчої (розшукової) дії проти цього не заперечує.

3.3 Використання спеціальних знань під час розслідування

Повне та об'єктивне вирішення завдань кримінального провадження неможливе без використання у процесі доказування спеціальних знань. Це пов'язано з тим, що вирішення більшості ситуацій, які виникають під час розслідування, вимагає опори на ґрунтовні знання, накопичені людством впродовж його існування. Такого роду знання, які виходять за межі звичних, побутових знань, дають можливість здійснювати справедливе правосуддя. Дану тезу підтверджують і результати проведеного нами опитування, під час якого більшість респондентів (100 %) підтримали тезу про те, що якісне розслідування

злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, неможливе без взаємодії слідчого зі спеціалістами та використання спеціальних знань [див. Додаток В].

Спеціальні знання, як вказує В. Г. Гончаренко, отримали у праві офіційне найменування та вимагають розмежування у їх науковознавчому та процесуальному значеннях [54, с. 23]. Автор переконаний, що серед питань надійного наукового забезпечення правосуддя у широкому розумінні цього слова найперше місце посідає система нормативних приписів і криміналістичних рекомендацій щодо ефективного використання у процесі доказування спеціальних знань [55, с. 1].

З приводу розуміння поняття «спеціальні знання» науковцями висловлюються різні думки. Уперше вказаний термін виокремив О. О. Ейсман, який писав, що спеціальні знання – це знання, які не загальновідомі, не загальнодоступні, не мають масового розповсюдження і якими користується обмежене коло спеціалістів. З огляду на це, загальновідомими вчений називав базові знання, що отримує людина у загальноосвітній школі [79, с. 91].

М. В. Треушніков спеціальним називає знання, які знаходяться за межами правових знань, загальновідомих узагальнень, що вбачаються з досвіду людей [242, с. 205]. Т. В. Авер'янова і Є. Р. Россінська визначають спеціальні знання як систему теоретичних знань і практичних навиків у сфері конкретної науки чи техніки, мистецтва чи ремесла, які отримують шляхом спеціальної підготовки чи професійного досвіду та необхідні для вирішення питань, які виникають у процесі судочинства [80, с. 6]. Н. І. Клименко під спеціальними знаннями розуміє професійні знання, навички і вміння у сфері криміналістичних досліджень, інженерної техніки, медицини, мистецтва, необхідні для вирішення питань, що виникають під час розслідування та розгляду в суді матеріалів кримінального провадження [111, с. 57].

Досліджуючи проблематику розуміння спеціальних знань, С. Джевага дійшов висновку, що спеціальні знання – це тільки ті знання, які не є загальнорозповсюдженими, загальновідомими, а також не є професійними для

органів досудового розслідування, прокуратури й суду, ними володіють спеціалісти-професіонали в тій чи іншій галузі науки, дані знання здобуті ними у процесі навчання та практичної діяльності з тієї чи іншої спеціальності (професії). Цей процес науковець зображає у вигляді формули: спеціальні знання = знання (через отримання вищої, середньо-спеціальної чи професійно-технічної освіти) + навички (через практичне навчання чи стажування) + досвід (через систематичне застосування знань у практичній діяльності) [73, с. 15].

Проблема спеціальних знань, пише Г. Малєвські, залишається актуальною в наш час. У законодавчих актах більшості країн, у тому числі й України, хоч і використовується цей термін, але відсутнє його визначення. Дефініція поняття «спеціальні знання» зустрічається в наукових працях криміналістів і процесуалістів, однак через значні розбіжності в думках законодавців, зазвичай, утримується від їх включення в законодавчі акти. Спеціальні знання є ланцюгом, що об'єднує певну сферу кримінального процесу, криміналістики і судову експертологію, які повинні слугувати ефективному процесу розслідування та попередження злочинів. Г. Малєвські виокремлює дві площини спеціальних знань: 1) спеціальні знання, якими володіють, у першу чергу, експерти (і спеціалісти) і які є базовими для їх професійної діяльності; 2) спеціальні знання, якими, у певному обсязі, повинні володіти представники правових професій (слідчі, прокурори та судді) [160, с. 120–121].

У криміналістичній літературі загальноприйнятим є виокремлення процесуальної та непроцесуальної форм використання спеціальних знань [209, с. 105]. Такі форми називають зовнішнім вираженням практичного залучення особи, яка ними володіє, до процесу розслідування злочину. Існують й інші класифікації форм використання спеціальних знань під час розслідування. Так, В. Н. Махов у залежності від їх ступеня регламентації у кримінальному процесуальному законодавстві виокремлює:

1) форми, які прямо передбачені законом (залучення особи, що володіє спеціальними знаннями, обов'язкове);

- 2) форми, які вказані в законі (їх залучення передбачене, але не є обов'язковим і залежить від рішення сторони захисту, обвинувачення, суду);
- 3) форми, які пов'язані з витребуванням слідчим документів, що містять довідкові чи інші відомості, що мають відношення до кримінального провадження та підготовлені з використанням спеціальних знань, але не підмінюють висновку експерта та інших документів, складених у встановленому порядку;
- 4) форми, які знаходяться за межами кримінального процесу, а результати цих форм допомоги не мають доказового значення (консультації, участь у підготовці матеріалів до призначення експертизи, виступ з лекціями на заняттях з підвищення кваліфікації) [164, с. 78–86].

Схожої думки дотримується Є. А. Зайцева, яка більш детально описує їх складові елементи: 1) процесуальна форма: а) призначення та проведення експертизи; б) участь спеціаліста у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях (надання науково-технічної і консультаційної допомоги стороні захисту, обвинувачення і суду); в) участь у кримінальному судочинстві свідків, що володіють спеціальними знаннями; г) участь перекладача у кримінальному процесі; 2) непроцесуальна форма: а) проведення попереднього (доекспертного) дослідження; б) судово-медичне освідування; в) проведення документальних податкових перевірок; г) призначення та проведення ревізій, аудиторських перевірок, інвентаризацій; д) проведення несудових (альтернативних та незалежних) експертиз; е) проведення відомчих розслідувань [95, с. 156–157].

Ми підтримуємо думку про те, що з практичної точки зору найбільш доцільним є виокремлення процесуальної та непроцесуальної форм використання спеціальних знань, оскільки основним критерієм буде доказове значення використання спеціальних знань під час досудового розслідування чи судового розгляду.

З цього приводу варто навести доволі розширене та повне тлумачення цих форм, запропоноване С. Джевагою:

1) процесуальна форма – результат застосування спеціальних знань має доказове значення і поділяється на підгрупи: 1.1) застосування спеціальних знань з використанням технічних засобів (назва технічного засобу обов'язково заноситься у протокол чи висновок експерта); 1.1.1) загальнонаукові – відповідність науково-технічних засобів загальнонауковим вимогам з обов'язковою апробацією в лабораторних умовах; 1.1.2) загальноправові – відповідність науково-технічних засобів нормам і принципам кримінального процесуального права – використання обмеженим колом осіб і без обмеження прав осіб; 1.2) застосування спеціальних знань без використання технічних засобів, що має вигляд консультації та інших дій, які вчинили під час слідчих (розшукових) дій;

2) непроцесуальна форма – результат застосування спеціальних знань не має доказового значення, несе консультаційний чи довідковий характер для побудови тактики розслідування кримінального правопорушення і, крім того, може поділятися на підгрупи: 2.1) консультативна і довідкова діяльність; 2.2) використання слідчим своїх спеціальних знань; 2.3) ревізія, перевірка, інвентаризація, попереднє дослідження, перевірка експертизи та інша діяльність; 2.4) участь обізнаних осіб у оперативно-розшукових заходах [73, с. 17].

У криміналістичній літературі науковцями досить часто вживається поняття «обізнана особа», під яким розуміють осіб, що володіють спеціальними знаннями. Воно, фактично, узагальнює всіх осіб, що володіють спеціальними знаннями та у тій чи іншій мірі сприяють органам розслідування та суду у встановленні обставин кримінального правопорушення.

Є. Демидова пропонує таке визначення обізнаної особи – це особа, яка володіє спеціальними знаннями у певній галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, не заінтересована у вирішенні справи та залучається уповноваженою особою або органом відповідно до галузевого процесуального законодавства на різних стадіях судочинства з метою допомоги у встановленні істини та вирішенні справи шляхом застосування своїх спеціальних знань. Вона зауважує,

що традиційно обізнаними особами у судочинстві вважають експерта та спеціаліста, і основними ознаками таких осіб є: 1) володіння спеціальними знаннями у певній галузі; 2) незацікавленість у результаті вирішення справи; 3) залучення відповідною уповноваженою особою відповідно до галузевого процесуального законодавства (слідчим, прокурором, суддею), у тому числі за клопотанням певних осіб, а також захисником у визначеному законом порядку; 4) їх знання використовуються на різних стадіях судочинства; 5) метою їх залучення є допомога у встановленні істини та вирішенні справи; б) залучаються у випадках реальної потреби вказаних осіб у застосуванні спеціальних знань; 7) їх види мають конкретизовану регламентацію у відповідних галузях процесуального законодавства [71, с. 262–263].

Щодо використання терміна «обізнана особа» висловлює своє заперечення І. В. Гора, яка вважає, що він не передбачений жодним процесуальним законодавством України, хоча і вживається в юридичній доктрині щодо визначення особи, яка володіє спеціальними знаннями. Науковець вважає, що використання цього терміна у процесуальному законодавстві може спричинити виникнення суперечностей, тому що законодавцем не передбачено загальних положень, які регламентують діяльність і спеціаліста, і експерта як учасника будь-якого процесу в одній нормі закону. Навпаки, у КПК акцент зроблено на різних цілях залучення спеціалістів і експертів, відповідно і на розбіжностях у їх процесуальних правах і обов'язках, а також процесуальному значенні результатів застосування такими фахівцями своїх спеціальних знань [57, с. 210].

Осіб, які володіють спеціальними знаннями, Є. Демидова поділяє на три великі групи: 1) судові експерти; 2) спеціалісти; 3) перекладач (особа, що розуміє знаки німого та глухого). Судовим експертом є обізнана особа, яка залучається до судочинства шляхом винесення постанови (ухвали) уповноваженою особою (органом) для проведення судової експертизи і надання висновку з досліджуваних питань. Судові експерти поділяються на: 1) державні судові експерти; 2) приватні судові експерти; 3) спеціалісти-експерти.

Спеціалістом є обізнана особа, яка залучається до судочинства з метою надання допомоги під час провадження слідчих дій. Залежно від характеру спеціальних знань спеціалістами є: лікар, педагог, психолог, оцінювач або інші особи, які володіють необхідними спеціальними знаннями і їх використання у судочинстві обумовлене практичною необхідністю. Перекладач є обізнаною особою, яка забезпечує виконання прав і обов'язків учасників судочинства, які цього потребують, у зв'язку з їх фізичними вадами або мовними потребами, застосовуючи спеціальні лінгвістичні знання, якими вони володіють [71, с. 269–270].

КПК України визначає експертів і спеціалістів як осіб, що володіють спеціальними знаннями та можуть залучатися до кримінального провадження. Відповідно до ст. 69 КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань та навичок (ст. 71 КПК України) [132].

Участь спеціаліста в кримінальному судочинстві регламентовано статтями 71, 228, 236, 237, 240, 245, 360 КПК України. Вона прямо пов'язана з питанням доцільності його залучення. Чинний КПК України називає лише рекомендовані напрями використання спеціальних знань. У юридичній літературі переважає думка про те, що рішення про залучення спеціаліста має бути виправдане інтересами розслідування. В окремих джерелах виокремлюються ситуації, які обумовлюють необхідність їх обов'язкового залучення: проведення слідчих (розшукових) дій стосовно злочинів зі складною слідовою картиною;

необхідність виявлення та фіксації слабо видимих та невидимих слідів; використання методів фіксації, пов'язаних із застосуванням складних техніко-криміналістичних засобів та методів; необхідність вирішення складних тактичних і організаційних завдань [72, с. 27–28]. У кожному конкретному випадку це питання вирішує особа, яка планує провести процесуальну дію.

Аналіз положень ст. 71 КПК України дає підстави стверджувати, що спеціаліста під час розслідування уповноважена особа може залучити у таких випадках: 1) для застосування на основі спеціальних знань технічних або інших засобів; 2) для надання консультаційної допомоги; 3) для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо).

Можливість застосування технічних або інших засобів особою, яка володіє не тільки спеціальними знаннями, але й навичками та вміннями їх використання, робить спеціаліста у кримінальному провадженні особою, яка здатна найбільш кваліфіковано й широко їх застосувати з максимальною ефективністю [17, с. 387]. Під час виконання даної функції спеціаліст діє в межах компетенції того процесуального учасника провадження у плані використання спеціальних знань, який доручив йому певну роботу.

Спеціаліст як консультант у вітчизняному судочинстві є фігурою відносно новою й у зв'язку з цим – поки що не в повній мірі задіяною. У практичній діяльності слідчого за конкретним кримінальним провадженням, як пише І. В. Гора, у певних ситуаціях виникають питання щодо необхідності проведення або експертизи, або ж буде достатньо лише консультації спеціаліста. Саме залучена обізнана особа у першому випадку констатує необхідність призначити експертизу, а в іншому – надає необхідну консультацію. Консультативна допомога спеціаліста може виникнути у випадках, коли виникає запитання: чи достатньо для проведення конкретного експертного дослідження знань експерта однієї спеціальності, або ж є необхідність призначення комплексної експертизи. Певну допомогу сторонам кримінального провадження може надати спеціаліст і у формулюванні питань, які ставляться

перед експертом. Ще одним видом консультативної допомоги спеціаліста є визначення повного переліку документів, які необхідно надати у розпорядження експерту. Своєчасність такого консультування дозволить виконати дії, необхідні для забезпечення повноти документальної доказової бази і водночас скоротить час на заяву та задоволення клопотань експерта про надання йому додаткових матеріалів. В окремих випадках у процесі експертного дослідження виникає потреба у повній або частковій зміні функціональних, естетичних або інших властивостей об'єкта експертизи. У таких випадках спеціаліст може заздалегідь передбачити наслідки такого деструктивного впливу. Це може стати навіть підставою (мотивом) для відмови у проведенні експертизи [57, с. 212].

Установивши необхідність залучення спеціаліста, уповноважена особа (слідчий) з дотриманням вимог ст.ст. 133, 135 КПК України направляє виклик відповідному фахівцю чи керівнику установи (організації), де така особа працює. Варто зауважити, що закон не визначає винятків для порядку виклику таких осіб у ситуаціях, які обумовлюють необхідність їх негайного залучення для участі у невідкладних слідчих (розшукових) діях (наприклад, огляді місця події). Погоджуємося з думкою М. В. Кривоноса, який переконаний, що часом набуття особою процесуального статусу спеціаліста необхідно вважати момент отримання виклику фахівцем, що прямо передбачено питаннями відповідальності спеціаліста за неявку за викликом без поважних причин. Особа, яку слідчий планує залучити як спеціаліста, має право відмовитися від участі у процесуальній дії, якщо вона не володіє необхідними спеціальними знаннями чи вважає себе якоюсь мірою зацікавленою у результатах вирішення кримінального провадження [122, с. 121].

Факт надання безпосередньої технічної допомоги спеціалістом у всіх випадках повинен відображатися у протоколі процесуальної дії та додатках. Відомості, які відображаються у додатку, повинні відповідати певним вимогам: 1) бути зрозумілими слідчому та іншим учасникам процесуальної дії; 2) сприйматися разом з об'єктами відображення у протоколі; 3) бути достовірними, об'єктивними; 4) не мати форму висновків, припущень.

Відповідно до цього, додатки до процесуальної дії складаються (оформлюються) або слідчим, який її проводив, або спеціалістом, який залучався до її проведення.

Про залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій ми детально говорили вище під час висвітлення інших питань дослідження. У зв'язку з цим ми хочемо зупинитися на проблемах призначення і проведення експертиз під час розслідування злочинів, пов'язаних із випуском на ринок України небезпечної продукції, оскільки ця форма використання спеціальних знань є для даного виду злочинів пріоритетною. Це пов'язано з тим, що диспозиція статті 227 ККУ передбачає «умисне введення в обіг небезпечної продукції, тобто такої продукції, що не відповідає вимогам безпечності продукції, встановленим нормативно-правовим актам...» [131]. Тобто слідчому, в першу чергу потрібно з'ясувати чи є конкретна продукція небезпечною.

У ч. 2 ст. 242 КПК України вказано, що слідчий зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності; 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи у кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 ККУ; 6) визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням [132]. Таким чином, можна зробити висновок, що проведення судової експертизи у випадку розслідування досліджуваного нами злочину доцільно вважати обов'язковою.

У Законі України «Про судову експертизу» вона визначається як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [196].

Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. У наступній статті Кодексу передбачається, що експерт може бути залучений стороною обвинувачення та стороною захисту чи потерпілим (за клопотанням чи самостійно на договірних засадах). Можливе залучення експерта слідчим суддею за клопотанням сторони захисту (ст. 242 КПК України) [132]. Із роз'яснення Міністерства юстиції України від 18.02.2013 р. слідує, що під час судового розгляду як доказ може бути надано одночасно два висновки, які виконані різними експертами з одних і тих питань, як за дорученням сторони обвинувачення, так і сторони захисту. Така можливість забезпечує повноту дослідження усіх матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи [32]. Призначаючи будь-яку судову експертизу, слідчий складає постанову про її призначення.

Тактика призначення судової експертизи під час досудового розслідування, як пише Є. В. Пряхін, передбачає виконання слідчим наступних операцій: 1) визначення об'єкта та його підготовка до експертизи; 2) визначення виду судової експертизи, зважаючи на об'єкт, що підлягає дослідженню; 3) встановлення послідовності проведення декількох судових експертиз стосовно одного й того ж об'єкта; 4) вибір експерта чи експертної установи; 5) підготовка вихідних, довідкових даних та інших матеріалів кримінального провадження; 6) підготовка у разі необхідності зразків для порівняльного дослідження; 7) вибір часу (моменту) призначення експертизи; 8) винесення постанови про призначення експертизи та формулювання запитань експерту [209, с. 108]. Під об'єктом дослідження, як зазначає А. П. Шеремет, слід розуміти матеріальні джерела інформації про факти, що підлягають встановленню. Це ті обставини, що можуть бути з'ясовані в ході експертного дослідження, та фактичні дані, що встановлюються на підставі спеціальних знань і дослідження матеріалів справи [266, с. 323].

З приводу тактики призначення судових експертиз у науковій літературі можна зустріти досить багато думок. Частина науковців навіть висловлює думку про те, що недоцільно вести мову про власне тактику призначення судової експертизи. Так, Л. С. Тальянчук розглядає призначення експертизи як процесуальну дію, що полягає у сукупності наступних дій: 1) визначення підстав та предмета експертизи; 2) вибір експертної установи та експерта, який буде проводити дослідження; 3) складання відповідного документа, на підставі якого буде проводитися дослідження, а також вчинення ряду дій підготовчо-організаційного характеру [232, с. 113]. М. Я. Сегай у своїх працях навпаки звертає увагу на те, що необхідно розробляти загальні та спеціальні тактичні прийоми підготовки, призначення та проведення судової експертизи. Сутність загальних тактичних прийомів, на його думку, полягає у найбільш раціональних діях суб'єктів процесуальної діяльності з підготовки, призначення та проведення експертизи (незалежно від їх виду та вирішуваних завдань). Спеціальні тактичні прийоми – це найбільш раціональні й ефективні способи дій зазначених суб'єктів, які залежать уже від конкретного завдання та властивостей досліджуваного об'єкта в певному виді судових експертиз [226, с. 43].

Говорячи про експертизи, які може призначити слідчий під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції, вважаємо за доцільно умовно розділити їх на традиційні криміналістичні та спеціальні. Це пов'язано з особливостями продукції, що може бути визнана небезпечною, її видами (продовольчі та непродовольчі товари), специфікою розповсюдження.

Щодо традиційних криміналістичних, то тут, у першу чергу, потрібно назвати почеркознавчу, техніко-криміналістичну, трасологічну експертизи та експертизу голограм. До спеціальних слід віднести товарознавчу, ветеринарно-санітарну експертизи та експертизу матеріалів, речовин і виробів.

Сучасне судове почеркознавство в Україні ґрунтується на потужній теоретичній та методичній базі. Загальна методика почеркознавчої експертизи включає у себе процедури та схеми вирішення ідентифікаційних, діагностичних

та класифікаційних завдань, положення, які стосуються характеристик почеркових об'єктів (рукописних текстів, записів, підписів), особливостей їх формування і функціонування, їх властивостей та ознак [217, с. 84].

Основною метою почеркознавчої експертизи є ідентифікація особи, яка написала певний рукописний текст або виконала підпис. Призначаючи таку експертизу під час розслідування досліджуваного нами виду злочину, слідчий може поставити такі питання: 1) чи виконано рукописний текст (рукописні записи) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) певною особою?; 2) чи виконано рукописні тексти (рукописні записи) у документі (документах) (назва документа та його реквізити, графа, рядок) однією особою?; 3) чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) тією особою, від імені якої він зазначений, чи іншою?; 4) чи виконано рукописний текст у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) навмисно зміненим почерком? [205].

Важливим для проведення почеркознавчої експертизи є надання слідчим, який її призначив, експертів вільних, умовно-вільних та експериментальних зразків почерку (підписів) особи, яка підлягає ідентифікації.

Спираючись на науковий досвід та експертну практику, А. О. Шелковін та О. О. Шелковіна дають досить широку класифікацію зразків для експертного дослідження: 1) за природою зразки для порівняння – це матеріальні утворення, властивості й ознаки яких можуть бути сприйняті не тільки експертом, а й іншими учасниками кримінального процесу; 2) за метою використання зразки для порівняння відповідно до завдань, вирішуваних у перебігу проведення судових експертиз, поділяються на: а) зразки, які відбираються для вирішення ідентифікаційних завдань; б) зразки, які відбираються для вирішення діагностичних завдань; 3) за природою властивостей, що відображаються, виділяють: а) зразки, що відображають особливості зовнішньої будови об'єкта; б) зразки, що відображають функціональні особливості об'єкта або механізму його утворення; в) зразки, що відображають одночасно декілька характеристик

об'єкта-оригінала; 4) за процесуальним статусом особи, яка перевіряється і в якій відбираються зразки для порівняння (свідок, потерпілий, підозрюваний); 5) за часом і умовами виникнення відносно до моменту початку провадження: а) вільні зразки, виконувані особою до початку провадження та не пов'язані з фактами, що розслідуються; б) умовно-вільні зразки, що виникли в перебігу розслідування, але не у зв'язку з призначенням судово-почеркознавчої експертизи; в) експериментальні зразки, які виконуються спеціально для експертизи, що призначається слідчим (судом); б) за суб'єктом, який зразки відбирає (самостійно слідчим, спеціалістом, експертом) [263, с. 258–259].

Порядок відібрання експериментальних зразків почерку та підписів здійснюється з дотриманням вимог про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 160–166 КПК України). Експериментальні зразки почерку та підписів поділяються на звичайні (коли для їх відбору слідчий не створює спеціальних умов) та спеціальні (коли для їх відбору слідчий створює спеціальні умови, максимально наближені до умов виконання тексту документа, що підлягає дослідженню).

Експериментальні зразки можуть бути отримані: 1) диктуванням тексту документа чи іншого тексту, заздалегідь підготовленого для цієї мети; 2) самостійним написанням, коли особа, що перевіряється, на пропозицію слідчого та у його присутності пише довільний текст. Як вільні, так і експериментальні зразки бажано надавати не менше ніж на п'яти аркушах. При цьому потрібно пам'ятати, що чим коротший досліджуваний текст, тим більша кількість зразків необхідна [130, с. 105]. У будь-якому випадку слідчому необхідно скористатися методичними рекомендаціями щодо відбору експериментальних зразків почерку та підписів, що викладені в Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5.

Для встановлення фактів підробки документів (договорів, доручень, накладних тощо), з якими стикається слідчий під час розслідування випуску в

обіг на ринок України небезпечної продукції, необхідно призначати техніко-криміналістичну експертизу документів (її ще називають технічною експертизою документів). Вказана експертиза досліджує матеріали, з яких виготовлений документ, реквізити документа та обладнання, речовини та засоби, що використовувалися при виготовленні документа.

У випадках призначення такої експертизи, слідчий може поставити такі питання експертові:

1) чи вносилися у текст документа зміни? Якщо вносилися, то яким чином і який зміст первинного тексту?; 2) чи була замінена в документі фотокартка?; 3) чи змінювалися у документі (вказують якому саме) аркуші?; 4) яким чином виконувався підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові), текст самого документа?; 5) чи виконані записи в документі (кульковою ручкою, олівцем тощо), наданим на дослідження? 6) чи виготовлені (виконані) дані документи (фрагменти документа) у різний час?; 7) у якій послідовності виконані реквізити даного документа (підпис, відтиск печатки тощо)?; 8) чи становили раніше одне ціле надані на експертизу частини документа?; 9) чи належать надані на експертизу частини документа визначеному документу?; 10) яким друкарським засобом (тип, марка, модель) виготовлено текст (зображення) у даному документі?; 11) яким способом нанесено відтиск печатки (штампа, факсимілье)?; 12) чи нанесено відтиску печатки (штампа, факсимілье) в даному документі наданою печаткою (штампом, факсимілье)?; 13) чи нанесено відтиск печатки (штампа, факсимілье) в наданих документах однією і тією ж самою печаткою (штампом, факсимілье)?; 14) чи нанесений відтиск печатки (штампа, факсимілье) у той час, коли датований документ тощо.

Одним із критеріїв, на підставі якого у споживачів складається перше враження про товар, є упакування. Схожість етикеток і оформлення може викликати помилковий вибір чи думку. Оскільки весь тираж упаковок (або етикеток), видрукованих у друкарні, супроводжується відповідними накладними, в яких зазначено інформацію про номер замовлення, тираж, партію, то експертові, який проводить технічну експертизу документа, можна

поставити запитання: 1) яким способом виготовлено інструкцію або маркування на даному упакуванні, або яким способом вона підроблена?; 2) чи віддрукувані тексти на упакуваннях з того самого набору у друкарні?; 3) чи на одному й тому ж друкувальному пристрої віддрукувані дані тексти? [108, с. 59–60].

Зараз в усьому світі для захисту продукції від підробок стали широко використовувати голографічні зображення. Основними завданнями експертизи голограм є: встановлення типу голограми; встановлення рівнів захисту голограм; встановлення тотожності голограм або відповідності голограм їх опису (технічному завданню, паспорту на голограму); визначення, з наданої чи іншої матриці тиражувалися голограми, надані на проведення експертизи тощо [205]. Як свідчить практика, у випадках, коли у слідчого виникне необхідність призначити таку експертизу, то до орієнтовного переліку питань належать: 1) чи є мітка на наданому об'єкті голографічним знаком (голограмою)? Якщо так, то до якого типу (виду) знаків вона відноситься?; 2) яким способом виготовлені голограми, надані на експертизу?; 3) чи відповідають надані на експертизу голограми зразкам та технічним описам голограм, занесених до Єдиного реєстру виготовлення голографічних захисних елементів? Якщо не відповідають, то яким способом вони виготовлені?; 4) за допомогою наданої чи іншої матриці тиражувалися голограми, надані на експертизу?; 5) чи зазнали надані на експертизу голограми будь-яких змін? Якщо так, то яких саме?; 6) які з наданих на дослідження голограм мають вищий рівень захисту від підробки?; 7) яким способом на голограму нанесене індивідуальне маркування?; 8) який спосіб кріплення голограми до об'єкта захисту?

Не потрібно забувати, що при виробництві різних товарів і їхньому упакуванні задіяні певні машини та механізми, які, за словами спеціалістів, також залишають на виготовлених одиницях продукції свої «автографи» – характерні ознаки взаємодії (тиск, різання, тертя та інші сліди, що супроводжують процес виробництва). У цьому випадку доцільно призначати трасологічне дослідження виробу (продукту) та на вирішення експертів поставити такі питання: 1) чи виготовлений даний виріб на даному виробничому

механізмі?; 2) чи належать вироби, виявлені в різних місцях, до однієї партії? [108, с. 61].

Важливе місце у системі судових експертиз, що призначаються під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції, займає судово-товарознавча експертиза. Складність завдань оцінювання продуктів полягає в тому, що частина з них має короткотривалий термін зберігання (особливо це стосується продуктів харчування). Тому у більшості випадків судово-товарознавча експертиза харчових продуктів проводиться за документами, що, в свою чергу, вимагає від товарознавця-експерта досконалого знання нормативної та законодавчої бази, методик та порядку проведення експертиз.

Як пишуть С. В. Іванов, Т. М. Артюх і В. В. Архипов, до об'єктів дослідження товарознавчої експертизи відносяться машини, обладнання, сировина та продовольчі товари народного споживання. Крім того, об'єктами дослідження крім харчових продуктів можуть виступати як самі товари, так і документи, що містять відомості про них. До основних завдань цієї експертизи науковці відносять визначення: вартості товарної продукції; належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері; характеристик об'єктів дослідження відповідно до встановлених вимог; змін показників якості товарної продукції; відповідності упакування і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил, а також встановлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника [100, с. 29–30]. Як типові запитання, що слідчий може поставити на вирішення експертові під час призначення такої експертизи, будуть такі: 1) чи володіє об'єкт, скерований на дослідження, небезпечними властивостями? Якщо так, то якими саме?; 2) об'єкт був виготовлений з небезпечними властивостями чи став небезпечним пізніше?; 3) яка вартість об'єкта дослідження як на території України, так і за її межами?; 4) яке найменування та призначення

товару?; 5) чи відповідають маркувальні дані дійсним товарним характеристикам товару?

Специфічною особливістю досліджуваного нами виду злочину є те, що сама небезпечна продукція може бути різних видів. Тому слідчому потрібно про це пам'ятати й адаптувати формулювання запитань відповідно до продукції, яку необхідно дослідити. Нерідко слідчому необхідно прийняти рішення про потребу призначити комплексну судову експертизу.

Так, В. М. Губарева та О. О. Михальський, досліджуючи особливості проведення товарознавчої експертизи м'яса та м'ясних продуктів, вказують, що основними запитаннями, які ставляться на вирішення експертові, є: 1) чи відповідає якість м'яса (м'ясних продуктів) вимогам нормативних документів, що діють на території України?; 2) чи відповідає пакування, маркування (клеймо, штамп) вимогам нормативно-правових документів на дану групу товарів. Автори зазначають, що перше питання вирішується експертами в межах проведення ветеринарно-санітарної експертизи, а друге - до компетенції експертів-товарознавців. Тому доцільніше буде призначати комплексну ветеринарно-санітарну і товарознавчу експертизу (гігієнічну, екологічну, мікробіологічну). Для її проведення необхідними вихідними даними є висновок санітарно-гігієнічної інспекції [63, с. 363–364].

Експертизу матеріалів, речовин та виробів у науковій літературі також називають матеріалознавчою експертизою. Це пов'язано з тим, що до об'єктів, які вона досліджує, відноситься: волокна й волокнисті матеріали; лакофарбові матеріали та покриття; нафтопродукти та паливно-мастильні матеріали; ґрунт; рідини, що містять спирт; метали і сплави; полімерні матеріали; скло і кераміка; речовини хімічних виробництв; сильнодіючі та отруйні речовини; наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги та прекурсори. Серед основних завдань, для вирішення яких призначається така експертиза, є визначення роду (виду) матеріалів і речовин за класифікаціями, що існують в науці, техніці та на виробництві, а також встановлення спільної родової (групової) належності матеріалів та речовин [205].

До типових запитань, що може поставити слідчий на вирішення експертові, призначаючи таку експертизу, можна віднести: 1) чи відповідає фактичний склад виробу, визначеному на маркувальній стрічці?; 2) чи є даний засіб наркотичним засобом, психотропною речовиною, їх аналогом або прекурсором і яким (якою) саме?; 3) чи є на об'єкті сліди сильнодіючих чи отруйних речовин?; 4) чи є даний продукт сильнодіючою чи отруйною речовиною і якою саме?; 5) чи містить надана на дослідження речовина етиловим спиртом і чи відповідає вона вимогам ДСТУ?; 6) чи виготовлений об'єкт, наданий на дослідження, промисловим способом чи в непромислових умовах?; 7) яка природа наданої на дослідження речовини?; 8) чи є дана речовина пестицидом? Якщо так, то яким саме? 9) чи дозволено використання в Україні наданих на дослідження пестицидів?

Не слід плутати призначення різного виду судових експертиз під час розслідування злочинів, пов'язаних з випуском на ринок України небезпечної продукції, з державною санітарно-епідеміологічною експертизою. Вона є видом професійної діяльності органів та установ державної санітарно-епідеміологічної служби, що полягає у комплексному вивченні нової продукції, технологій, технологічного обладнання, а також підприємств, що їх виробляють з метою виявлення небезпечних факторів у цій продукції, оцінки їх можливого шкідливого впливу та визначення ступеня створюваного ними ризику для здоров'я і життя людини. Висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи – це нормативний документ установленної форми, в якому визначені вимоги щодо безпеки для здоров'я і життя людини продовольчої продукції та засвідчена її безпека за умови дотримання цих вимог [200]. Тобто, це документ, який складається до випуску продукції в обіг.

Слідчий вправі бути присутнім при проведенні експертизи. Завдяки такій присутності, слідчий: 1) одержує додаткові можливості для оцінки висновку експерта; 2) може роз'яснити експертові поставлені запитання, звернувши його увагу на дані (відомості), яких експерт не враховує, на необхідність повної фіксації перебігу й результатів дослідження; 3) може з'ясувати необхідність

подання матеріалів чи призначення додаткової експертизи; 4) може звернути увагу експерта на вимоги закону, що є обов'язковими для виконання; 5) може з'ясувати необхідність збирання нових доказів; 6) може надати допомогу експертові у фіксації пояснень підозрюваного [223, с. 214].

Висновок експерта відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України визнається процесуальним доказом у кримінальному провадженні. Він містить не тільки певні відомості про факти, але й повідомляє ті дані, зі спеціальної галузі знань, на підставі яких експерт дійшов своїх висновків [62, с. 195]. Однак, висновок експерта не слід розглядати окремо від інших доказів, зібраних слідчим у справі. Виключно лише сукупність доказів може мати значення для прийняття слідчим певних рішень, що стосуються розслідуваного злочину. Значущість висновку експерта як доказу полягає у його доказовій цінності, вагомості та переконливості.

Слід погодитися з зауваженням Ю. К. Орлова про те, що значення висновку експерта зумовлене його відносністю, допустимістю та достовірністю [186, с. 129, 131–132]. Для прикладу, висновок про наявність певного факту чи обставини має більшу доказову цінність, аніж висновок про можливість їх існування. На процес оцінки висновку експерта також значною мірою впливає і впровадження у практику судової експертизи складного обладнання, новітніх методик, що робить висновок експерта більш складним для сприйняття особами, які не володіють спеціальними знаннями. Різні характеристики експертних методик також зумовлюють його доказове значення. Висновок експерта вважається відповідним певному ступеню доказового значення не тільки порівняно з іншими доказами, але й залежно від його власних якостей, як-от характеристика обраних експертом методик та здатність слідчого (суду) усвідомити результати їх застосування [190, с. 262]. Допустимість висновку експерта, пише Н. А. Паньков, передбачає дотримання під час призначення та проведення експертизи вимог Конституції і кримінально-процесуального закону. Також необхідно встановлювати чи були дотримані права особи, стосовно якої призначається експертиза. Оцінка допустимості висновку

експерта неможлива без оцінки компетенції самого експерта, що передбачає встановлення його освіти, практичного досвіду, стажу роботи за фахом, вузької спеціалізації в межах цієї професії експерта. Недопустимим є висновок за умови наявності підстав для відводу експерта, який проводив експертизу. Допустимість висновку експерта також залежить від допустимості об'єктів, що досліджував експерт. Повнота висновку експерта передбачає: повноту використання наданих експерту матеріалів; застосування різноманітних методів дослідження, що доповнюють один одного [189, с. 732–733].

З приводу оцінки висновку експерта доцільно навести думку В. В. Казанцева. Він пропонує наступні найбільш загальні елементи оцінки висновку експерта: 1) оцінка процесуального порядку призначення і проведення експертизи; 2) оцінка особи експерта; 3) оцінка матеріалів, які направлялися на експертизу; 4) оцінка повноти й наукової обґрунтованості висновку експерта; 5) оцінка висновку експерта з точки зору сформульованих висновків; 6) оцінка правильності складання самого висновку; 7) оцінка ймовірних помилок, які можуть бути допущені експертом; 8) оцінка доказів, що містяться у висновку експерта з точки зору їх належності до справи, допустимості та місця в системі доказів, тобто оцінка в сукупності з іншими доказами [104].

Використання слідчим спеціальних знань під час розслідування досліджуваного злочину та залучення для цього уповноважених суб'єктів відіграє важливу роль у їх розкритті, оскільки за рахунок обрання слідчим правильної методики та організації всіх процесуальних дій досягається мета досудового розслідування – швидке та повне розкриття злочину, притягнення винних у його вчиненні осіб до відповідальності. Українське законодавство у сфері застосування слідчим спеціальних знань загалом досить чітко та детально регламентує порядок залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями, визначаючи їх права, обов'язки та межі відповідальності.

Висновки до Розділу 3

1. Для проведення огляду місця події, пов'язаного з умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, доцільно обов'язково залучати відповідного спеціаліста (наприклад, ветеринарного чи санітарного інспектора), понятих та використовувати технічні засоби фіксації. Основними об'єктами такого огляду можуть виступати: 1) ділянка місцевості чи приміщення; 2) небезпечна продукція чи сировина для її виготовлення; 3) устаткування для виготовлення продукції; 4) елементи упакування продукції (контейнери, тара); 5) засоби, якими продукція транспортувалася; 6) документи. Документи, які мають відношення до вчинення злочину, пов'язаного з умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, можна згрупувати наступним чином: 1) документи, що мають безпосереднє відношення до небезпечної продукції (сертифікат відповідності, сертифікат якості, ветеринарний дозвіл, карантинний дозвіл, державний реєстр або висновок санітарно-гігієнічної експертизи, маркування, інформація про продукт); 2) документи, що мають відношення до господарської діяльності суб'єкта, який випустив на ринок України небезпечну продукцію, та її руху (договір поставки, накладна, довіреність, журнал прийому та видачі тощо). Під час огляду та опису у протоколі самої небезпечної продукції та інших речей і документів слід особливу увагу звернути на наявність чи відсутність на них етикетки, маркування, інформації про дату виготовлення та кінцевий термін споживання.

2. Під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції зазвичай об'єктами обшуку є торгівельні точки (магазини, малі архітектурні форми) місця зберігання чи виробництва небезпечної продукції (склади, ангари, цехи, гаражі, житлові приміщення тощо). Що ж до предметів, що знаходяться у розшук, то ними, у першу чергу, виступатиме сама небезпечна продукція, документація, а також обладнання, на якому вона виготовлялася чи пакувалася. До такого обшуку доцільно залучати відповідного спеціаліста та кінолога з собакою. Для ефективного його

проведення варто застосовувати такі тактичні прийоми: 1) аналіз ознак і властивостей об'єктів пошуку; 2) аналіз структури об'єкта, де буде проводитися обшук, обстановка окремих приміщень з метою виявлення місць приховування предметів пошуку; 3) висунення версій про можливе місцезнаходження об'єктів пошуку з урахуванням рис особистості людини, яка обшукується; 4) зіставлення виявлених об'єктів з ознаками тих, що відшукаються; 5) аналіз обстановки місця обшуку з метою виявлення невідповідностей в окремих елементах обстановки, що вказують на обладнання у них тайників; 6) спостереження за поведінкою особи, яку обшуковують.

3. Будь-яка допитувана особа відносно потрібної слідчим інформації під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції може перебувати в одному з таких станів: 1) допитуваний володіє потрібною інформацією, може і бажає об'єктивно і повно передати її слідчому; 2) допитуваний володіє потрібною інформацією, бажає об'єктивно і повно передати її слідчому, але міг сприйняти її з ненавмисними викривленнями чи частково забув; 3) допитуваний володіє потрібною інформацією, але навмисно приховує чи спотворює її; 4) особа володіє потрібною інформацією, але слідчий помилково вважає, що допитуваний навмисно її приховує. Під час проведення допиту слідчому доцільно використовувати системи тактичних прийомів, які: 1) спрямовані на позитивне оцінювання процесу спілкування зі слідчим з метою формування у особи позитивного враження про слідчого; 2) спрямовані на ініціацію інтересу до спілкування під час допиту та до його результатів; 3) спрямовані на уособлення особи в діалозі зі слідчим. Доцільним у окремих випадках буде залучення до допиту відповідного спеціаліста. Допит підозрюваного може відбуватися як в конфліктній, так і безконфліктній ситуаціях. У першому випадку доцільно у допитуваного спочатку з'ясувати питання загального характеру, вислухати та зафіксувати його версію події, а через деякий час провести додатковий допит.

4. З практичної точки зору найбільш доцільним під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції є виокремлення процесуальної та непроцесуальної форм використання спеціальних знань. Призначення і проведення експертиз є одним із пріоритетних напрямів роботи слідчого, оскільки йому, в першу чергу, потрібно з'ясувати чи є конкретна продукція небезпечною. Усі судові експертизи, які може призначити слідчий під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції, вважаємо за доцільне умовно розділити на криміналістичні та спеціальні. Щодо криміналістичних, то тут, у першу чергу, потрібно назвати почеркознавчу, техніко-криміналістичну експертизу документів, трасологічну експертизу та експертизу голограм. До спеціальних слід віднести товарознавчу, ветеринарно-санітарну експертизи та експертизу матеріалів, речовин і виробів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання – сформовано методика розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети. Основні з них такі.

1. У процесі розвитку управління якістю продукції можна виокремити такі основні періоди: 1) індивідуальний контроль якості (до 1900 р.); 2) цеховий контроль якості (контроль майстра) (1900–1920 рр.); 3) приймальний (інспекційний) контроль якості (1920–1940 рр.); 4) статистичний контроль якості (1940–1960 рр.); 5) забезпечення якості у процесі виробництва (1960–1980 рр.); б) комплексне управління якістю продукції (1980–2000 рр.); 7) інтегровані системи якості продукції (з 2000 р. до наших часів). В економічно розвинених країнах світу зараз діє ряд систем швидкого обміну інформацією про якість продукції та попередження про її небезпечність для життя і здоров'я громадян, що надає можливість уникати або швидко усувати з ринку небезпечну продукцію.

В Україні лише у 2000–х рр. сформувалася основна законодавча база для забезпечення реформування національної системи технічного регулювання згідно з вимогами СОТ та ЄС. На сьогодні у законодавстві України передбачається цивільно-правова, адміністративна та кримінальна відповідальність за випуск на ринок небезпечної продукції. Сучасне трактування законодавцем такого виду злочину у ст. 227 КК України, що є основою для розробки криміналістичної методики, не позбавлене недоліків. Це призводить до того, що рівень кримінально-правового захисту прав споживачів залишається доволі низьким, а кількість розпочатих із цього приводу кримінальних проваджень незначним.

2. Криміналістичну характеристику умисного випуску на ринок України небезпечної продукції слід вважати видовою характеристикою та до

основних її елементів доцільно віднести: 1) предмет посягання; 2) спосіб вчинення злочину у його широкому розумінні; 3) місце, час та обстановку вчинення злочину; 4) особу злочинця; 5) типову слідову картину злочину.

Небезпечна продукція – це продукція, яка не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами. Такі вимоги визначаються окремо для кожного з видів продукції, що випускається в обіг на ринок України. Найперше, що потрібно зробити слідчому – пересвідчитися в тому, що виявлений об'єкт підпадає під визначення «продукція», а друге – встановити наявність хоча б одного з випадків, коли продукція вважається небезпечною: 1) вона не відповідає вимогам чинних в Україні нормативно-правових актів і нормативних документів стосовно відповідних видів продукції щодо її споживчих властивостей; 2) вона не відповідає обов'язковим вимогам чинних в Україні нормативно-правових актів і нормативних документів щодо її безпеки для життя і здоров'я людини, майна і довкілля; 3) з моменту збуту її споживачам виробником (продавцем) навмисно надано зовнішній вигляд та (або) окремих властивостей певного виду продукції, але яка не може бути ідентифікована як продукція, за яку вона видається; 4) під час її маркування порушено встановлені законодавством вимоги щодо мови маркування та (або) до змісту і повноти інформації, яка має при цьому повідомлятися; 5) строк придатності її до споживання або використання закінчився; 6) немає передбачених законодавством відповідних документів, що підтверджують якість та безпеку продукції. З криміналістичної точки зору буде доцільною класифікація небезпечної продукції за трьома критеріями: за місцем виготовлення, за місцем розповсюдження, харчову та нехарчову.

Типовими способами підготовки до вчинення злочину, передбаченого ст. 227 КК України, можуть бути: 1) пошук країни чи виробника, де можна купити продукцію; 2) вибір готової небезпечної продукції, яку можна буде розповсюджувати самому чи через постачальника; 3) закупівля необхідної сировини та обладнання для виготовлення небезпечної продукції; 4) пошук

місце, де небезпечна продукція буде виготовлятися (цехів) або зберігатися (складів); 5) пошук транспортних засобів для перевезення небезпечної продукції; 6) пошук при потребі співучасників, а також розповсюджувачів небезпечної продукції (точок збуту); 7) виготовлення необхідних документів, що свідчать про безпечність продукції та інформацію виробника. Безпосередніми способами вчинення злочину можуть бути: 1) імпорт небезпечної продукції; 2) виготовлення (випуск) небезпечної продукції; 3) розповсюдження (постачання) небезпечної продукції. Типовими способами приховування можуть бути: 1) знищення самої небезпечної продукції; 2) знищення сировини, з якої вона виготовлялася; 3) знищення чи приховування устаткування (обладнання), на якому небезпечна продукція виготовлялася чи фасувалася (упаковувалася); 4) знищення документації, у якій вказувалося походження продукції чи фіксувалися пов'язаної з нею процеси господарської діяльності; 5) внесення змін у документи про результати перевірки продукції; б) заява про те, що особа не знала про те, що продукція є небезпечною; 7) приховування транспортних засобів, якими відбувалося транспортування небезпечної продукції.

Аналіз змісту диспозиції ст. 227 КК України дає підстави виокремити в загальному три типових місця цього злочину: 1) митна територія України (має відношення до імпорту небезпечної продукції); 2) територія підприємства-виробника (має відношення до виготовлення небезпечної продукції); 3) територія ринку (має відношення до розповсюдження небезпечної продукції). Щодо часу, то найважливіше місце має строк (термін) придатності продукції, тобто, строк (термін) впродовж якого продукція є безпечною для споживання чи використання. Під час розслідування досліджуваного злочину слідчому необхідно обов'язково встановити: 1) час виготовлення небезпечної продукції; 2) час ввозу продукції на митну територію; 3) час встановлення щодо певної продукції стандартів, технічних вимог тощо; 4) час реалізації продукції споживачу.

З криміналістичної точки зору можна виділити дві групи, що підпадають під ознаки типової особи злочинця: 1) службова особа чи працівник суб'єкта господарської діяльності (юридичної особи), який є виробником продукції, представником виготовлювача продукції в Україні чи імпортером продукції; 2) підприємець (фізична особа), який здійснює відповідну господарську діяльність по імпорту, виготовленню чи розповсюдженню небезпечної продукції. У будь-якому випадку необхідно пам'ятати, що слідчому, який розслідує факт умисного випуску на ринок України небезпечної продукції, необхідно спочатку встановити виробника продукції, а вже відштовхуючись від цього – визначати особу, яка відповідає за її якість. Дещо простіша ситуація з підприємцями-фізичними особами, оскільки вони, реалізуючи продукцію, несуть персональну відповідальність за її безпечність.

Типовими матеріальними слідами, що свідчать про вчинення злочину, передбаченого ст. 227 КК України, можуть бути: 1) сама небезпечна продукція; 2) сировина, з якої вона виготовлялася; 3) устаткування (обладнання), на якому вона виготовлялася та пакувалася; 4) елементи упаковки чи маркування такої продукції; 5) документація (як на паперових, так і електронних носіях); 6) сліди пальців рук, взуття, транспортних засобів тощо. Про вчинення злочину можуть свідчити ідеальні сліди, тобто ті сліди, що залишилися в пам'яті людей, і ми можемо отримати їх шляхом проведення допиту особи (свідків, потерпілих, підозрюваних).

3. Основне інформаційне навантаження у побудові методики розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, несуть типові слідчі ситуації, які взаємопов'язані між собою на початковому та наступному етапах розслідування. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування доцільно згрупувати залежно від наявності та повноти: 1) інформації про подію злочину; 2) інформації про особу злочинця; 3) інформації про предмет посягання; 4) інформації про місце вчинення злочину; 5) інформації про зв'язок злочинів. Під час розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, то узагальнення

матеріалів практики дозволяє визначити наступні типові слідчі версії: 1) щодо виду події, інформація про яку зареєстрована в ЄРДР; 2) щодо особи злочинця; 3) щодо поширення негативних наслідків, спричинених небезпечною продукцією; 4) щодо походження небезпечної продукції.

Типові слідчі ситуації наступного етапу розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції визначає ряд елементів: 1) предмет злочинного посягання; 2) особа злочинця; 3) місце перебування цього злочинця; 4) ставлення злочинця до вчиненого; 5) зібрана доказова база. На наступному етапі розслідування слідчий висуває та перевіряє нові версії й займається перевіркою версій, висунутих на початковому етапі розслідування. Зазвичай відпрацьовуються такі версії: 1) про причетність до злочину інших осіб та їх роль; 2) про місцеперебування особи злочинця; 3) про джерело походження небезпечної продукції (вітчизняне, з-за кордону, виготовлене фізичною чи юридичною особою); 4) про місцезнаходження (місця зберігання) небезпечної продукції, а також обладнання для її виробництва; 5) про наявність інших фактів випуску небезпечної продукції в інших місцях та в інший час; 6) про причетність до вчинення злочину посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування; 7) про суму завданих збитків і кількість постраждалих осіб; 8) про суму коштів, отриманих від протиправної діяльності (реалізації небезпечної продукції) та їх місцезнаходження (конкретні банківські установи, фонди тощо); 9) про можливе місцезнаходження джерел доказової інформації (свідків, документів, продукції тощо).

4. Запорукою налагодження ефективної взаємодії між слідчим та оперативним підрозділом є наявність таких взаємопов'язаних компонентів: 1) узгоджене планування; 2) розподіл обов'язків між суб'єктами; 3) постановка перед суб'єктом чітких і конкретних задач; 4) своєчасний обмін інформацією; 5) контроль. Потреба в організації взаємодії обумовлюється інформаційними, тактичними та організаційними факторами. На сьогодні існує дві форми взаємодії між слідчим та оперативними підрозділами – нормативно-правова (процесуальна) та організаційно-тактична (непроцесуальна). Зміст ст. 40 КПК

України свідчить про те, що під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції слідчий є ініціатором налагодження взаємодії та по відношенню до оперативного підрозділу стає керуючим суб'єктом.

5. Для проведення огляду місця події, пов'язаного з умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, слід обов'язково залучати відповідного спеціаліста (наприклад, ветеринарного чи санітарного інспектора), понятих та використовувати технічні засоби фіксації. Основними об'єктами такого огляду можуть виступати: 1) ділянка місцевості чи приміщення; 2) небезпечна продукція чи сировина для її виготовлення; 3) устаткування для виготовлення продукції; 4) елементи упакування продукції (контейнери, тара); 5) засоби, якими продукція транспортувалася; 6) документи. Останні можна згрупувати наступним чином: 1) документи, що мають безпосереднє відношення до небезпечної продукції (сертифікат відповідності, сертифікат якості, ветеринарний дозвіл, карантинний дозвіл, державний реєстр або висновок санітарно-гігієнічної експертизи, маркування, інформація про продукт); 2) документи, що мають відношення до господарської діяльності суб'єкта, який випустив на ринок України небезпечну продукцію, та її руху (договір поставки, накладна, довіреність, журнал прийому та видачі тощо). Під час огляду та опису у протоколі самої небезпечної продукції та інших речей і документів слід особливу увагу звернути на наявність чи відсутність на них етикетки, маркування, інформації про дату виготовлення та кінцевий термін споживання. Під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції зазвичай об'єктами обшуку є торгівельні точки (супермаркети, магазини, малі архітектурні форми тощо) місця зберігання чи виробництва небезпечної продукції (склади, ангари, цехи, гаражі, житлові приміщення тощо). Що ж до предметів, що знаходяться в розшуку, то ними, у першу чергу, виступатиме сама небезпечна продукція, документація, а також обладнання, на якому вона виготовлялася чи пакувалася. До такого обшуку доцільно залучати спеціаліста в т.ч. кінолога з собакою. Для ефективного його проведення варто застосовувати такі тактичні прийоми: 1) аналіз ознак і властивостей об'єктів

пошуку; 2) аналіз структури об'єкта, де буде проводитися обшук, обстановка окремих приміщень з метою виявлення місць приховування предметів пошуку; 3) висунення версій про можливе місцезнаходження об'єктів пошуку з урахуванням рис особистості людини, яка обшукується; 4) зіставлення виявлених об'єктів з ознаками тих, що шукаються; 5) аналіз обстановки місця обшуку з метою виявлення невідповідностей в окремих елементах обстановки, що вказують на обладнання у них тайників; 6) спостереження за поведінкою особи, яку обшуковують.

Будь-яка допитувана особа відносно потрібної слідчим інформації під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції може перебувати у одному з таких станів: 1) особа володіє потрібною інформацією, може і бажає об'єктивно і повно передати її слідчому; 2) особа володіє потрібною інформацією, бажає об'єктивно і повно передати її слідчому, але мігла сприйняти її з ненавмисними викривленнями чи частково забула; 3) особа володіє потрібною інформацією, але навмисно приховує чи спотворює її; 4) особа володіє потрібною інформацією, але слідчий помилково вважає, що допитуваний навмисно її приховує. Під час проведення допиту слідчому доцільно використовувати такі тактичні прийоми: 1) спрямовані на позитивне оцінювання процесу спілкування зі слідчим з метою формування у особи позитивного враження про слідчого; 2) спрямовані на ініціацію інтересу до спілкування під час допиту та до його результатів; 3) спрямовані на уособлення особи в діалозі зі слідчим. Допит підозрюваного може відбуватися як в конфліктній, так і безконфліктній ситуаціях. У першому випадку доцільно у допитуваного спочатку з'ясувати питання загального характеру, вислухати та зафіксувати його версію події, а через деякий час провести додатковий допит. Також слідчому варто скористатися такими тактичними комбінаціями як «встановлення участі (причетності)» та «усвідомлення протиправності діяння».

6. З практичної точки зору найбільш доцільним під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції є виокремлення

процесуальної та непроцесуальної форм використання спеціальних знань. Призначення і проведення експертиз є одним із пріоритетних напрямів роботи слідчого, оскільки йому, в першу чергу, потрібно з'ясувати чи є конкретна продукція небезпечною. Усі судові експертизи, які може призначити слідчий під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції, вважаємо за доцільне умовно розділити на криміналістичні та спеціальні. Щодо криміналістичних, то тут, у першу чергу, потрібно назвати почеркознавчу, техніко-криміналістичну експертизу документів, трасологічну експертизу та експертизу голограм. До спеціальних слід віднести товарознавчу, ветеринарно-санітарну експертизи та експертизу матеріалів, речовин і виробів.

7. Для підвищення ефективності розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції розроблено низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень у Кримінальний процесуальний кодекс України, а саме:

- положення ч. 1 ст. 224 КПК України викласти у наступній редакції: «Допит проводиться за місцем проведення досудового розслідування або в іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати. Така особа допитується окремо, без присутності інших осіб, окрім тих випадків, коли відповідно до закону участь інших осіб є обов'язковою»;
- доповнити ст. 224 КПК України ч. 6-1 наступним змістом: «Особа, яка проводить допит, має право пред'являти допитуваній особі речі та документи, що були зібрані під час розслідування та стосуються обставин, які підлягають доказуванню»;
- положення ч. 1 ст. ст. 237 КПК України викласти у такій редакції: «З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводить огляд місця події, місцевості, приміщення, речей та документів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко П.П. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні. К.: Форум, 2004. 160 с.
2. Антошук А.О. Криміналістична характеристика вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини. Митна справа. 2012. № 2. ч. 2. С. 430 – 433.
3. Асташкина Е.Н., Марочкин Н.А. Криминалистические алгоритмы в расследовании квартирных краж / учеб. пособие. М: Юрлитинформ, 2003. 112 с.
4. Асташкина Е.Н., Марочкин Н.А. Квартирные кражи: проблемы оптимизации и алгоритмизации первоначального этапа расследования М.: Юрлитинформ, 2005. 184 с.
5. Багрій М.В. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2013. Вип. 57. С. 315 – 321.
6. Балановська Т.І., Борецька З.П. Еволюція розвитку управління якістю Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2011. Вип. 168. Ч. 2. С. 368 – 375.
7. Баланюк А.В. К вопросу о взаимосвязи обстановки и способа преступления. Правове життя сучасної України. 2008. С. 426 – 428.
8. Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту: навч. Посібник. К.: Правник, 1997. 67 с.
9. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002): монография. К., 2002. 268 с.
10. Бедняков И.Л. Обыск: проблемы эффективности и доказательственного значения. М.: Юрлитинформ, 2010. 176 с.
11. Белкин Р.С. Криминалистика и доказывание (методологические проблемы) /под ред. А.И. Винберга. М.: Юрид. лит., 1969. 216 с.
12. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы (от теории к практике). М., 1988. 304 с.

13. Белкин Р.С. Курс криминалистики: учеб. пособие: в 3-х томах. Частные криминалистические теории. М.: Юристъ, 1997. Т. 2. 464 с.
14. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики в 3-х томах. Криминалистические средства, приемы и рекомендации. М.: Юристъ, 1997. Т. 3. 480 с.
15. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. М.: НОРМА, 2001. 240 с.
16. Бишевец О. Тактико-психологічне забезпечення обшуку у кримінальному провадженні *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2015. Martie. С. 125–130.
17. Большев В.Г., Панюшкин В.А. Специалист, его роль и значение в применении научно-технических средств при собирании доказательств по уголовному делу. *Вестник Воронежского государственного университета*. 2011. № 1 (10). С. 277–287.
18. Бондар В.С. Функціональне призначення криміналістичної характеристики злочинів у сучасних умовах *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 2 (24). С. 130 – 137.
19. Борисова Л.В. Щодо взаємодії слідчих і оперативних підрозділів при розслідуванні наркозлочинів в умовах подолання протидії *Форум права*. 2011. № 1. С. 121 – 125.
20. Бородин В.С. Системный подход к организации взаимодействия органов досудебного следствия и дознания *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2011. Том 24 (63). № 2. С. 237 – 245.
21. Бородин В.С. Роль ситуационных факторов в организации взаимодействия следователя и оперативных работников *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. 2013. № 1. Том 26 (65). С. 135 – 139.

22. Бугера С. Правове регулювання якості сільськогосподарської продукції відповідно до вимог Європейського Союзу Публічне право. 2012. № 1 (5). С. 127 – 132.

23. Буканов Г. Правове регулювання державного управління з питань безпеки та якості продукції в Україні Национальный юридический журнал: теория и практика. 2015. Martie. С. 45 – 48.

24. Васильев А.Н. Следственная тактика. М.: Юрид. лит., 1976. 200 с.

25. Ващук О.П. Невербальна інформація як один із видів криміналістичної інформації Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 6–2. Том 2. С. 110 – 113.

26. Ващук О.П. Тактика використання невербальної інформації при проведенні слідчих (розшукових) дій Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». 2013. Том 26 (65). № 2–2. С. 293 – 299.

27. Великий енциклопедичний юридичний словник за ред. акад.. НАН України Ю.С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Юридична думка, 2012. 1020 с.

28. Великий тлумачний словник сучасної української мови Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2009. 1736 с.

29. Великородный П.Г. Идентификационное исследование способа совершения преступления в целях поиска преступника: монография. 2-е изд., испр. и доп. М.: Юридлитинформ, 2013. 144 с.

30. Весельський В.К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. № 25. С. 193 – 199.

31. Весельський В.К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз) Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. № 2 (28). С. 151 – 158.

32. Використання спеціальних знань відповідно до нового Кримінального процесуального кодексу України: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 18.02.2013 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

33. Виноградова А.І. Висунення версій при розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 247 КК України Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2014. № 2 (10) URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14vaikku.pdf>.

34. Власов В.П. Следственный осмотр и предварительное исследование документов. М.: Гос. изд. юрид. лит., 1961. 87 с.

35. Возгрин И.В. Криминалистическая методика расследования преступлений. Минск: Высшая школа, 1983. 386 с.

36. Вознюк Т.К. Управління якістю продукції на підприємствах легкої промисловості: дис. канд. економ. наук: спец. 08.00.04 / Таїсія Костянтинівна Вознюк. Хмельницький, 2014. 221 с.

37. Волков В.Ю. Адміністративно-правове регулювання в галузі стандартизації та сертифікації в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Вячеслав Юрійович Волков. Одеса, 2013. 20 с.

38. Волобуєв А.Ф. Тактичні завдання розслідування розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності Вісник Запорізького юридичного інституту. 1999. № 3. С. 84–90.

39. Волобуєв А.Ф. Економічні злочини: поняття та проблеми розробки методик розслідування Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. Одеса: Юрид. література, 2003. 282 с.

40. Волобуєв А.Ф., Федорова О.Ф. Про тактику обшуку Криміналістичний вісник. 2012. № 2 (18). С. 11 – 14.

41. Володько Н.В. Объект и предмет контрабанды Труды КВШ МВД СССР. Вып. 9. К.: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1975. С. 51 – 57.

42. Волчецкая Т.С. Ситуационный подход в практической и исследовательской криминалистической деятельности: учеб. пособие. Калининград: Калинингр. ун-т, 1999. 74 с.

43. В'юнник Д.Ю. Проблеми формування криміналістичної характеристики крадіжок автотранспорту Питання боротьби зі злочинністю. 2011. Вип. 21. С. 270 – 275.

44. Гавло В.К., Ключко В.Е., Ким. – Барнаул В.Е. Судебно-следственные ситуации: психолого-криминалистические аспекты: монография Изд-во Алтайского ун-та, 2006. 226 с.

45. Галаган В.І., Басиста І.В. Процесуальний порядок і тактика проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають: монографія К.: КНУВС, 2007. 246 с.

46. Галкина Е. Содержание и структура механизма административно-правового регулирования в сфере обеспечения безопасности и качества пищевых продуктов *Leges si viata*. 2015. Februarie. С. 16 – 20.

47. Герасимов И.Ф. Криминалистическая тактика и следственные ситуации Межвузовский сб. науч. тр. Свердловск: Свердл. юрид. инст-т, 1981. С. 13 – 18.

48. Гегель Г.В.Ф. Наука логики. СПб.: Наука, 1997. 800 с.

49. Гличев А.В. Основы управления качеством продукции. М. Изд-во стандартов, 1988. 115 с.

50. Гловюк І.В., С.В. Андрученко Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження, спрямований на збирання та перевірку доказів. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3–2. С. 293 – 296.

51. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого взаимопонимания. К.: Политиздат Украины, 1989. 189 с.

52. Головин А.Ю. Криминалистическая систематика: монография. М.: ЛексЭст, 2002. 335 с.

53. Головин А.Ю. Новое уголовно-процессуальное законодательство и некоторые вопросы классификации следственных действий Материалы науч.-практ. конф. «Новое уголовно-процессуальное законодательство РФ: проблемы теории и практики» Под ред. проф. Т.В. Волчецкой. – Калининград: Изд-во КГУ, 2003. С. 85–87.

54. Гончаренко В.Г., Курдюков В.В., Легких К.В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні Вісник Академії адвокатури України. 2007. Вип. 9. С. 22 – 34.

55. Гончаренко В.Г. Організаційні та правові проблеми судової експертизи в Україні Часопис Академії адвокатури України. 2011. № 1 (10). С. 1 – 5.

56. Гора І. Поняття способів вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні Закон и жизнь. 2012. № 9. С. 35 – 38.

57. Гора І.В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України Юридичний часопис НАВС. 2013. № 1. С. 209 – 214.

58. Готін О.М. Покарання за злочин «випуск або реалізація недоброякісної продукції»: деякі проблеми теорії Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2002. № 3. С. 194 – 201.

59. Готін О.М. Проблеми відмежування випуску або реалізації недоброякісної продукції від суміжних злочинів та інших правопорушень Вісник ЛАВС МВС України. 2003. № 3. С. 60 – 70.

60. Готін О.М. Випуск або реалізація недоброякісної продукції в умовах ринкової економіки: проблеми кримінальної відповідальності: монографія. Луганськ, 2004. 288 с.

61. Гросс Г. Руководство к расследованию преступлений. М.: Изд-во НКВД РСФСР, 1930. 144 с.

62. Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: наук.-практ. посібник К.: КНТ, 2006. 272 с.

63. Губарева В.М., Михальський О.О. Деякі особливості проведення судових товарознавчих експертиз із дослідження маркування м'яса та м'ясних продуктів Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2014. Вип. 14. С. 363 – 369.

64. Гузей В. Следовая картина умышленного убийства или причинения тяжких телесных повреждений при превышении пределов необходимой обороны *Legea si viata*. 2014. Noiembrie. С. 7 – 10.

65. Гуменна Н.В. Поняття взаємодії слідчого з іншими суб'єктами розшуку під час здійснення ними розшукової діяльності Актуальні проблеми держави і права. 2014. С. 497 – 504.

66. Гумін О.М. Організація роботи слідчо-оперативної групи під час розслідування кримінальних проваджень Право та державне управління. 2013. № 1 (10). С. 102 – 106.

67. Гумін О.М. Кримінально-процесуальні підстави тимчасового доступу до речей і документів Підприємництво, господарство і право. 2013. № 5. С. 136 – 138.

68. Густов Г.А. Программно-целевой метод организации раскрытия убийств: учеб. пособие. 2-е изд. СПб., 1999. 104 с.

69. Данилюк М.І. Подальший етап розслідування корупційних злочинів Науковий вісник ЛьвДУВС. 2011. № 1 (2). С. 293 – 299.

70. Дараган Р.Д. Виявлення та фіксація фактів обігу фальсифікованої продукції, що виготовляють на нелегальних виробництвах Науковий вісник НАВС. 2013. № 2. С. 222 – 232.

71. Демидова Є. Обізнані особи у кримінальному судочинстві: поняття та види Вісник Академії правових наук України. 2012. № 1. С. 258 – 270.

72. Деятельность экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел по применению экспертно-криминалистических методов и средств в раскрытии и расследовании преступлений: учеб. пособие под ред. В.А. Снеткова. М.: ЭКЦ МВД РФ, 1996. 104 с.

73. Джевага С. Специальные знания и их формы, которые применяются в уголовном производстве *Legea si viata*. 2015. August. С. 14 – 18.

74. Дзюбик С.Д., Ривак О.С. Основи економічної теорії: навч. посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 491 с.

75. Дикунов А.И. Криминалистический анализ следовой картины расследуемого события с признаками преступления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 Александр Иванович Дикунов. М., 2005. 186 с.

76. Динту В.А. Обстановка злочину у структурі криміналістичної характеристики злочину Актуальні проблеми держави і права. 2011. С. 240–246.

77. Дубровицкая Л.П., Лузгин И.М. Планирование расследования: учеб. пособие М., 1972. 185 с.

78. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: монографія. К., 2003. 924 с.

79. Эйсман А.А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование. М.: Юрид. лит., 1967. 152 с.

80. Энциклопедия судебной экспертизы под ред. Т.В. Аверьяновой, Е.Р. Росинской. М.: Юрист, 1999. 552 с.

81. Єдиний реєстр судових рішень URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3178525357092288>.

82. Єфімов О.В., Історико-методологічні аспекти розвитку стандартизації, управління якістю і сертифікації промислової продукції О.В. Єфімов, Л.І. Тютюнник, Л.А. Іванова, Т.А. Гаркуша, О.В. Стельник. Вісник НТУ ХП. Серія: Історія науки і техніки. 2013. № 48 (1021). С. 60 – 63.

83. Жалдак І.А. Актуальні питання криміналістичного забезпечення проведення одночасного допиту Європейські перспективи. 2013. № 3. С. 111 – 115.

84. Жерж Н.А. Слідчі ситуації та типові криміналістичні версії щодо особи злочинця при розслідуванні окремих насильницьких злочинів Н.А. Жерж, М.Є. Дирдін. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 32. С. 117 – 121.

85. Жига І.П. Правові основи протидії введення в обіг на ринок України небезпечної продукції Науковий вісник ЛьвДУВС. 2013. № 4. С. 337 – 348.

86. Жилін Є.В., Сафронов С.О. Особливості проведення огляду предметів порнографічного характеру Вісник ХНУВС. 2010. № 2. С. 73 – 82.

87. Жордания И.Ш. Психолого-правовая структура способа совершения преступления. Тбилиси: Сабчота Сакартвело, 1977. 233 с.

88. Журавель В.А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. 2008. Вип. 8.С. 102 – 108.

89. Журавель В.А. Система слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів Вісник Академії правових наук України. 2009. № 2 (57). С. 197 – 202.

90. Журавель В.А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2010. Вип. 10. С. 12 – 20.

91. Журавель В.А. Криміналістична характеристика злочинів: проблема формування та застосування Вісник Академії правових наук України. 2008. № 4 (55). С. 202 – 213.

92. Жураковська Л.А. Забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції та продуктів харчування в Україні Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». 2013. № 1. С. 229 – 235.

93. Завадський О.М. Слідова картина як структурний елемент криміналістичної характеристики розбійних нападів, учинених організованою групою Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. № 24. С. 297 – 304.

94. Завгородня Г.В. Криміналістична характеристика злочинних порушень правил охорони або використання надр Форум права. 2012. № 3. С. 201 – 205.

95. Зайцева Е.А. Концепция развития института судебной экспертизы в условиях состязательного уголовного судопроизводства: монография. М.: Юрлитинформ, 2010. 424 с.

96. Заплотинський Б.А., Гупкало В.М. Управління якістю: навч.-метод. посібник К.: ННІМП ДУТ, 2015. 168 с.

97. Зарубенко О. Співвідношення огляду з іншими процесуальними діями за КПК України Закон и жизнь. 2013. № 3. С. 45 – 48.

98. Затенацький Д.В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): монографія. Х.: Право, 2010. 160 с.

99. Іваниця А.В. Структура криміналістичної характеристики вбивств через необережність Вісник ДДУВС. 2012. № 1. С. 303 – 309.

100. Іванов С.В., Артюх Т.М., Архипов В.В. Розвиток теорії і методології судово-товарознавчої експертизи харчових продуктів Наукові праці НУХТ. 2013. № 52. С. 25 – 34.

101. Іванова Т.Ю., Приходько В.И. Теория организации: учебник М.: Кнорус, 2006. 384 с.

102. Ищенко Е.П., Сливинский К.О. Алгоритмизация следственных действий: общий подход Академический юридический журнал. 2001. № 4 (6). С. 45 – 51.

103. Ищенко Е.П., Филиппов А.Г. Криминалистика: учебник М.: Высшее образование, 2007. 1274 с.

104. Казанцев В.В. Криминалистическое исследование средств компьютерных технологий и программных продуктов. Оценка заключения эксперта следователем и судом URL: <http://www.allpravo.ru/library/doc5195p0/instrum.5196/item5204.html>.

105. Кайдашов В.С. Кримінально-правова відповідальність за випуск або реалізацію продукції неналежної якості як засіб забезпечення безпечності та якості сільськогосподарської продукції . Форум права. 2010. № 4. С. 422 – 426.

106. Калініна І.В. Завдання слідчого огляду документів у справах про господарські злочини, пов'язані з підробленням документів. Митна справа. 2011. № 4 (76). Ч. 2. С. 215 – 221.

107. Калініна І.В. Ситуаційна обумовленість розслідування господарських злочинів, пов'язаних із підробленням документів. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. 2013. Том 26 (65). С. 212 – 217.

108. Кириченко І.А. Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності: навч. посібник. К.: ПВП, 2005. 172 с.

109. Кікінчук В.В. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування викрадень бюджетних коштів в агропромисловому комплексі. Право і безпека. 2013. № 2 (49). С. 131 – 135.

110. Кіпращ І.С. Визначення поняття слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник НАВС. 2013. № 2. С. 275 – 283.

111. Клименко Н.І. Зміни в правовому регулюванні судово-експертної діяльності. Криміналістичний вісник. 2005. № 1. С. 56 – 60.

112. Книженко С.О. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин. Форум права. 2010. № 3. С. 186 – 190.

113. Книженко С.О. Криміналістична характеристика злочинів, які вчиняються службовими або іншими особами шляхом невиконання рішень органів правосуддя. Криміналістичний вісник. 2013. № 2 (20). С. 57 – 61.

114. Книженко С.О. Субъекты взаимодействия при расследовании преступлений против правосудия // Legia si Viata. 2014. Martie. С. 94 – 97.

115. Ковтуненко Л.П. Поняття алгоритму в криміналістиці. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 5. С. 373 – 376.

116. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

117. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие Х.: ХЮИ, 1985. 92 с.

118. Коновалова В.О. Алгоритмізація в теорії криміналістики Вісник Академії правових наук України. 2007. Вип. 1 (48). С. 169 – 174.

119. Коноплицький В.А., Філіна Г.І. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний К.: КНТ, 2007. 580 с.

120. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: монография. Х.: НУВД, 2002. 412 с.

121. Коршиков М.В. Сучасні проблеми пред'явлення для впізнання та класифікація його видів. Ученые записи Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридическая». 2013. Том 26 (65). № 1. С. 394 – 400.

122. Кривонос М.В. Участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій: правовий аспект. Вісник АМСУ. 2013. № 2 (11). С. 118 – 124.

123. Криміналістика. под ред. Н.П. Яблокова. М.: Юристь, 1999. 268 с.

124. Криміналістика: учебник. под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. – 2-е изд., перераб. и доп. М.: Высшая школа, 2000. 672 с.

125. Криміналістика: підручник. В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.; за ред. проф. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 464 с.

126. Криміналістика: учебник. под общ. ред. А.Г. Филиппова. 4-е изд., перераб. и доп. М.: Высшее образование, 2009. 835 с.

127. Криміналістика: навч. Посібник. за заг. ред. А.Ф. Волобуєва. К.: КНТ; Самміт-Книга, 2011. 504 с.

128. Криміналістика: навчальний посібник. Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є.В. Пряхіна. К.: Атіка, 2012. 496 с.

129. Криміналістика: підручник. В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. К.: ЦУЛ, 2015. 544 с.

130. Криміналістичне документознавство: практ. Посібник. В.В. Бірюков, В.В. Коваленко, Т.П. Бірюкова, К.М. Ковальов; за заг. ред. В.В. Бірюкова. К.: ПАЛИВОДА А.В., 2007. 332 с.

131. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

132. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

133. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. За заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстиніан, 2012. 1224 с.

134. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Х.: Право, 2012. 768 с.

135. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Х.: Право, 2012. Т. 1. 768 с.

136. Кринична Е.В. Особливості огляду місця події за фактами розкрадання вантажів на залізничному транспорті. Криміналістичний вісник. 2013. № 1 (19). С. 117–120.

137. Крисанов Д.Ф. Якість і безпечність харчової продукції. Економіка і прогнозування. 2010. № 3. С. 103 – 119.

138. Кросби Ф.Б. Качество бесплатно. Искусство убеждать в необходимости качества. Нью-Йорк: МакГро-Хилл, 1979. 309 с.

139. Кудінов А.С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування крадіжок нафти та нафтопродуктів із магістральних трубопроводів. Часопис Академії адвокатури України. 2012. № 15. С. 1–5.

140. Кузьміна М.М. Особливості правового забезпечення якості продукції в Європейському Союзі та рамках Світової організації торгівлі. Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. 2010. № 2. С. 116 – 126.

141. Кулик І.Я. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків при розслідуванні злочинів, учинених транснаціональними злочинними угрупованнями. Науковий вісник ДДУВС. 2012. Спеціальний випуск № 1. С. 322–328.

142. Кулик С.С. Особливості обшуку під час досудового розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Науковий вісник НАВС. 2013. № 1. С. 232 – 240.

143. Куликов В.И. Основы криминалистической теории организованной преступной деятельности. Ульяновск: Филиал МГУ, 1994. 219 с.

144. Лаврухин С.В. Понятие криминалистики. Государство и право. 1998. № 4. С. 74 – 79.

145. Лапуста М.Г. Качество продукции: механизм управления. М.: Экономика, 1980. 192 с.
146. Ларин А.М. Работа следователя с доказательствами. М.: Юрид. лит., 1966. 156 с.
147. Левендаренко О.О. Особливості процесу доказування у справах про злочини неповнолітніх: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09/ Олег Олександрович Левендаренко. – Дніпропетровськ, 2003. 226 с.
148. Лисенко В.В., Курілов Г.М. Незаконний обіг товарі в Україні: криміналістична класифікація злочинів. Науковий вісник Національного університету ДПС України. 2013. № 2 (61). С. 128 – 134.
149. Литвинов О.М. Про наукову парадигму криміналістичної характеристики. Криміналістичний вісник. 2006. № 1. С. 23 – 29.
150. Лужецька О.Р. Предмет злочинного посягання в системі криміналістичної характеристики вимагання. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2014. № 2 (65). С. 202–207.
151. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. М.: Юрид. лит., 1973. 216 с.
152. Ляш А.О. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ у сучасних умовах: матеріали наук.-практ. конф. «Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю». К.: НАВС, 2000. С. 123 – 127.
153. Мазур А.П. Побудова криміналістичних версій на початковому етапі розслідування окремих видів злочинів проти правосуддя. Право і суспільство. 2015. № 4. Ч. 2. С. 193 – 198.
154. Мазур А.П. Межі початкового етапу розслідування. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 435 – 441.
155. Мазур Т.Г., Димань Т.М., Загоруй Л.П., Богатко Н.М., Яценко С.А. Менеджмент якості харчових продуктів: навч.-метод. Посібник. Біла Церква, 2014. 93 с.

156. Макаренко Н.К. Загальна характеристика обставин, що підлягають доказуванню, у справах про контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. 2009. Вип. 9. С. 177 – 184.

157. Макаренко И.А. Следственные действия как процессуальные способы получения информации о личности несовершеннолетних обвиняемых и их классификация. Вестник Башкирского университета. – 2006. № 4. С. 129 –130.

158. Маланчук Т.В. Контроль за якістю і безпечністю продукції як фундаментальна функція держави щодо гарантування захисту прав споживачів./ Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2010. № 1. С. 62 – 67.

159. Маланчук Т.В. Проблеми вилучення неякісної і небезпечної продукції з обігу. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 8. С. 28 – 31.

160. Малевски Г. Специальные знания – краеугольный постулат концепции криминалистики Ганса Гросса и их современная интерпретация. Криминалисть. 2012. № 5. С. 108 – 122.

161. Малярова В.О. Система елементів і сучасні підходи до аналізу криміналістичної характеристики злочинів. Криміналістичний вісник. 2012. № 2 (18). С. 32 – 39.

162. Малярова В.О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. Право і безпека. 2013. № 3 (50). С. 86 – 91.

163. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ: монография. Х.: Консум, 1999. 480 с.

164. Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений. Изд-во Российского ун-та дружбы народов, 2000. 296 с.

165. Медико-биологические требования и санитарные нормы качества продовольственного сырья и пищевых продуктов: Нормы Министерства здравоохранения СССР от 01.08.1989 г. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

166. Мешков В.М. Время в уголовном процессе и криминалистике: монография. Юрлитинформ, 2012. 216 с.

167. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

168. Михальчук Т.В. Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції. Криминалістика и судебная экспертиза. 2013. № 1 (58). С. 138 – 144.

169. Місюра Н.М. Поняття криміналістичної характеристики злочинів та її значення в методиці розслідування. Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС. 2010. № 2. С. 242 – 248.

170. Мороз В.Г. Поняття місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. Юридична наука. 2014. № 5. С. 122 – 136.

171. Москаленко Г.В. Поняття та особливості етапів розслідування злочинів. Актуальні проблеми держави і права. 2009. С. 376 – 380.

172. Мусієнко О.Л. Спосіб шахрайства як структурний елемент криміналістичної характеристики. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2013. Вип. 4. Том 2. С. 151 – 153.

173. Мусієнко О.Л. Особливості огляду місця події при розслідуванні шахрайства. Форум права. 2013. № 4. С. 253 – 257.

174. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України відп. ред. В.Ф. Бойко та ін. – 6-те вид. допов. К.: А.С.К., 2000. 1120 с.

175. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 3-тє вид., переробл. та доповн. К.: Атіка, 2005. 1064 с.

176. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

177. Наумчук Н.В. Проблеми визначення предмету злочину, передбаченого статтею 227 КК України. Право і суспільство. 2014. № 1–2. С. 243 – 245.

178. Образцов В.А. Основы криминалистики: учебник. М.: Юристъ, 1995. 231 с.

179. Образцов В.А., Богомоллова С.Н. Допрос потерпевшего и свидетеля на предварительном следствии. Омега-Л, 2003. 160 с.

180. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник за ред. Н.І. Клименко. Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

181. Одерій О.В. Предмет посягання як елемент криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля: окремі питання Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». 2013. Том 26 (65). № 1. С. 255 – 259.

182. Одинцова Т.В. До питання про кримінальну відповідальність за випуск або реалізацію недоброякісної продуктів харчування: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права» (м. Луганськ, 20–21 травня 2011 р.). Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2011. С. 356 – 359.

183. Омеляненко А.С. Окремі аспекти взаємодії слідчого та уповноважених оперативних підрозділів при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 287 – 291.

184. Орехов С.М. Адміністративно-правове регулювання в галузі стандартизації, якості продукції, метрології і сертифікації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Сергій Миколайович Орехов. К., 2011. 20 с.

185. Орленко О.В. Система управління безпечністю харчової продукції: запровадження системи ХАССП на підприємствах круп'яної індустрії. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2015. Вип. 4. С. 522 – 527.

186. Орлов Ю.К. Формы выводов в заключении эксперта: метод. пособие. ВНИИСЭ, 1981. 160 с.

187. Ортинський В.Л. особливості взаємодії оперативних підрозділів з органами досудового розслідування під час виявлення та розслідування

економічних злочинів. Журнал східноєвропейського права. 2015. № 21. С. 144 – 151.

188. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій: навч. Посібник. О.О. Андрєєв, Д.Д. Заяць, В.В. Колесніков та ін.; за заг. ред. Д.Д. Зайця. Х.: ХНУВС, 2011. 184 с.

189. Панько Н.А. Висновок експерта та його оцінка . Форум права. 2012. № 1. С. 728 – 733.

190. Панько Н.А. Доказове значення висновку експерта: практичний аспект. Право і суспільство. 2014. № 1. С. 260 – 265.

191. Печерский В.В. Типовые программы допроса: пособие. Гродно: ГрГУ, 2002. 160 с.

192. Пономарев И.П. Тактика допроса лица, ссылающегося на «цифровое алиби». Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. 2010. Вип. 10. С. 86 – 93.

193. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

194. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

195. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

196. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

197. Про безпечність та якість харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

198. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

199. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції: Закон України від 14.01.2000 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

200. Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини»: Закон України від 24.10.2002 р. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 48. Ст. 359.

201. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції: Закон України від 02.12.2010 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

202. Про загальну безпечність нехарчової продукції: Закон України від 02.12.2010 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

203. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15.11.2011 р. (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

204. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 р. [Електронний ресурс]. – URL : <http://zakon.rada.gov.ua>.

205. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

206. Про затвердження переліку органів державного ринкового нагляду та сфер їх відповідальності: постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2011 р. № 573 (зі змінами) URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

207. Про затвердження Інструкції з організації діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09.08.2012 р. № 686 URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

208. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами ОВС у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14.08.2012 р. № 700 URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

209. Пряхін Є.В. Слідча тактика: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 116 с.
210. Пчеліна О.В. Тактичні завдання розслідування злочинів і криміналістична методика. Криміналістичний вісник. 2012. № 2 (18). С. 48–52.
211. Пчолкін В.Д. Взаємодія слідчих та працівників оперативних підрозділів у ході розслідування злочинів. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Х.: Право, 2009. Вип. 9. С. 99 – 103.
212. Ридчик В.В. Організація і тактика вербальних слідчих дій за участю в них захисника // Часопис Академії адвокатури України. 2011. № 3 (12). С. 1–7.
213. Розслідування окремих видів злочинів: навч. Посібник. О.В. Бишевец, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергеева та ін.; за ред. М.А. Погорецького та Д.Б. Сергеевої. К.: Алерта, 2015. 536 с.
214. Россинский С.Б. Механизм формирования результатов «невербальных» следственных и судебных действий в уголовном производстве: монография. Проспект, 2015 URL: <https://books.google.com.ua>.
215. Салтевский М.В. Криминалістика: учеб. пособие. Юристь, 1996. 433 с.
216. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: наук.-практ. посібник. С.А.М., 2003. 175 с.
217. Свобода Є.Ю., Абрамова В.М. Судово-почеркознавча експертиза: деякі проблемні питання та сучасні можливості Часопис Академії адвокатури України. 2014. № 22. С. 82–85.
218. Селиванов Н.А. Криміналістические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования преступлений Социалистическая законность. 1977. № 2. С. 56 – 59.
219. Семенов В.В. Проблеми висунення слідчих версій при розслідуванні вбивств прихованих інсценуванням. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. 2013. Вип. 9. С. 77 – 84.

220. Сердюк В. Videоконференція в уголовном производстве України. *Legea si viata*. 2013. Noiembrie. С. 180 – 183.

221. Синчук В.Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування вбивств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Василь Людвігович Синчук. Х., 2004. 21 с.

222. Синчук О.В. Підходи до побудови програми початкового етапу розслідування вбивства із розчленуванням трупа Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. 2011. Вип. 11. С. 161 – 167.

223. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности). Волгоград, 1984. 238 с.

224. Слідчі (розшукові) дії: навч. посібник О.В. Авраменко, Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. Р.І. Благути та Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

225. Слинько С.В. Сущность формы и правовые основы взаимодействия следователя с органами дознания: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 С.В. Слинько. Х., 1991. 18 с.

226. Судебные экспертизы (возможности, подготовка материалов, назначение, оценка). К.: РИО МВД УССР, 1981. 412 с.

227. Соколенко М.О. Алгоритмізація і творчий підхід у тактиці допиту Питання боротьби зі злочинністю. 2015. Вип. 29. С. 236–242.

228. Сорокун І.М. Форми адміністративно-правового регулювання забезпечення якості товарів, що ввозяться в Україну Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2012. Вип. 23. С. 322 – 333.

229. Степанюк Р.Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України Право і безпека. 2013. № 3 (50). С. 110 – 115.

230. Стратонов В.М. Психологічний контакт як засіб спілкування Вісник НУВС. 2002. Вип. 19. С. 289 – 296.

231. Тактика следственных действий: учебное пособие под ред. В.И. Комиссарова. Саратов: СГАП, 2000. 202 с.

232. Тальянчук Л.С. Особенности назначения судебно-технической экспертизы поддельных документов, которые удостоверяют личность при пересечении государственной границы Украины *Visegrad Journal on Human Rights*. 2015. № 4/2. С. 113 – 119.

233. Тарасова О.В., Левицька О.В. Сучасні концепції управління якістю продукції Економіка харчової промисловості. 2010. № 1. С. 24 – 27.

234. Телегина Т.Д. Использование специальных знаний в современной практике расследования преступлений: монография. М.Юрлитинформ, 2011. 152 с.

235. Тімченко І.С. Умисний випуск на ринок України небезпечної продукції: криміналістична характеристика Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 5. Том 3. С. 219 – 223.

236. Тімченко І.С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції Молодий вчений. 2014. № 12 (15). С. 285 – 288.

237. Тімченко І.С. Огляд місця події під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 281 – 286.

238. Тімченко І.С. Тактика допиту під час розслідування випуску на ринок України небезпечної продукції *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 10. С. 145 – 150.

239. Тіщенко В.В. Криміналістичне значення подальшого етапу розслідування корисливо-насильницьких злочинів *Право України*. 2003. № 3. С. 131 – 133.

240. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів. О.: Фенікс, 2007. 260 с.

241. Торопов С.О. Криміналістична характеристика злочинів, передбачених ст. 270-1 ККУ С.О. Торопов, Д.А. Сафонов Форум права. 2012. № 3. С. 758 – 762.
242. Треушников М.К. Судебные доказательства. М.: Городец, 2005. 288 с.
243. Уголовное право: учебник: в 3 т., Т. 1: Общая часть. под общ. ред. А.Э. Жалинского. Городец, 2011. 1120 с.
244. Удалова Л.Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: монографія. К.: ПАЛИВОДА А.В., 2005. 324 с.
245. Фейгенбаум А. Контроль качества продукции. М.: Экономика, 1986. 471 с.
246. Философский энциклопедический словарь За ред. Ильичева Л.Ф., Федосеева П.Н. Ковалева С.М., Панова В.Г. М.: Советская энциклопедия, 1983. 840 с.
247. Хавронюк М.І. Право споживачів на безпечність продукції: кримінально-правове забезпечення: монографія. К., 2011. 324 с.
248. Хавронюк М.І. Відповідальність за порушення права споживачів на безпечність продукції за кримінальними кодексами України та інших держав Вісник ВСУ. 2011. № 5 (129). С. 34 – 44.
249. Хижняк Є.С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні статевих злочинів Південноукраїнський правничий часопис. 2012. № 4. С. 197 – 199.
250. Хрущ О.В. Тимчасовий доступ до речей і документів: правові проблеми регламентації Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 2. С. 271–273.
251. Цільмак О.М. Основи побудови криміналістичних версій Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 2. С. 334 – 338.
252. Цюра А. Кримінальна відповідальність за аналогічний до «випуску або реалізації недоброякісної продукції» КК України злочин у кримінальному законодавстві деяких зарубіжних держав Вісник Львівського університету. 2007. Вип. 44. С. 295 – 305.

253. Цюра А. Теоретико-прикладні проблеми визначення об'єкта злочину «умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції» Право України. 2012. № 9. С. 416 – 424.

254. Чаплинська Ю.А. Одночасний допит двох раніше допитаних осіб (організаційний аспект) Науковий вісник ДДУВС. 2013. № 1. С. 548 – 555.

255. Часова Т.О. Особливості взаємодії слідчих та оперативних підрозділів ОВС під час розслідування злочинів у сфері державних закупівель Теорія і практика правознавства. 2014. Вип. 2 (6). С. 1 – 11.

256. Черненко А.П. Чи є версія у кримінальному провадженні фактичною підставою для проведення слідчих (розшукових) дій? Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. 2013. № 2 (5). С. 146 – 150.

257. Чернявський С.С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: дис. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 К., 2010. 610 с.

258. Черноус Ю.М. Криміналістична характеристика злочинів міжнародного характеру Криміналістичний вісник. 2012. № 1 (17). С. 34–40.

259. Шаповал М.І. Основи стандартизації, управління якістю і сертифікацією: підручник. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2001. 174 с.

260. Швець Н.Л. Особливості криміналістичної характеристики випуску чи реалізації недоброякісної продукції Вісник Луганського МВС України. 2002. № 1. С. 182–190.

261. Шевчук В.М. Слідчі ситуації та їх вплив на розробку тактичних операцій Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2013. № 6–3. Т. 2. С. 125–129.

262. Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара: Изд-во Самарского ун-та, 2004. 228 с.

263. Шелковін А.О., Шелковіна О.О. Поняття та класифікація зразків почерку й підписів Теорія і практика судових експертиз і криміналістики. 2010. Вип. 10. С. 257 – 262.

264. Шепітько В.Ю. Тактика огляду місця події (проблеми використання типового та евристичного у діяльності слідчого) Юридичний радник. Х.: Страйд, 2006. № 1 (9). С. 88 – 89.

265. Шепітько В.Ю., Авдєєва Г.К. Проблеми алгоритмізації слідчої діяльності Актуальні проблеми держави і права. 2008. Вип. 44. С. 46 – 50.

266. Шеремет А.П. Криміналістика: навч. посібник. К.: ЦНЛ, 2005. 472 с.

267. Шило О.Г., Глинська Н.В. Алгоритмізація кримінального провадження як антикорупційний стандарт кримінального процесуального законодавства. Вісник АМСУ. Серія Право. 2013. № 2 (11). С. 137 – 144.

268. Шмонин А.В. Методология криминалистической методики: монография. М. Юрлитинформ, 2010. 416 с.

269. Юрин В.М. Выявление и раскрытие хищений грузов из подвижного состава железнодорожного транспорта: учеб. пособие. Саратов: Изд-во Саратов. высш. курсов МВД СССР, 1990. 87 с.

270. Яблоков Н.П. Криминалистическая характеристика преступлений как составная часть общей криминалистической теории Вестник МГУ. Серия «Право». 2000. № 2. С. 3 – 6.

271. Яблоков Н.П. Криминалістика: учебник. М. Норма, 2009. 400 с.

272. Язвінська О.М. Цивільно-правова відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів Економіка та управління на транспорті. 2015. Вип. 2. С. 255 – 261.

273. Якимчук Б.В. Установление психологического контакта при проведении следственных (розыскных) действий с иностранцами Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2013. № 6–1. Сер.: Юриспруденція. Т. 2. С. 196 – 198.

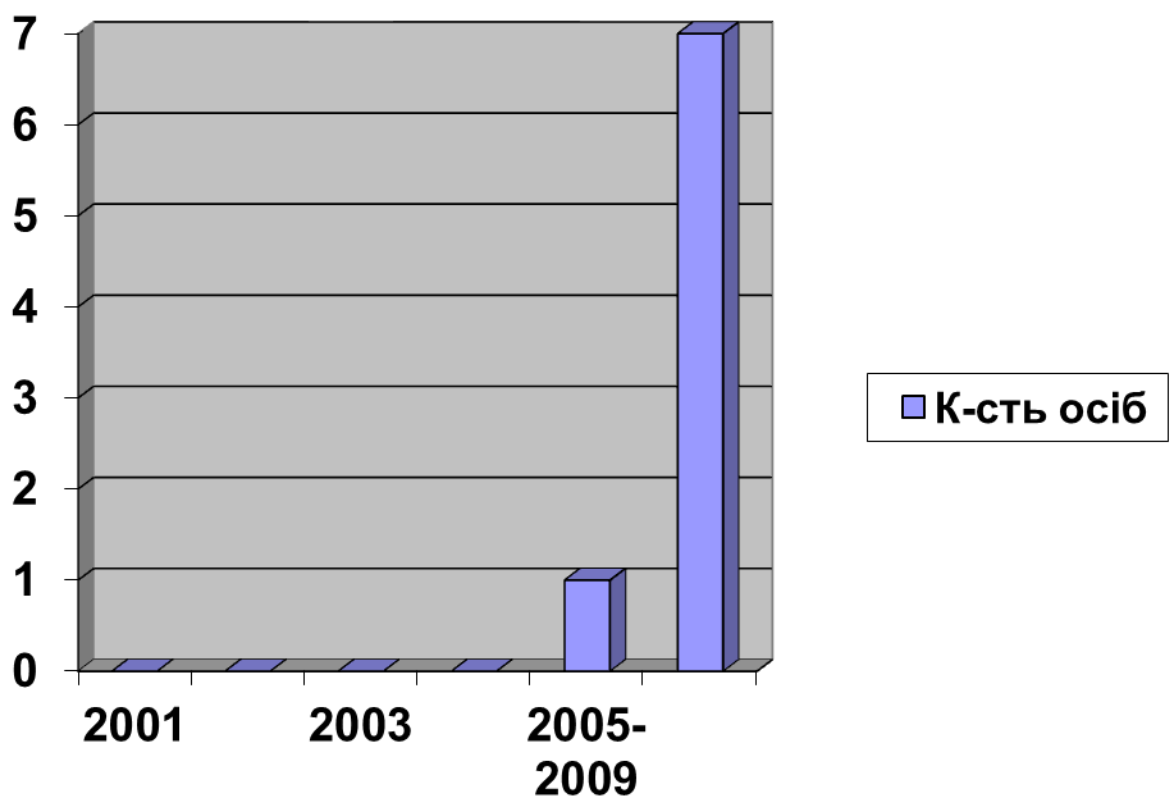
274. Яремчук В. Тактика привлечения специалиста к проведению допроса Закон и жизнь. 2013. № 10. С. 40 – 43.

ДОДАТКИ

Додаток А

ІНФОРМАЦІЯ

про кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за
вчинення злочину, передбаченого ст. 227 КК України
у період 2001–2010 рр.¹

¹ Статистичні дані отримані з офіційного веб-порталу Судової влади України: <http://hr.court.gov.ua>.

ІНФОРМАЦІЯ

про кількість кримінальних проваджень за ст. 227 КК України
після вступу в дію у 2012 р. нового КПК України ²

№ з/п	Назва	Рік		
		2013	2014	2015
1.	Усього обліковано у поточному році кримінальних проваджень за ст. 227 ККУ	111	67	66
2.	Кількість осіб, яким вручено повідомлення про підозру	2	0	3
3.	Кількість зупинених кримінальних проваджень відповідно до ст. 280 КПК України	1	0	0
4.	Кількість кримінальних проваджень, по яким не прийнято рішення	108	67	63
5.	Кількість закритих кримінальних проваджень	433	143	107

² Статистичні дані отримані з офіційного веб-порталу Генеральної прокуратури України:
<http://www.gp.gov.ua>.

РЕЗУЛЬТАТИ

проведеного серед працівників органів досудового розслідування опитування
щодо питань, пов'язаних із розслідуванням злочинів,
передбачених ст. 227 КК України

№ з/п	Запитання та варіанти відповідей	Результати	
		так, %	ні, %
1.	Чи потрібно контролювати якість продукції, що випускається на ринок України?	270 (100 %)	0
2.	Чи ефективно, на Вашу думку, правове регулювання контролю за якістю продукції, що випускається на ринок України?	122 (45 %)	148 (55 %)
3.	Чи доцільно встановлювати кримінальну відповідальність за умисний випуск на ринок України небезпечної продукції?	270 (100 %)	0
4.	Чи потрібно посилити кримінальну відповідальність за умисний випуск на ринок України небезпечної продукції та вдосконалити диспозицію ст. 227 КК України, що передбачає за це відповідальність?	270 (100 %)	0
5.	Чи можливе виявлення та розслідування будь-якого злочину, в тому числі передбаченого ст. 227 КК України, без взаємодії слідчого з оперативними підрозділами? (виберіть один варіант відповіді)		
а)	так, можливе	108 (40 %)	
б)	можливе лише у окремих випадках під час	79 (29 %)	

	розслідування нескладних, одноепізодних кримінальних проваджень		
в)	ні, не можливе	83 (31 %)	
6.	Чи можливе якісне розслідування злочинів, пов'язаних із умисним випуском на ринок України небезпечної продукції, без взаємодії слідчого зі спеціалістами та використання спеціальних знань?	0	270 (100 %)
7.	Чи доцільно співпрацювати із засобами масової інформації під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції? (виберіть один варіант відповіді)		
а)	так, доцільно	45 (16,6 %)	
б)	ні, не доцільно	47 (17,4 %)	
в)	взаємодія доцільна у рамках інформування населення про діяльність поліції	77 (29 %)	
г)	взаємодія доцільна лише у випадках масового випуску небезпечної продукції та її поширення серед населення	101 (37 %)	
8.	Чи доцільним є створення у межах окремого органу досудового розслідування спеціалізованого відділення для розслідування злочинів, передбачених ст. 227 КК України? (виберіть один варіант відповіді)		
а)	так	0	
б)	ні	224 (83 %)	

в)	достатньо скерувати окремих слідчих для проходження спеціалізації	46 (17 %)	
9.	Характеристика якого, на Вашу думку, із наведених елементів криміналістичної характеристики найбільш важлива у практичній діяльності слідчого під час розслідування злочинів, передбачених ст. 227 КК України? (виберіть один варіант відповіді)		
а)	типовий спосіб вчинення злочину	98 (36 %)	
б)	предмет злочинного посягання	38 (14 %)	
в)	типові час, місце та обстановка вчинення злочину	13 (5 %)	
г)	типова особа злочинця	8 (3 %)	
д)	типова особа потерпілого	6 (2,2 %)	
е)	типові знаряддя і засоби вчинення злочину	4 (1,8 %)	
є)	типові сліди вчинення злочину (слідова картина)	103 (38 %)	
10.	Чи є обов'язковим під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції проведення такої слідчої (розшукової) дії як огляд місця події?	270 (100 %)	0 (0 %)
11.	Яку слідчу (розшукову) дію, на Вашу думку, найдоцільніше проводити після огляду місця події у випадку розслідування злочину, передбаченого ст. 227 КК України? (виберіть один варіант відповіді)		
а)	допит	145 (54 %)	
б)	обшук	34 (13 %)	
в)	судову експертизу	91 (33 %)	

г)	пред'явлення для впізнання	0	
д)	слідчий експеримент	0	
12.	Який захід забезпечення кримінального провадження найдоцільніше застосовувати під час розслідування злочинів, передбачених ст. 227 КК України? (виберіть один варіант відповіді)		
а)	відсторонення від посади	14 (5 %)	
б)	тимчасовий доступ до речей і документів	102 (38 %)	
в)	тимчасове вилучення майна	37 (14 %)	
г)	арешт майна	56 (21 %)	
д)	затримання особи	21 (7 %)	
е)	обрання запобіжного заходу	40 (15 %)	
13.	Чи ефективним, на Вашу думку, буде використання під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції тактичних комбінацій?	203 (75 %)	67 (35 %)
14.	Чи ефективним, на Вашу думку, буде використання під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції тактичних операцій?	124 (46 %)	146 (54 %)

СПИСОК

публікацій за темою дисертації

Наукові праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тімченко І. С. Тактика допиту під час розслідування випуску на ринок України небезпечної продукції. *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 10. С. 145–150.

2. Тімченко І. С. Умисний випуск на ринок України небезпечної продукції: криміналістична характеристика. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 5. Т. 3. С. 219–223.

3. Тімченко І. С. Огляд місця події під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 281–286.

4. Тімченко І. С. Використання спеціальних знань під час розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. *Актуальні питання публічного і приватного права*. 2016. № 3 (14). С. 98–103.

5. Тімченко І. С. Взаимодействие следователя с оперативными подразделениями при расследовании умышленного выпуска на рынок Украины опасной продукции. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. № 3 (19). С. 202–205.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Тімченко І. С. Небезпечна продукція як елемент криміналістичної характеристики злочину, передбаченого ст. 227 КК України. *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин»* (м. Донецьк, 7–8 листопада 2014 р.). Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2014. С. 107–109.

7. Тімченко І. С. Спосіб вчинення умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. *Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Права та обов'язки людини у сучасному світі»* (м. Одеса, 14–15 листопада 2014 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2014. Ч. II. С. 130–132.

8. Тімченко І. С. Особливості допиту свідка під час розслідування випуску на ринок України небезпечної продукції. *Матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет конф. «Правове регулювання суспільства та проблеми юридичної техніки»* (м. Івано-Франківськ, листопад-грудень 2014 р.). Івано-Франківськ: Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. С. 67–73.

9. Тімченко І. С. Типова слідова картина умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. *Збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. «Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах реформування кримінального законодавства»* (м. Львів, 28 жовтня 2016 р.). Львів: ННПП НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 116–120.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

10. Тімченко І. С. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15). С. 289–292.

ВІДОМОСТІ

про апробацію результатів дисертації

1. *Міжнародна науково-практична конференція «Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин»* (м. Донецьк, 7–8 листопада 2014 р.). – форма участі заочна.

2. Міжнародна науково-практична конференція «Права та обов'язки людини у сучасному світі» (м. Одеса, 14–15 листопада 2014 р.). – форма участі очна.

3. Тімченко І. С. Особливості допиту свідка під час розслідування випуску на ринок України небезпечної продукції. *Матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет конф. «Правове регулювання суспільства та проблеми юридичної техніки»* (м. Івано-Франківськ, листопад-грудень 2014 р.). Івано-Франківськ: Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. С. 67–73. – форма участі заочна.

4. Тімченко І. С. Типова слідова картина умисного випуску на ринок України небезпечної продукції. *Збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. «Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах реформування кримінального законодавства»* (м. Львів, 28 жовтня 2016 р.). Львів: ННІПП НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 116–120. – форма участі очна.